

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2014/9-10 szám

Emlékezés az I. világháborúra

Tartalom

Villám

- [Az első pergőtűz...](#)
- [Az állami szocializmus](#)

Emlékezet

- [Az I. világháború okai](#)
- [Az I. világháború következményei](#)
- [Ballai László: A Redl-szindróma](#)
- [Ady Endre: Háború és háború](#)
- [Ady Endre: A gyúrói pap](#)
- [Románia magánháborúja](#)
- [Harry Hill Bandholtz: Román megszállás Magyarországon](#)

Déliab

- [Ady Endre: Emlékezés egy nyár-éjszakára](#)
- [Egon Ervin Kisch: Vértüdő a Drinán](#)
- [Egon Ervin Kisch: A flotta első és utolsó kifutása](#)
- [Kosztolányi Dezső: Az ezredesné sebe](#)
- [Karinthy Frigyes: Kezek és lábak](#)
- [Karinthy Frigyes: Szellemi hadseregszállítók](#)
- [Krúdy Gyula: Szüreti dal](#)
- [Krúdy Gyula: Néma Magyarország](#)
- [Erich Maria Remarque: Nyugaton a helyzet változatlan](#)
- [Guillaume Apollinaire: Az utas](#)
- [Guillaume Apollinaire: A búcsúzás](#)
- [Babits Mihály: Fortissimo](#)
- [Tóth Árpád: Katonasír](#)
- [Ballai László: A Redl-mesék](#)

Húrok

- [Kimegyek a doberdói harctérre](#)
-

Villám

Az első pergőtűz...

„Az első pergőtűz rámutatott a tévedésünkre, s rommá lőtte azt a világnézetet, amelyre bennünket tanítottak.

Amikor ők még mindig csak írtak és beszéltek, mi már tábori kórházakat és haldoklókat láttunk – amikor ők még az állam szolgálatát a legnagyobb dolognak nevezték, mi már tudtuk, hogy erősebb annál a halálfélelem. Nem lett azért belőlünk se zendülő, se szökevény, se gyáva fickó – ezek a kifejezések mind olyan könnyen álltak nálunk! –, éppen úgy szerettük a hazánkat, mint ők, és minden támadás alkalmával bátran mentünk előre; de most már tudtunk különbséget tenni, egyszerre megtanultunk látni. És láttuk, hogy az ő világukból nem maradt meg semmi. Egyszerre irtózatosan egyedül maradtunk – egyedül kellett boldogulnunk.”

Erich Maria Remarque

Az állami szocializmus

„Ahol csak hozzányúlt az állam a gazdasági élethez a maga durva kezeivel, mindenütt lerombolta, elrontotta a finom gépezeteket, rosszabbá tette az állapotokat. [...] Mert hiszen ha valaki tönkre van verve ebben a világháborúban, az az állami szocializmus. Megkóstoltuk. Én nem tudom, van-e valaki a világon, aki még kíván belőle.”

Tisza István

Emlékezet

Az I. világháború okai

„Si vis pacem, para bellum” – azaz, ha békét akarsz, készülj a háborúra –, mondta Julius Caesar. És mintha ez a mondás lenne vezércsillaga kortárs történészeink legjavának, akik nem értik, hogy miért is tört ki az I. világháború, noha, úgymond, 1815-től egy híján száz évig sikerült fenntartani az európai békét. Az igaz, hogy a nagyhatalmak évtizedeken át lázasan fegyverkeztek, egyre grandiózusabb mozgósítási terveket dolgoztak ki, amelyek megvalósítása érdekében feszített ütemben fejlesztették a vasúti hálózataikat, sokszorosára emelték hadseregeik békelétszámát és egymás elleni szövetségi rendszereket hoztak létre – mindezt nyilván csak az örök béke érdekében. Végül a geopolitikában jártas filozopterek a Balkánon vélik megtalálni a választ. Ott ugyanis a török iga alól felszabaduló erőszakos kishatalmak, ahelyett, hogy hálásak lettek volna a nemzetközi konferenciák nekik jutatót jótéteményeiért, különféle követelésekkel léptek fel a szomszédjaikkal szemben. Az 1912-es és az 1913-as balkáni háborúk után végül annyira elmérgesedett a helyzet, hogy – az egyébként szívjóságukról ismert – angol, francia, német, orosz és osztrák imperialisták mit is tehettek volna egyebet, mintsem egymásnak estek, és elpusztították Európát. Hát igen, szó mi szó, a balkáni imposztorok zavarkeltése mellett a nacionalizmus is olyannyira megerősödött a vén kontinensen, hogy amikor kínálkozott a casus belli, a nemzetek fia i önfeledt honszeretettel kezdték öldökölni egymást, és lerombolni azt a polgári világot, amelyet a megelőző nemzedékek felépítettek.

Ezek a történészek persze ugyanilyen érthetetlenül állnak a nagy francia forradalom előtt is, amelyre – szerintük – szintén nem volt szükség, mert, nem is volt – és általában sosincs – forradalmi helyzet, csak a francia gabonaelosztási rendszerrel volt némi probléma, ami ugyan súlyos éhínséghez vezetett, de emiatt igazán fölöslegesen indult be a Párizsban a zavarkeltés. És pláne teljesen fölöslegesek voltak a forradalmi háborúk – amelyek persze úgy kezdődtek, hogy az osztrák és a porosz monarchiák „önvédelmi okokból” megtámadták Franciaországot – és amelyek végeztével ugyan Európa szerte kialakult a polgári rend, de az a „felvilágosult” uralkodók jóvoltából amúgy is kialakult volna.

Az a kép, amely szerint az 1815-ben létrehozott metternichi rendszer igazságos lett volna, mert létrehozta az európai egyensúlyt, teljesen hamis. Erre az 1848-49-es forradalmi hullám cáfolt rá, amelyben Metternich csinálmanya atomjaira hullott, és azt csak a reakció ellentámadása – nem utolsó sorban a porosz és az orosz szuronyokra támaszkodva szuverén nemzeti államokat elsöpörve – ragasztgatta össze újra. A reakció, mint a fejlődés biztosítéka – nem égbekiáltó ellentmondás ez? Filozófiailag mindenképpen. És gyakorlatilag is, amennyiben önálló állami múlttal rendelkező nemzetek sorát lökte idegen uralom alá, így például Magyarországot megfosztva attól az utolsó esélytől, hogy – az 1849 augusztus elején jóváhagyott törvény alapján teljes egyenjogúságot kínálva – kiegyezhessen a határain belül élő nemzetiségekkel.

1848-ban az igazi európai egyensúly megteremtését célzó forradalmi akció megrengette az összes elaggott trónt, és szétrobbantotta Európa leganakronisztikusabb államalakulatát, a Habsburg birodalmat, amely egymástól teljesen eltérő nyelvű, kultúrájú és gazdasági fejlettségű

országok olyan egyvelege volt, amelyet csupán az uralkodó személyéhez való feudális kötődés vont egységes keretbe, és amelyet csakis katonai terrorral lehetett egyben tartani. A nagyhatalmak és az őket reprezentáló politikai osztály, azaz a reakció önös érdekeit azonban keresztelte ez a folyamat, így azután a történelem által már megbuktatott dunai monarchiát a tetszhalál állapotába és egy kvázi-nagyhatalmi státusba helyezték. Európa puszkaporos hordója 1849 után nem a Balkán, hanem a Habsburg birodalom volt, egy gyenge látszatnagyhatalom, amellyel szemben minden szomszédja reális annexiós törekvésekkel léphetett fel, és amelynek a – saját népeinek elnyomására szakosodott – hadigépezete az I. világháború küszöbén voltaképpen még egy Szerbiával szembeni győzelem kivívására sem volt alkalmas. A veszélyt csak fokozta, hogy ennek a tákolmánynak az élén a legtehetségtelegebb Habsburg, a világ legostobább uralkodója, az aradi hóhér, Ferenc József állt. Neki 1914-ben fogalma sem lehetett a saját „birodalma” erejéről és állapotáról, amikor aláírta a Szerbia elleni végzetesen elhibázott hadüzenetet.

Az 1849-ben restaurált metternichi rendszer – miközben Európa demokratizálódásának és a szuverén cseh, lengyel, valamint a magyar állam helyreállításának gátat vetett – lehetőséget teremtett arra, hogy a reakció további teret nyerjen a kontinensen. Az egységesített Olaszország, de főleg a második német birodalom létrejöttükor egyben háborús tűzfészkekké is váltak. Az 1871-es francia-porosz háború lezárása, Franciaország durva megszállása, a párizsi kommün leverése, de főleg a német császárságnak a versailles-i tükörteremben történő kikiáltása és Elzász-Lotaringia bekebelezése felért egy hadüzenettel.

A forradalmi akció az események pozitív formálójává teszi az embereket, akik a patriotizmus lázában égve a világforradalmat éltetve, a népek testvérré válásáért az életüket is készek feláldozni a boldog jövőért, amint azt Petőfi Sándor ábrázolja:

„Ha majd minden rabszolga-nép
Jármát megunva síkra lép
Pirosló arccal és piros zászlókkal
És a zászlókon eme szent jelszóval:

»Világszabadság!«
S ezt elharsogják,
Elharsogják kelettől nyugatig,
S a zsarnokság velök megütöközik...”

Ennek a programnak a végén háború már nem létezhet, hiszen az a zsarnokok bukásával értelmét veszíti. Csakhogy 1849-ben a zsarnokok győztek. És terrorjukkal, majd azt elfedő cinikus propagandájukkal nem átallották népeik szent eszméjéért feszíthető energiáit piszkos céljaik érdekében felajzani. E machinációk az egyént, a társadalmi forradalom aktív alkotóját, a patriotizmus lángoló hívét a reakció passzív játékszerévé silányította, és a militáns nacionalizmus lelkes hívévé kovácsolta. Európa minden uralkodója tábornoki egyenruhában tetszelgett, ezzel voltaképpen azt üzenve alattvalóinak, hogy ők is csak katonák, akik bármikor bevetethők, ha a „haza érdeke” úgy kívánja. És az I. világháború kitörésekor minden országban boldogan vonultak a frontra a mozgósított néptömegek.

De ne feledkezzünk meg a háború legfőbb vámszedőinek, a hadiszállítóknak a szerepéről

sem. A kiszámíthatatlan versenyre épülő kapitalizmusban a vállalkozóknak mindig jól jön a biztos állami megrendelés. Mármost mi ígérne biztosabb – és nagyobb – profitot a háborús szállításoknál? És ehhez – a bizonytalan verseny mocsaraiban való andalgás helyett – elegendő felkarolni a militáns párt vezetőit, hogy verjék át a parlamenten a fegyverkezési programot. Emellett persze a sajtót is érdemes támogatni, hogy mind a liberális, mind a konzervatív lapok egyre inkább a háború lehetőségéről, majd egyenesen a szükségességéről cikkezzenek. Amikor azután eldördülnek a fegyverek, már csak abba az irányba kell terelni a politikusokat, hogy minél hosszabb ideig hadakozzanak.

Az I. világháború idejére Weiss Manfréd csepeli üzeme a világ egyik legnagyobb hadianyaggyártója lett. Mind az orosz-japán háborúban, mind a Balkán-háborúkban az itt gyártott töltényekkel lövöldöztek egymásra a küzdő felek. Az I. világháború alatt 13 millió koronát fektettek a csepeli gyárba, a cég vagyona 1917-re megháromszorozódott – miközben más iparvállalatok a csőd felé sodródtak –, a munkáslétszám 1914-1918 között szintén háromszorosára nőtt. Több millió tüzérségi lőszer és 1,5 milliárd gyalogsági töltényt gyártottak itt. Vajon e 1,5 milliárd golyóból hány szántott fel eleven húst és hány oltott ki emberéletet? E kérdésre a Weiss Manfréd Rt. szigorúan vezetett könyveiben hiába keresnénk a választ.

Az I. világháború, tehát nem véletlenül tört ki. Hogy mennyire nem, azt legjobban az elhúzódása bizonyítja. Mindkét fél vezérkara ugyanis rövid háborúra számított, tervük csődöt mondott, a frontok megmerevedtek és két év elkeseredett harcaival sem sikerült kicsikarni a döntést. A katonák és a hátszágban maradottak egyaránt belefáradtak a háborúba. Ekkor a hadviselés törvényei szerint békét kellett volna kötni. Ámde a politikusok, akik 1914-től kezdve a végletekig korbácsolták a nacionalista indulatokat, gyávák voltak ahhoz, hogy beismerjék a tévedésüket és kijelentsék, hogy az oly sok áldozatot követelt háború hiábavalónak bizonyult. Felháborító és megbocsáthatatlan történelmi bűn, hogy a háborúért felelős uralkodók és pártvezetők ahelyett, hogy lemondtak volna, és átadták volna a kormányt olyan felelősségteljes államférfiaknak, akik a zűrzavarkeltés, a háborús uszítás és a nacionalista indulatok felkorbácsolása helyett rendelkeztek kellő belátással ahhoz, hogy egy gyors békével megmentseék Európát a végromlástól, 1916 után még újabb milliókat küldtek a biztos halálba.

Az I. világháború következményei

Az I. világháború döntően megváltoztatta a nők társadalomban betöltött szerepét. „Az első napokban Dante poklának jeleneteivel vetélkedett a kétségbeesett nők és gyermekek tömege; de éppen a nőmozgalom szervező ereje terelte csakhamar rendes mederbe a munkaképesek foglalkoztatását, úgyhogy néhány hét után a gazdasági élet minden ágában betöltötték az eltávozott férfiak helyét; evvel elérték, hogy... a háború folyhatott tovább” – írta Glücklich Vilma. Angliában megjelentek a női fogorvosok, állatorvosok és villamosvezetők, sőt az önkéntes

rendőrök is. A párizsi metróban 1914-ben 124 nő dolgozott, 1918-ban már 3037, ami az összes munkaerő háromnegyedét jelentette. Budapest helyi színeit női kalauzok, kereskedelmi ügynökök, lámpagyújtogatók és utcaseprők élénkítették. Nők kerültek a bevonult férfi magánalkalmazottak, tanárok, tanítók helyére is. Egy 1917-es újságcikk szerint 1400 nő dolgozott Budapest közoktatásában, számuk ekkor már elérte a férfi tanszemélyzet létszámát.

A nők szerepének felértékelődése különösen az oktatásban nyomon követhető. Magyarországon az érettségizett lányok száma 1914 és 1918 között két és félszeresére nőtt; arányuk az érettségizettek között 4,4%-ról 10,1%-ra emelkedett. Még nagyobb átrendeződés történt az egyetemeken. 1914 tavaszán a budapesti egyetemisták 10,9%-át tették ki a nőhallgatók, az 1917-1918-as tanévben viszont már a 40,5%-át, arányuk a bölcsészeti karon 52,5%-ra ugrott. (Ez persze korántsem tetszett az egyetemi tanároknak, akik bizottságot alakítottak, hogy megtárgyalják a nőhallgatók korlátozásának kérdését. A bizottság arra jutott, hogy továbbra is csak kitűnő érettségivel rendelkező hölgyek jelentkezhetnek, merthogy „az egyetem elsősorban férfitanintézet.”)

Az I. világháború nagy változást eredményezett a nők politikai jogainak terén. 1914 előtt csak Ausztrália, Új-Zéland, az Amerikai Egyesült Államok néhány állama, Európában pedig Finnország, Izland, Norvégia, és az Anglián belül külön státusú Man-sziget adta meg a nőknek a teljes polgárjogot. 1918 után azonban a „a háborúban szerzett érdemekért” Angliában és annak domíniumaiban, az Egyesült Államok egész területén, a közép-európai országokban és az északi semleges államokban is egyenjogúsították őket.

1918-ban a hadseregekben szökések és a zendülések követték egymást, míg a hátszágban egyre nagyobb méretet öltöttek a sztrájkok és tüntetések. A közellátás romlása példátlan bűnözési hullámot váltott ki, már nem csak az utcagyerekek loptak, tisztos polgáremberek vagy polgárasszonyok sem mindig fizettek az élelemért, a szökött katonák pedig a fegyveres erőszaktól sem riadtak vissza, hogy megszerezzék a betevő falatot. Virágzott a feketepiac és a korrupció. A közhangulatot mérő 1918-as információs jelentésekben egyre több szó esett egy közelgő forradalomról, a tömegek osztályharcos hangulatáról, bosszúvágyáról és a „terrorisztikus” megnyilvánulásokról. Egy brit megfigyelő ezt írta: „Mindig is azt állítottam, hogy a németek elviselik a mégoly elviselhetetlen nélkülözéseket is – feltéve, hogy a végső győzelem tudata a felszínen tartja őket, ám amint ez a reménység megszűnik, összeomlik az ellenálló erejük, és pontosan ez a pillanat érkezett most el számukra.”

Az I. világháború elsöpört négy császári trónt, az orosz, a németet, az osztrákot és a törököt, és kezdetben úgy tűnt, hogy a reakciós birodalmakat demokratikus államok váltják fel. Németország és Oroszország között tíz új vagy jelentősen átalakult államalakulat jött létre: Finnország, Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Csehszlovákia, Ausztria, Magyarország, a Román Királyság és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság. A világháború után Európában megszorodtak a köztársaságok: 1910-ig a nagyobb államok közül csak Franciaország és Svájc volt az, 1920 után viszont tizenötre nőtt a számuk. Európa nyugati peremén is született egy új, majdnem független ország, az ír Szabad Állam (1922), amely a britekkel kötött egyezmény alapján, hosszú, nehéz küzdelmek után kapta meg az önrendelkezést.

Lengyelország új állami életre keltése a 123 éves porosz-orosz-osztrák elnyomást követően a győztes nagyhatalmak egyik legigazságosabb döntése volt. Csehország szuverenitásának helyreállítása is időszerű volt, na de nem olyan módon, hogy hozzátoldják Szlovákiát is, amely

mindig is Magyarország részét képezte. A háború legnagyobb vesztese Magyarország lett, amelytől – miután az antant tudomásával és a nemzetközi jog durva megsértésével előrenyomuló cseh, délszláv és főleg román szomszédjai teljesen kifosztották – területének kétharmadát elcsatolták. Csak Romániához nagyobb területet tapasztottak, mint ami az országból megmaradt. Németországot és Bulgáriát is megcsonkították. Elmondható, hogy a magukat a demokrácia és a jogállamiság őrzőinek hirdető nyugati nagyhatalmak a Párizs környéki békeszerződésekben a vesztesekkel *vae victis* – jaj a legyőzötteknek – elv alapján jártak el, és éppen nem a békés együttélésre, hanem a bosszúra ösztönözték őket. Ám szabad alkotmányát csupán Csehszlovákia és Finnország tudta megőrizni, a többi államban nacionalista vagy egyenesen protofasiszta diktatúra gátolta meg a demokratizálódást. Európa politikai fejlődése már az 1920-as évek elején megtorpant, majd fokozatosan teret nyertek az egész civilizált emberiségre végveszélyt jelentő totalitárius mozgalmak, a fasizmus és a szovjet kommunizmus.

Miután Németországban a parlamenti pártok többsége 1917 nyarán határozatot fogadott el az annexiók és kárpótlás nélküli békéről, a szélsőséges nacionalisták megalakították a Német Haza Pártot, amely a területi hódításon alapuló béke híveit tömörítette és jelszava „Hindenburg” volt. „A német haza legfőbb ellensége a Német Haza Párt” – szögezte le Max Weber, de még ő sem láthatta előre, hogy ez a mozgalom minő fenevadat szabadít majd rá a világra.

A szélsőséges nacionalizmus eluralkodásával párhuzamosan Németországban és az Osztrák-Magyar Monarchiában is megerősödött az antiszemitizmus. Magyarországon, ahol kezdetben még burkoltan csak a bankokat támadták, 1917-től kezdve már nyíltan az egész zsidóságot kiáltották ki a háború haszonélvezőinek, sőt felelőseinek. 1916 végén Németországban a vezérkar felmérte, mennyi zsidó szolgál a fronton, mert a közvélekedés szerint közülük került ki a legtöbb lógós. Az eredményt nem hozták nyilvánosságra, mert nem igazolta az előzetes várakozásokat. Az antiszemita hangadók azt hirdették, hogy a háború alatt a „nemzeti középosztály” lecsúszott, a „zsidó középosztály” pedig felemelkedett.

A zsidókkal szemben megfogalmazott vádak a korábbi sztereotípiákra épültek. „Lógósok, uzsorások és árdrágítók, akiknek a háború kiváló lehetőséget kínált arra, hogy fokozzák a társadalom kiszípolozását, ráadásul a Galíciából bevándorló hitsorsosaik teljesen elárasztják Berlint, Bécsét és Budapestet.” Ezeket a hazugságokat a napisajtó és a folyóiratok állandóan tárgyalták, annak köszönhetően, hogy a közhangulatot meghatározó közéleti személyiségek is lépten-nyomon hirdették azokat. Magyarországon e propagandában két katolikus pap és egy pártpolitikus járt elől, a „sajtóapostol” Bangha Béla – aki vidéki körutakat is tett ocsmány nézeteinek terjesztése érdekében –, Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök – aki büszkén az antiliberalizmus harcos szószólójának vallotta magát –, valamint Huszár Károly, a katolikus Néppárt legaktívabb képviselője (aki 1919-1920-ban, a fehérterror idején Magyarország miniszterelnöke volt).

Az 1918. november 11-i compiègne-i fegyverszünet megkötését követően a német szélsőjobboldal azonnal kidolgozta „Dolchstoss” azaz a „tördöfés” hazug legendáját. Eszerint a háborút nem a hősiesen küzdő német hadsereg vesztette el, hiszen katonái minden fronton – Oroszországban igen mélyen – ellenséges területen álltak, hanem a hátszág omlott össze, és dőfte hátba a hadsereget, mégpedig a forradalmat előkészítő szabotőrök és árulók miatt, akik a szocialisták, a demokraták, a liberálisok és a nyugatbarátok, de mindenekelőtt a zsidók voltak.

A „tördőfés-elmélet” futótűzként terjedt, a tábornokok – köztük az a Hindenburg is, aki pedig tökéletesen tisztában volt az antant háborút eldöntő erőfölényével – minden fórumon hirdették, így akarván elterelni a figyelmet a hatalmas német háborús veszteségekben való felelősségükről (A mozgósított 11 millió katonából ugyanis 1 773 300 meghalt és 5 368 858 megsebesült, illetve fogságba esett –, ami 64,9 %-os veszteséget jelent.) Ugyanakkor a hadvezetés eljövendő feladatát is előkészítette, hiszen ha a bukás a belső árulók miatt következett be, akkor vissza lehet vágni. Az 1920-as években már plakátokon, választási jelszavakban is szerepelt a „tördőfés”, amelyet azután a nácik különös örömmel karoltak fel a weimari köztársaság elleni harcukban, majd a II. világháborús propagandájukban.

Noha a fasizmus első erőpróbájára Magyarországon került sor 1919-ben, Horthy sovinszta, ellenforradalmi és antiszemita terrorját a nemzetközi – sőt a belső – közvélemény nyomására sikerült megfékezni. A mozgalom Olaszországban stabilizálódott elsőként, ahol Mussolini pártja már 1922-ben hatalomra került, sovinszta, militarista, az erőszakot a politika természetes eszközévé züllesztő programjával. Az olasz fasiszták, s maga Mussolini is gyakran hivatkoztak arra, hogy mozgalmuk a lövészárkok harcosainak testvériségén alapul. Ez csupán annyiban volt igaz, hogy a békés lakosságot terrorizáló fegyveres bandák magját a leszerelni nem akaró veterán frontharcosok alkották. Az ugyanilyen mentalitású Magyarországon és Németországban kóborló „tishti különítmények” szintén az ott kiépülő fasiszta rendszerek legelhivatottabb támaszaivá váltak.

A fasizmus a szindikalizmusból, a marxizmusból, valamint – az I. világháború kitöréséért nem kevésbé felelős radikális nacionalizmust kiváltó – szociáldarwinizmusból lett összegyúrva, és eszmei „szintézise” már 1912-ben bekövetkezett Franciaországban és Olaszországban. Eszerint a „kereskedelmi” civilizáció helyére a „szerzetesek és harcosok férfias” civilizációját kell állítani. Az olasz fasizmus kohója közelében ott sündörgött Benito Mussolini is, aki 1918-ban nem csupán azt ismerte fel, hogy ezekkel a destruktív eszmékkel felvillanyozhatja a súlyos erkölcsi és gazdasági válságba zuhant olasz társadalmat, hanem hogy a frontról visszatért, tette kész fegyveres brigantik személyében rendelkezésére állt a „harcosok kasztja” is, amelyet ő mint csalhatatlan vezér, „duce” kovácsolhatott össze, és amely a majdan megteremtendő „rend” előtt mindenestre zűrzavart kelthetett. És Mussolininek valóban sikerült olyan káoszt teremtenie, amelyből – legalábbis a hatalom ostoba birtokosai szerint – csak ő találhatta meg a kiutat. A „duce” legjobb tanítványa, Hitler – bár neki nem ment olyan gyorsan a hatalomátvitel – végül is jócskán túltett a „mesterén”, amennyiben nem csupán a saját nemzetét verte lerázhatatlan bilincsekbe – miután elpusztította vagy száműzte annak színe-javát –, hanem feltalálta az iparszerű emberirtást és beletaszította Európát egy olyan háborúba, amelyben több mint 40 millió ember veszett oda. Hitler ideológiája tengelyévé egyenesen a fajelméletet, az „árják” térhódításának és a zsidók kiirtásának szükségességét tette, azt hirdetve, hogy az I. világháború „elpusztította a legjobbakat és megőrizte az értékteleneket”.

A magyar fasizmus gyökerei a „turanizmusig” nyúlnak vissza, amely a magyarságra, mint keleti, „puszta” népre tekintett. A turanisták sumer-hun-szittya-nippon-kínai-mongol-török rokonságot kerestek és véltek megtalálni a „sémi és szláv fenyegetés” ellen. A Magyar Társadalomtudományi Egyesület eugenikai szakosztálya az „eugenikai kérdések állandó szemmel tartására” bizottságot alakított, elnökké Teleki Pál grófot választották, aki egyébként a Turáni Társaság vezetőségében is helyet kapott. A kívánatos szelekció elősegítése érdekében 1917 végén

létrehozták a Magyar Fajegészségtani és Népesedéspolitikai Társaságot, Teleki elnökletével. E fajhigiénéiával a turáni eszmekör jegyében összekapcsolt áltudományos népesedéspolitikai mozgalom programja a következő volt: „a magyar nép törzsét fenyegető veszélyek tudományos vizsgálata, megállapítása és feltárása – elsősorban a születések számának aggasztó csökkenésére tekintettel.” 1914-től 1919-ig a társaság saját folyóiratot adott ki *Nemzetvédelem* címmel. A folyóirat örömmel üdvözölte a tanácsköztársaságot: „A jövő a szocialisztikus irányzaté. Ez, mivel a magyar géniusznak az individualista, kapitalista gazdasági rendszer nem kedvezett, a magyar faj érvényesülése szempontjából csak üdvösnek mondható.” 1920 júliusában Teleki Pál lett Horthy miniszterelnöke...

Az oroszországi kommunista hatalomátvételre még az I. világháború idején sor került. Ami nem véletlen, hiszen a cári rendszert elaggottságában még csak nem is az Osztrák-Magyar Monarchiával, de egyenesen a Török Birodalommal vetekedett. II. (Véreskezű) Miklós legalább olyan ostoba volt, amennyiben birodalma összeomlása előtt a háborúba akart menekülni, mint az aradi hóhér, Ferenc József. A Habsburg monarchia már nem, orosz kollégája pedig csak a trónjáról letaszítva érte meg a háború végét. A bolsevikoknak – a fasisztákkal ellentétben – a legkevésbé sem kellett változtatniuk Marx társadalmi forradalmának elméletén ahhoz, hogy mindenkit az ellenségüknek tekinthessenek, akivel le akarnak számolni. Sőt, gátlástalanul átvették a cári elnyomó apparátust, hogy azt azután mérhetetlenül továbbfejlesszék. A szovjet kommunisták hatalmas külföldi és honi propagandamunkát fejtettek ki annak érdekében, hogy a világgal és az oroszok többségével működésük nyomán Marx álmának megvalósulását, a kizsákmányolásmentes, egyenlő tulajdonon alapuló, a munkásosztály irányításával hatalmas eredményeket felmutató, humanista társadalmat láttassák, ne pedig a valóságot, vagyis az államhatalom soha nem látott méretű kiterjesztését, a népszuverenitás és a demokratizmus teljes felszámolását, a hadi- és hiánygazdaság állandósítását, az emberi élet legintimebb szférájába is befészkelődő terrort és az ország lakosainak kivégzőosztagokkal, mesterséges éhínségek előidézésével vagy munkatáborokban végzett tervszerű legyilkolását. „El a kezekkel Szovjet-Oroszországtól!” – az effajta jelmondatokkal elárasztott külföldi közvélemény figyelmét Leninék például ügyesen elterelték arról a körülményről, hogy a bolsevikok a nemzetközi békekonferencián elismert szuverén államok egész sorát kebelezték be a Szovjetunióba. 1922. december 22-én egyszerűen eltűnt Európa térképéről Belorusszia, Ukrajna, Grúzia, Azerbajdzsán és Örményország (utóbbit a törökökkel osztották fel – azokkal a törökökkel, akik a modern történelemben először tettek kísérletet arra, hogy egy teljes népet eltöröljenek a föld színéről.)

Az I. világháborúban 8,5 millió ember halt meg, a harcok sújtotta területek romokban heverték, a hadviselő országok gazdasága – a győzteseké is – csődbe jutott, lakossága elszegényedett. Európa elveszítette vezető szerepét a világban, újjáépítése is az Amerikai Egyesült Államok további gazdasági előretörését eredményezte. A háború legsúlyosabb öröksége mégis a közerkölcsök megrendülése, a polgári értékrend összeomlása volt. A politikában leértékelődtek a civilizált, parlamentáris módszerek, és sokak szemében igazolhatónak, olykor egyenesen kívánatosnak tűnt az erőszak alkalmazása a félelemkeltő utcai randalírozásoktól a politikai gyilkosságokig. A háború utáni zűrzavarból – nem utolsósorban annak fokozásával – így emelkedhetett ki, és uralkodhatott el két sátáni természetű politikai erő, a szovjet kommunizmus és a faszizmus. Szélsőséges nézetek már az 1848-49-es forradalmi hullám idején is léteztek, és jócskán akadt példa brutális

tömegjelenetekre is. Azonban a polgári és a nemzeti szabadságért folytatott küzdelmek összességükben pozitív jogok kivívásáért folytak. És bármennyire rányomják a nacionalizmus bélyegét az akkori megmozdulásokra, igenis létezett még és hatott a patriotizmus, sőt a viláforradalom szép eszméje, az a petőfis gondolat, hogy amíg csak egyetlen szolgástorba döntött nemzet is létezik, addig a többiek sem igazán szabadok. Mi mással magyarázható, hogy a magyar szabadságharcba oly nagy számban kapcsolódtak be külföldi szabadságharcosok, lengyelek, németek és olaszok, vagy, hogy magyarok is fegyvert fogtak Garibaldi alatt az olasz szabadságért. Dicső honvédtábornokunk, Bem József úgy gondolta, hogy a magyar szabadság kivívásával hatalmas lépés történik a lengyel függetlenség irányába is. Az 1860-ban Palermo ostromakor hősi halált halt Tüköry Lajos ezredes Itália felszabadítása mellett egyszersmind a magyar honrablincseinek letöréséért hullatta vérének. Tüköryt Garibaldi gyászbeszédében a „szabadság klasszikus földjének harcosaként” búcsúztatta.

Ám a metternichi rendszert rehabilitáló európai reakció képviselői – akikhez a forradalmár Garibaldi által felemelt Viktor Emánuel is csatlakozott – nem állották szolgálatukba állítani az egyik legszentebb emberi érzést, a hazaszeretetet. A patriotizmus mindenek előtt nacionalizmussá törpült, majd mintegy szövetségre lépett a fajok egyenlőtlenségét hirdető rasszista, áltudományos szociáldarwinizmussal, amelynek képviselői az életet a „fajoknak” nevezett nemzetek harcaként értelmezték, amelyek közül az erősebb győz és fennmarad, a gyenge pedig elbukik és kihal. Ezzel az erjedt szellemiséggel párosult a századelő militarizmusa és antiszemitizmusa és nem kellett sokat várni arra, hogy létrejőjön a fasiszta ideológia. Eközben polgári forradalmi hagyományokat követő, a társadalmi elnyomás megszüntetéséért, az egyenlő politikai jogokért és a szociális társadalom megteremtéséért küzdő szociáldemokrata és szocialista munkásmozgalmaktól elkülönült az orosz ultrák csoportja. 1903-tól a magukat bolseviknek – a többség képviselőjének – nevező hivatásos pártharcosok Lenin irányításával olyan diktatúra tervét dolgozták ki, amelyben a társadalom és a gazdaság totális átalakítását a proletariátus és a parasztság nevében csakis az ő „élcsapatuk” irányíthatja. Már a bolsevik hatalomra jutást is mérhetetlenül sok erőszak és szenvedés követte, ám mindez – nem utolsó sorban az erőltetett iparosítás miatt – csak fokozódott Sztálin alatt –, aki a szovjet diktatúra megszilárdításával és totalitárius állammá formálásával voltaképpen létrehozta a világ legnagyobb börtönét.

A szélsőbaloldali és szélsőjobboldali totalitárius mozgalmakat mindenek előtt az köti össze, hogy a klasszikus forradalmi törekvésekkel szemben nem pozitív jogok kivívására, hanem mások jogainak eltörlésére, és az ellenségnek kikiáltott ellenzék teljes megsemmisítésre törekednek. A kommunisták elsősorban osztály-, a fasiszták pedig faji alapon választják ki ellenségeiket, ám azok közé tetszésük szerint bármikor bárkit be tudnak sorolni. Ezzel összefüggésben a normátlanság válik normává, amelyet a mindenkori ellenség taktikájának változásával magyaráznak, ám az a tömeg állandó izgalomban és ugrásra készen tartásán túl arra is szolgál, hogy az igazság letéteményesévé kizárólag a vezér válhasson, aki végső céljait elkendőzheti. A rendszerré változott erőszak pedig a legkevésbé sem alkalmas a béke megvédésére. Így következett egymásból feltartóztathatatlanul az I. és a II. világháború, és vált egyben a két totalitárius világtrend élethalálharcává.

A két világháborút a XX. század harmincéves háborújaként is értelmezik, sőt, létezik olyan nézet is, amely szerint a teljes konfliktus hetvenöt évig elhúzódott. 1945-ben ugyanis csupán a fasiszmus omlott össze – bár nem teljesen, mert Spanyolországban, Portugáliában, majd Görögországban is jelen volt az 1970-es, 1980-as évekig –, a kommunizmus viszont

megerősödött. A nyugati demokráciák, amelyek a náccal szemben kénytelen-kelletlen szövetséget kötöttek ugyan a Szovjetunióval, 1948-ban nyíltan konfrontálódtak vele. A hidegháború időszakában – amely alatt a szuperhatalmak erőit próbálták egymással Koreában és Vietnámban – legfeljebb az európai harcok kiújulásának veszélye csökkent, de politikai és a gazdasági küzdelem egy percre sem szünetelt. És 1989 után tényleg véget ért Európa nagy háborúja? A Szovjetunió összeomlása után rögvest véres forradalomra került sor Romániában, amely ugyan hamar befejeződött, de az mintha jeladás lett volna az elhúzódó délszláv testvérháborúkra – amelyekben a harcoló felek a II. világháború gyakorlatát idéző etnikai tisztogatásokra is vetemedtek –, valamint a szovjet utódállamok – Moszkva által is manipulált – háborúira.

A XX. század végére létrejöttek a közép-kelet-európai rendszerváltás torzszülöttjei, a posztkommunista diktatúrák Oroszországban, Belorussziában és Ukrajnában. Ezeknek az a közös jellemzője, hogy a demokrácia látszata mögött az egykori szovjetrendszer iránti nosztalgiát kiszolgáló propagandaszervezettel, valamint populista látszatintézkedésekkel és nacionalista indulatkeltéssel terelik el a figyelmet a termelés újfajta „társadalmasításáról” – amel az adófizetők pénzén reprivatizált állami tulajdont a vezér és vazallusai tulajdonába adja olyan jelmondatok kíséretében, mint „hazai tulajdonban: biztonságban” – a politikai ellenzék törvénytelen diszkreditálásáról, a totális állami ellenőrzés kiépítéséről és a gazdaság csődbeviteléről. A posztkommunista diktátorok elaggott eszmekészletüket teljes mértékben az I. világháború után erőre kapó, majd a történelem színpadán a legvéresebb drámákban leszerepelt, szélsőséges nézetekből merítik. Az „erő” és a „faj” kultuszára alapozott felelőtlen csapkodásaikkal nem csupán a saját társadalmuk erkölcsi alapjait ássák alá, de súlyosan veszélyeztetik az országuk körüli geopolitikai egyensúlyt is. Készek a korábban általuk kötött szerződések megszegésére, a nemzetközi jog durva megsértésére, sőt a fegyveres erőszakra is, mint azt a csoportból kiválni akaró Ukrajna elleni orosz agresszió mutatja. 2010-ben anakronisztikus módon egy európai uniós tagország is belépett a posztkommunista diktatúrák közé: az Orbán vezette Magyarország.

Ballai László: A Redl-szindróma

1913 kora tavaszán a bécsi főpostán a cenzorok gyanúsnak találtak és felnyitottak két levelet, amely poste restante érkezett és rajta géppel írva az *Opernball 13* jelige állt. Eydtkuhnenben adták fel őket, egy, a német-orosz határ közelében fekvő helységben, és hatezer, illetve nyolcezer koronát tartalmaztak, osztrák bankjegyekben. Ilyen nagy összegeket nem szoktak PR és névtelenül küldözgetni tisztességes üzlet esetében. A feladás helye Oroszországra utalt, felmerült hát a gyanú, hogy megvesztegetés, esetleg kémkedés díja a pénz. Ezért a politikai rendőrséget bízták meg a küldemény címzettjének felderítésével.

Ebinger és Steidl titkosrendőröket állandó szolgálattételre a főpostára vezényelték. Szobájukat

villanycsengő kötötte össze a postahivatallal, és az ablaknál dolgozó hivatalnok jelzésére a két titkosrendőrnek le kellett tartóztatnia a levelek átvevőjét. 1913. május 24-én, szombaton este öt perccel zárás előtt csengetés riasztotta fel a két titkosrendőrt. Mielőtt azonban odaértek volna a postaablakhoz, amelynél a hivatalnok a lehető legnagyobb lassúsággal kiadta az *Opernball 13* jelzésű küldeményeket, az átvevő eltűnt.

A titkosrendőrök utánasiettek, és még látták, ahogy egy magas termetű úr behúzza maga mögött egy berregő motorral rá várakozó taxi ajtaját, majd a kocsi elrobog. Ebinger és Steidl azonban gyalog voltak, csupán a taxi rendszámát tudták leolvasni. Ez azonban igen halvány nyomnak tűnt, hiszen az utas biztosan nem egyenest a lakására vitette magát, hanem kiszállt valahol útközben, majd amikor a sofőr már elhajtott, beült egy másik taxiba. Hát amint a detektívek azon tanakodtak a Kolowratringen, hogy azért mégis próbálják meg előkeríteni a sofőrt, vagy rögtön jelentsék ügyetlenségüket Schober rendőrtanácsos úrnak, ugyanaz a taxi húzott el mellettük, amelyet az imént elszalasztottak. Sikerült megállítaniuk. Üres volt.

– Hova vitte azt az urat az imént a főpostáról?

– A Café Kaiserhofba.

– Hajtson oda!

A titkosrendőrök a taxiban egy zsebkés szürke posztótokjára bukkantak. A Café Kaiserhofban, mint azt a sofőrrel egyetemben megállapítják, a magas termetű úrnak nyoma sem volt. A legközelebbi taxiállomásra hajtottak.

– Igen, egy ilyen külsejű úr épp az imént ment el innen, a Klomser szállót mondta be a sofőrnek – jelentette készségesen a kocsiajtó-nyitogató.

A detektívek a vendégek iránt érdeklődtek a Klomser szállóban.

– Épp most érkezett autóval két úr, bolgár kereskedők – számolt be nekik a portás.

– És előtte nem jött egy magányos úr taxival?

– Egy magányos úr? Nem. Negyedórával ezelőtt csupán Redl ezredes úr érkezett. Civilben volt. De hogy autóval jött-e, azt nem tudom.

Redl ezredes? A két ügynök jól ismerte az osztrák-magyar hírszerző szolgálat vezetőjét. Soha egyetlen másodpercnyi nyugalmat nem engedélyezett nekik, egyszerűen tudomást sem vett arról, hogy az embereknek éjszakai pihenőre van szükségük, ha kémek nyomát hajszolták. De Redl ezredesnél jobban senki nem tudta tőrbe csalni a gyanúsítottat, majd kicsikarni belőle a beismerő vallomást.

– Ez aztán remek vicc! – nevetett Ebinger. – A kémünk itt lakik Redl ezredes tőzsomszédságában! Bűnügyi regénybe illő eset.

– De micsoda hidegvérre vall, hogy egy kém éppen abban a hotelban vegyen ki szobát, ahol a kémfőnök lakik – tette hozzá Steidl.

– Arra gondolt, hogy itt lesz a legnagyobb biztonságban.

– De mi megtaláltuk.

– Megyek is, jelentem az ezredesnek a mulatságos véletlent.

– A postahivatal alighanem értesítette már a rendőrtanácsos urat, hogy a leveleket felvették. Mindenek előtt neki kell jelentenünk, hogyan végződött az üldözés, és további utasítást kérni tőle.

Ezzel Ebinger egyetértett, és míg a szállodai telefonfülkéből Schoberrel beszélt, Steidl odaadta a portásnak a zsebkész tokját:

– Kérdezze meg, az utoljára érkezett vendégek közül ki vesztette el ezt a tokot.

Az emeletekre vezető széles lépcsőn ekkor maga Redl ezredes sétált le az előcsarnokba, egyenruhában, kesztyűjét gombolgatva, és letette az 1-es számú szoba kulcsát a portáspultra.

– Nem vesztette el ezredes úr a zsebkész tokját? – kérdezte a portás.

– De igen – felelte Redl, kivette a kését a zsebéből, és rátette a halványszürke posztóvédőt. – Már egy negyedórája keresem. De hát hol találták meg? – Szeme ekkor összevillant a hotel vendégkönyvében lapozgató Steidllével. Az ezredes halottsápadttá vált, zavarodottan kisetett az utcára, és gyors léptekkel elindult. Az első sarokról visszanezett, vajon kilép-e valaki a szálloda kapuján. Senki. De a Klomser szálló étterméből épp akkor távozott sürgősen két ismerős alak.

Egyikük, mielőtt az éttermen át elhagyta volna a hotelt, megbízta a portást, hívja fel a 12-3-48-as számot, és mondja meg Schober rendőrtanácsos úrnak, hogy a késtok Redl ezredesé!

Ebinger és Steidl az utca sarkára érve nem látta már Redl, aki eltűnt a régi tőzsde épületében, amelynek három kijárata van.

Eközben Schober telefonált a Császári és Királyi Vezérkar Nyilvántartó Irodája – azaz a kémelhárítás – parancsnokának, Urbanski von Ostromiecz ezredesnek, aki alig tudott erőt venni felindultságán.

– Még hogy Redl ezredes! – nyögte. – Az lehetetlen.

– De hát szökésben van, nagyságos uram.

Urbanski von Ostromiecz segédtszjtje a főpostára sietett, hogy kikérdezze a postatisztviselőt, aki a személyleírás után átadta neki a cédulát is, amelyre a címzett a jeligét felírta. A nyilvántartó irodán az ezredes megállapította, hogy a kézírás Redlé.

Ebinger és Steidl egy átjáróházban újra megpillantották a menekülőt, aki papírokat tépett szét, s szórt a földre. Ha az egyik detektív a papírdarabkák összeszedésével kezd foglalkozni, a másikat könnyebben lerázhatja. De mindketten a nyomában maradtak. Megállítottak egy taxit, és utasították a sofőrt, hajtson lassan Redl nyomában. Csak akkor tér vissza Steidl az átjáróházba, hogy a papírdarabkákat összeszedje, és a rendőrségre vigye.

Az anyagot a nyilvántartó irodán elemezték. Postai elismervények voltak egy stockeraui ulánus hadnagynak menesztett pénzküldeményekről és Brüsszelbe, Varsóba, Lausanne-ba küldött ajánlott levelekről. A lausanne-i címről épp néhány nappal azelőtt állapították meg, hogy az Olaszország kémközpontjának, a „Szövetséges Társaknak” a fedőcíme. Érthető lett, hogy az olasz határon tett stratégiai intézkedésekre az ellenfél miért tett évek óta azonnali, sőt gyakran Ausztriát is megelőző ellenlépéseket.

Mi a teendő? Elrendeljük Redl ezredes azonnali letartóztatását? Katonai vagy rendőrségi letartóztatást fogantatosítsanak? Értesítsék a császár és a trónörökös katonai kancelláriáját? Vagy várják be a vizsgálat eredményét?

Urbanski von Ostromiecz a Grand Hotelbe hajtatott. Ott mulatott az étteremben Conrad von Hötzenorf gyalogsági tábornok, a Monarchia hadseregének vezérkari főnöke, aki a szociáldarwinizmus lelkes híveként elkerülhetetlennek tartotta a németek és a szlávok közötti összeecsapást, és évek óta szorgalmazott egy Szerbia elleni preventív háborút.

– Na, mi szépet s jót hozol? – kérdezte a tábornok kedélyesen az ezredest, de miközben párásan csillogó szemét ráemelte, fejét Rigó Jancsi és az őt kísérő banda játékának ütemére ringatta.

– Szabadna excellenciádat a legalázatosabban egy kis négyszemközti beszélgetésre kérem?

– Micsoda? Vacsora közben? Hát csakugyan olyan sürgős? Nohát, menjünk akkor. Azt tudja, hogy ez a Rigó Jancsi elcsábította a belga király lányát is? Talán Redl ki is képezhetné nekünk.

Az ezredes arca megvonaglott, de a különszoba felé csörtető tábornok ezt nem vette észre. A körük fodrozódó borvörös brokátok és krémszínű tüllök alighanem sok oly titokról tanúskodhattak volna, amelyek megszerzéséért a világ bármely hadseregének vezérkari főnöke hallatlan erőfeszítésre lett volna kész. Conrad von Hötzenorf egy karosszékbe vetette magát, és most már figyelmesen tekintett Urbanski von Ostromieczre. Az ezredes távolról közelített a tárgyhöz:

– Jelentem, az *Opernball* jeligés leveleket elvitte a címzett, a detektívek azután követték az illetőt, aki útközben postai feladóvevényeket tépett össze, s ezek egyike lausanne-i volt.

– Hát még Lausanne is, tessék! – sóhajtott fel Conrad von Hötzenorf. – Már régóta gyanítottam. És letartóztatták azt az embert?

– Csak őrizet alatt áll, excellenciás uram.

– Csak őrizet alatt? Hát ki az az ember?

– Excellenciás uram...

– Nos? Ki vele, ki az az ember?

– Az az ember...

– Mondom, ki a színnel, August! Elkészültem rá, hogy nem akárki.

– Excellenciás uram, Redl ezredes.

– Kicsoda? Maga megőrült? – Conrad von Hötzenorf felpattant, és a homlokán kidagadó erekkel üvöltötte: – Vigyázzon magára, ezredes úr!

– Excellenciás uram...

A tábornok farkasszemet nézett az ezredessel, majd visszaroskadt a karosszékbe.

– Bocsáss meg, August – suttogta. – Redl ezredes! De hát, biztos?

Az étteremből beszűrődtek a Luxemburg grófjának édeskés dallamai.

– Ha legalább... – Conrad von Hötzenorf elharapta a szót. – Ha legalább ez az undok Rigó abbahagyná a nyekergést! – Hosszasan hallgatott, ajkai meg-megrándultak olykor, de mintha nem bírták volna el a rajtuk kiröppeni akaró gondolatok súlyát. – Ha ez a gyalázat kiderül...

Conrad von Hötzenorf lassan felemelkedett, meghúzkodta zubbonya alját, és kihúzta magát,

úgy parancsolta:

- Ennek a gazembernek azonnal pusztulnia kell!
- Neki magának kell?... Excellenciás uram? – hebegte Urbanski von Ostromiecz.
- Igen. Senki sem tudhat meg a halál okáról semmit, de semmit! Megértette, ezredes úr?
- Parancsára, excellenciás uram!

– Bizottságot állít össze azonnal, ezredes úr, tagjai: Höfer mint elnök, Vorlícek, a főhadbíró, ön és az adjutánsa. A végrehajtásról holnap reggel egyenesen nekem tesz jelentést.

Éjfélkor a négy magas rangú tiszt megjelent a Klomser szálló egyes számú szobájában. Redl ezredes az asztalnál ült, kétszer is megpróbált felemelkedni, de visszazuhant a székébe. Végre harmadjára ingadozva talpra állt.

- Tudom, miért jöttek az urak – mondta. – Éppen búcsúleveleket írok.
- Kik a tettestársai? – kérdezte Höfer tábornok.
- Nincsenek.
- Ki szervezte be kémtevékenységre?

– A bécsi orosz katonai attasé. Kényszerített, tudta ugyanis, hogy... tudta, hogy... hogy... homoszexuális vagyok.

A négy tiszt összeborzad undorában. Homoszexuális? Iszonyú!

– Tevékenységének terjedelme, részletei és időtartama? – pattogtak Höfer szavai. Most már mielőbb végezni akart ezzel az undorítóvá vált megbízatással.

- Minden bizonyítékot megtalálnak prágai szolgálati lakásomon.

A bizottság tagjai összenéztek és bólintottak.

- Redl úr, van önnek lőfegyvere? – kérdezte Höfer.

Redl ujjaival önkéntelenül csillagos aranygallérjához kapott. Mert ő még ezredes, nem „Redl úr” csupán.

- Nincs.
- Kérhet lőfegyvert, Redl úr.
- Kérek..., alázattal... egy revolvért.

Senkinél nem volt revolver.

- Majd kap.

Magára hagyták az elítéltet. Urbanski von Ostromiecz ezredes készségesen hazament, hogy elhozza a browningját „Redl úrnak”.

A négy tiszt az utcasarkon várakozott. Nem látták az 1-es számú szoba ablakait, mert azok az udvarra néztek, és zajt sem hallottak. A bizottság tagjai egyenként hazaszállingóznak, hogy civilbe öltözzenek, feltűnést kelthetne ugyanis négy föl-le járkáló magas rangú tiszt. Múltak az órák. Öt órakor odarendelték Ebinger detektívet, és felküldték Redl szobájába, azzal a szigorú utasítással,

hogyan az ott látottakról semmit ne közöljön a szállodai alkalmazottakkal.

– A szoba nem volt bezárva, benyitottam hát – jelentette pár perc múlva a bizottságnak Ebinger. – Az ezredes úr ott fekszik holtan a dívány mellett.

Így ért véget Alfred Redl ezredes karrierje pontosan tizenkét órával az *Opernball 13* jellegű boríték felvétele után. Az eset első ránézésre nem csupán egy jól megírt kriminek tűnik, de a XX. század eleji osztrák kémelhárítást egy rendkívül hatékony szervezetként mutatja be, holott ennek éppen az ellenkezője igaz. A kémelhárítás kontraproduktivitása pedig a vezérkaréra, a vezérkaré egyenesen a Monarchia, egy anakronisztikus, elaggott diktatúra rendszerének jellemzőire vezethető vissza.

Mert az ugyan igaz, hogy Redlt a boríték átvétele után – nem kevés szerencséivel – azonnal lefülelték, de ezt megelőzően zavartalanul folytathatta kémtevékenységét idegen hatalmak, mindenek előtt az oroszok szolgálatában másfél évtizedig. Ez az alatt a felettesei a legkitűnőbb jellemzéseket készítették el róla, számtalanszor kitüntették, folyamatosan haladt felfelé a ranglétrán, és operatív tisztből a hírszerzés főnöke lehetett, aki csak szervezeties tartozott Urbanski von Ostromiecz alárendeltségébe, a tényleges parancsokat egyenesen Conrad von Hötzendorf vezérkari főnöktől kapta. Redl másfél évtizeden keresztül összekuszálta és megbénította az osztrák hírszerzést, annak kebelén belül építgetve a saját hálózatát.

Egy jól működő hírszerzésben – amely a modern hadviselésben a jól működő vezérkar jobb keze – a hírszerzőket is megfigyelik. Miért nem tudták Redlről, hogy homoszexuális – vagyis a kor erkölcsi kritériumai alapján alkalmatlan a katonai szolgálatra –, holott az orosz titkosszolgálatnak pont emiatt sikerült megszarolnia őt. Miért nem tűnt fel, hogy Redl milyen nagy lábon él, két luxusautomobilja van, versenylovakat tart, drága partikat rendez, egyszóval a fizetésénél jóval többet köl? Miért vették készpénznek az ezredes bejelentését, miszerint „örökölt egy kis vagyont”, ahelyett, hogy ténylegesen leellenőrizték volna azt. Egy alapjaiban rosszul működő rendszerben mindenkinek van valami vaj a fején, így azután jobb nem bolygatni mások ügyeit, főleg a kémfőnökét. Hiszen mások – a deklasszálódott nemesek és a hozzá hasonló, alacsony sorból feltörekvő egyének – is arra törekedtek a hadseregben és a hadseregen belüli külön kasztban, a vezérkarnál, hogy minél feljebb jussanak a társadalmi ranglétrán, és ennek elérésére a legkülönbözőbb módon igyekeztek pénzt keríteni.

Abszurd, titkosszolgálati szempontból pedig teljesen szakszerűtlen, hogy azt a Redlt, aki másfél évtizeden keresztül zavartalanul tevékenykedhetett, meggátolva az osztrák hírszerzés működését és az ellenség valós erőinek felderítését – méghozzá az ügynökeinek, a saját kollégáinak a feladása révén –, mi több, elárulva a Monarchia Oroszország és Szerbia elleni teljes mozgósítási tervét, lebukása után fél nappal a halálba hajszolták. Miért nem vizsgálták ki az ügyet? Miért nem hallgatták ki olyan alapossággal Redlt, mint ahogy azt ő tette az áldozataival, különösen azok után, hogy a szolgálati lakásán semmilyen érdemi bizonyítékot nem találtak arra, hogy pontosan mekkora volumenű információt jutott az ellenség birtokába, és mit kendőzött el az osztrák titkosszolgálat előtt, mindezek függvényében pedig milyen mértékben szükséges megváltoztatni a vezérkar terveit. Mert egy kontraszelektív rendszerben a vezérkarban a nemzet védelménél sokkal fontosabb a testület presztízsének megvédése – és mint ismeretes, az ügy kapcsán kirobbant sajtóbotrányt is csupán a vezérkarra régóta a fogát fenő Ferenc Ferdinánd

tisztogatása követte, aki leváltatta a négyes bizottság tagjait, valamint a nemességet jelölte meg a vezérkarba való felvétel alapkövetelményeként.

Redl ténykedésének végzetes következményeit – már a háború keserű tapasztalatainak birtokában – Adalbert Sternberg gróf parlamenti képviselő foglalta össze a legjobban: „Ez a csirkefogó minden osztrák kémet feljelentett, az orosz ezredes esete ugyanis többször megisméltődött. A mi titkainkat Redl kiszolgáltatta az oroszoknak, minket pedig megakadályozott abban, hogy kémeink segítségével megtudjuk az orosz titkokat. Így az osztrákok és a németek 1914-ben egyáltalán nem tudtak teljes 75 orosz hadosztály létezéséről, pedig ezek létszáma önmagában nagyobb volt az egész osztrák-magyar hadseregnél. Innen eredtek a mi nagy veszteségeink, innen a vereségünk.”

A fentiekhez Sternberg még hozzátette: „Ha tisztán láttunk volna, akkor a tábornokaink nem hajszolják bele az udvari méltóságokat a hadüzenetbe.” Ez azonban súlyos tévedés volt. Mert ha valakinek, akkor éppen az 1848-ban Varsóban I. Miklós cár katonai segítségéért könyörgő Ferenc Józsefnek kellett volna a legjobban tudnia, hogy birodalmát csak a szuronyok tartják össze. A hadsereg ereje pusztán az alattvalók féken tartására elegendő, a külső támadók rendre legyűrik, mint a solferinói vagy a königgrätzi csatában. Ha mármost mozgósítást rendel el, azaz alattvalóinak fegyvert ad a kezébe, azok előbb-utóbb valószínűsíthetően, de egy újabb vesztes háború esetén biztosan a Habsburg monarchia és azon belül Magyarország ellen fordulnak, hogy megvalósítsák nemzetállami törekvéseiket. Ha azonban Ferenc József, az aradi hóhér, minden idők egyik legkorlátoltabb uralkodója figyelmen kívül hagyta is ezt a nyilvánvaló ténytet, jól képzettnek tűnő vezérkari tisztjeinek kötelességük lett volna tudtára adni a tévedését és figyelmeztetni uralkodójukat, hogy hadserege csupán csendőri feladatok ellátásának tud tökéletesen megfelelni, erőteljes külső támadás esetén nem tudja tartani az ország határait, expanzív hadműveletekre pedig teljesen alkalmatlan.

Egy demokratikus állam hadseregében lehetőség van az effajta kritikára, a diktatúrában azonban ez elvileg is kizárt, hiszen ott a legfőbb kötelék nem a hazához, hanem az uralkodóhoz, a „fővezérhez” köti a tiszteket, akik, mutatis mutandis akár a haza kárára is javítani igyekeznek a hozzá fűződő kapcsolataikat, ekképp biztosítva töretlen előmenetelüket. Ferenc József hadseregében, melynek legfőbb szervezőelve a feltétlen császárhűség volt, Arad óta folyamatos kontraszelekció zajlott. Például a königgrätzi csatában az a középszerű Benedek Lajos tábornok parancsnokolhatott a Habsburg birodalom seregeinek, aki az 1848-49-es szabadságharcban az osztrák oldalon harcolt, míg az utolsó nagy magyar hadvezér, Görgey Artúr klagenfurti kényszerlakhelyén vesztegelt, a császár rendeletéből örökre eltiltva a katonai és a közéleti szerepléstől.

Nota bene Benedek Lajos is – miután a königgrätzi vereség miatt hadbírótság elé állították, majd ejtették a vádat ellene – élete végéig visszavonultan kényszerült élni. Ferenc József ellen a solferinói végzetes hadvezetési baklövési miatt persze sohasem indult vizsgálat – holott azt kellett volna maga ellen kérnie, ha valóban olyan eszményi katona lett volna, mint azt hitte és hirdette önmagáról. A császárnak még csak eszébe sem jutott, hogy ne a nála jóval tehetségesebb emberek sorát parancsolja le a cselekvés színpadáról – mert hozzá képest még Benedek is valószínű gényusz volt –, hanem hogy – miután alig két évtizedes ügyködésével, százezrek vérének kiontása, milliók megalázása és jogfosztása árán pusztán súlyos válságba, mi több, a szétesés szélére sikerült kormányoznia birodalmát – ő vonuljon örökre vissza, és adja át a trónt

egy uralkodásra termett személynek. Nyilvánvaló, hogy komoly, felelősségteljes férfiak nem érezhettek valódi hűséget egy ilyen kontár iránt, mint Ferenc József.

Ferenc József nem csak a Redl-halálával kapcsolatos állambiztonsági kockázatot nem ismerhette fel, de az akörüli eljárás törvénytelenége sem üthetett szeget a fejébe, hiszen maga is törvényellenesen foglalta el a magyar trónt, mérszárta le a szabad alkotmányért harcoló százhusz hazafit, köztük az aradi tizenhármakat és Batthyány Lajost, börtönöztetett be ezerkétszáz honvédet, és soroztatott be büntetésül a hadseregébe további ötvenezeret. Amikor a Redl-ügy a tudomására jutott, a császár csak azt kifogásolta, hogy nem adták meg az ezredesnek a lehetőséget, hogy meggyónjon. Csakis egy ilyen uralkodó alatti, patológikus kontraszelekcio eredményeként lehetett Alfred Redlból hírszerzési főnök, és születhetett meg az őt felkaroló testületnek, az osztrák vezérkarnak az I. világháború küszöbén azon stratagémája, miszerint, ha a Monarchia csapatai nem tudnák tartani a frontot, majd a németek segítenek...

Ady Endre: Háború és háború

Tisza István bizonyosan bátrabb ember, mintsem akárhogy azért mondjon *most* valamit, mert *neki* lehet mondania. Számolnia kellett s okvetlenül számolt is avval (örömmel olvasom Jászi Oszkár cikkét a *Világban*), hogy vétókat kap. Vétókat éppen azoktól, akik a nemzetiségi, legelsősorban a román kérdésben látók és bátrak voltak világháború nélkül is. Azoktól, akiket golyónál jobban elnémított, kiformált az államok, a népek, a világok háborúja. A *Nyugatban* ujjongva én írtam volt Jászi Oszkár legnemesebb könyvéről, mely a nemzetiségi kérdést majdnem újra fölfedezte. Mely nem számolt ugyan egy világháborúval, de a demokráciát minden zűrés-lázás világháborún túlható panaceának mutatta ki. Kötelességnél több hittel hiszem én is, hogy nem a medve bőrére iszunk, bár én még a Tisza István helyén hallgattam volna. Úgy sejtem: ha a magyar nép a háborúval, a román értelmiség pedig népe ügyének ügyes adminisztrálásával nem volna elfoglalva, szintén nyepozvolimoznának. Vétóznának éppen úgy, mint a nacionalista magyar ellenzéki politikusok avagy mi, a nemzetiségi kérdésnek és demokráciának legnotóriusabb, de legliberálisabb egybekapcsolói. Tisza István megint csak arra gondolt, hogy a fajtájabelieknek ne csináljon bajt egy fránya népszabadítással. A románok kapnak szebb, jobb, több választójogot (tudjuk, hogy ez sem sok, még nem is elég), a többiek nem. Esetleg belehal e parciális demokráciába a román értelmiség, de úgy kell neki, mivel konkurenciát csinált a mi úri eltartóságunk magyarjainak. A háború sorsa valóban katonáink, de egy kicsit (Tisza István is hiszi ezt) Isten kezében is van. Utána nem következhet olyan fizetés, melynél mi szegény, cégéradó nagylelkűek vagyunk. Nekünk megvolt s meglesz a saját nemzetiségi orvosságunk, de ez nem engedi meg, hogy a magyar nép tovább is a magyar uraké legyen. Átkozott, szép fajta ez az enyém, ez a mienk, mely élete eldobása után is azt üzeni, hogy az ő sorsa a legrosszabb, és segítsünk rajta. Talán elmegyünk katonának, orosz golyó elé, de (figyelni tessék) igazságaink itt

maradnak.

1914

Ady Endre: A gyúrói pap

Isten és a háború

Nagy Lajosnak hívják a gyúrói papot, mennyivel közönségesebb név ez például a Prohászka Ottokárénál. És Gyúró, ez a dunántúli falu, mennyire nem Székesfehérvár, melytől a legmagasabb pódium is csak egy lépcsőfok. És szenvedéseimben talán a legelső és legerősebb vigasztalást mégis a gyúrói lutheránus pap küldte most. Vékony, tizennyolc oldalas füzetecskét írt a gyúrói pap, Isten és a háború a címe. Jeligéje: „mert nem tanácsos, hogy az ember lelkiismerete ellen cselekedjék, itt állok, másként nem tehetek”.

„A véráztatta földről fölemelem szememet az egy, örök Változhatatlant keresve, s fürkészve kutatom annak e sorsos időkkel való viszonyát, anélkül, hogy rossz lennék magyarnak, s rossz lennék embernek, elmondom hitvallásomat Istenről is s a háborúról is.” És elmondja alázatos tanítványaként a názáreti Mesternek, az isteni csodarabbinak, elmondja próféta bátorsággal, de jámbor bölcsességgel. „A lavina már megindult – sóhajt szomorúan, meghatottan írása végén –, azt így, erőszakkal megállítani nem volna célszerű.” Azután – sóhajtja tovább – a magyarság harca jogos, „ha isteni törvény szerint nem is, de emberi értelemmel gondolva igen”. *Ma már, ma már* igenis arról van szó, „éljen-e magyar nemzet továbbra is itt a Tisza táján”.

De, de – óh, bátor, kedves, jó papom ott Gyúróon – az Istent és a háborút ne írjuk ki egy cégérre. Ma divat az imádság, s mindegyik nemzet szeretné a maga hadvezérévé lerántani a fölséges Változhatatlant. „Vajon” a mai imádság, „amit milliók és milliók naponta elmondanak, nem durva istenkáromlás-e, s nem hull-e átokként vissza a népmilliók fejére?” Isten, ő „megmarad a maga szomorú pártatlanságában, azzal mintegy azt fejezve ki: amint kezdtétek, fejezzétek is be”. „Háborút is folytatni, de meg evangéliumot is hirdetni – abszurdum, akkor sokkal tisztább és becsületesebb dolog elfogadni Haeckel monista világnézetét.” Haeckelét, aki Hérakleitoszsal vallja: küzdelem a dolgok ősatyja, s ahol ellenséges energiák törnek egymás ellen, gondviselésről, erkölcsi világrendről szó sem lehet. Ám a gyúrói pap, ahogy a Szeretet nevében tiltakozik, Jézus nevében, hogy „az Istennek oksági köze volna a háborúhoz”, az „élő Isten” nevében tiltakozik a monista háború-igazolás ellen is.

Írni szerettem volna a gyúrói papról, kit sohse láttam, s kivel megírni-kellett levelek mégis-

mégis barátságba vittek. (Csodálatos az, hogy Magyarországon milyen fanatikusán, babonásan ismernek egymásra s keresik egymást a jobb szándékú emberek.) Tehát írni szerettem volna a gyúrói papról és kis füzetéről, ha nálam többet nem tudnának mondani az írásból innen-onnan kikapott mondatok. Néhai jó Böhm professzort juttatja eszembe ez az írás: óvatos, szabályos gondolatok során egyszerre kibuggyan valami forró emberség, merészség, originalitás.

Nem *ecce sacerdos*, csak *ecce pastor, ecce homo*, fájó, igaz ember, ki fájdmában azokat vigasztalja, akik ma a legszerencsétlenebbek. Akik nem tudják magukat átadni a kívánatos, jó tömegszugesztiónak, s jobban a Halál előtt vannak, mint a sáncárcok lakói. (Szegény, nagyszerű Jászi Viktor, most e percben érkezett a halálhíre, még nedves a szemem, ő nem bírta már.)

Kedves papom, Nagy Lajos, be szeretném, ha az írásod megadta volna lelked nyugodalmát, melyet úgy óhajtunk, s úgy megérdemelnénk – a Ma legszenvedőbb szenvedői.

1915. február 28.

Románia magánháborúja

1916. augusztus 27-én 21 órakor Románia hadat üzent korábbi szövetségesének, Ausztria-Magyarországnak. Már az 1914 őszén elhunyt I. Károly királyt is hiába sürgette II. Vilmos császár, hogy országa lépjen hadba a központi hatalmak oldalán, Románia – arra hivatkozva, hogy a Monarchiával 1883-ban kötött titkos szerződés, amelyhez a németek is csatlakoztak, csak nem provokált akcióra vonatkozik – deklarálta a semlegességét. Az új király, I. Ferdinánd, noha maga is a Hohenzollern házból származott, nem követte elődje németbarát politikáját, inkább magáévá tette kabinetjének a román irredentizmusra hivatkozó területgyarapító politikáját. Ezt követően várta, hogy melyik fél javára dől el a háború. Ezalatt mind az antant, mind a központi hatalmak jelentős összegeket költöttek romániai megvesztegetésekre és sajtó kampányokra. Románia területi igényeinek kielégítése szempontjából viszont az antant óriási előnyben volt, hiszen a legértékesebbnek ígérkező zsákmány, Erdély, annak egykori csatolt részei és a Tiszántúl Magyarországé volt. 1916 augusztusában a sikeres orosz offenzívát követően a románok számára végre elérkezettnek tűnt az idő, megkötötték az antant hatalmakkal a titkos bukaresti szerződést, amelyben óriási magyarországi területeket ígértek Romániának, amennyiben nem kötönbékét.

Még a hadüzenet bécsi átadása előtt fél órával három román hadsereg katonái rohanták meg a hágókat és a szorosokat a Kárpátokban, s lelődözték a hadüzenetről mit sem sejtő határrendőröket. Másnap a bukaresti újságok diadalittasan jelentették: „A román sasok átröpültek a Kárpátok felett”. A győzelmi mámorban egy korabeli „sajtólevelező” egyenesen arról számolt be, hogy a német birodalom császára a román hadüzenet hírének hallatára „megremegett, olyan

fehér lett, mint egy papírlap, s felkiáltott: minden elveszett!”.

A román csapatok ékei naponta, annak ellenére, hogy eleinte alig volt ellenállás – miután az Erdélybe irányított felmentő csapatok és a pánikszerűen menekülő lakosság egymás mozgását akadályozták –, mindössze 2-3 km-t tudtak előrehaladni. A német vezérkar ezt azzal magyarázta, hogy a román csapatokat nem tanították meg elég gyorsan masírozni menetfelszereléssel együtt, valamint a kapkodó hadvezetéssel és a csapatok gyenge irányításával. De még ennél is súlyosabb hátráltató tényező volt, hogy amikor a saját országukban nagyon nagy nyomorban élő romániai katonák a jóval gazdagabb Magyarországra nyomultak, idejük nagy részét a polgári lakosság, a ruha- és élelmiszerüzletek- és raktárak kifosztására fordították.

A román támadás nem egészen két hét alatt elakadt, még az offenzíva első célját, a Marosig való kijutást sem tudták elérni. A támadás 12. napján a román nagyvezérkar távirati parancsban állította le az offenzívát, azzal az utasítással, hogy a csapatok tartsák az elért vonalakat, s minden nélkülözhető erőt azonnal küldjenek a dobrudzsai frontra, ahol szeptember 1-én Bulgária tehermentesítő támadást indított a románok ellen, és jelentős sikereket ért el.

A központi hatalmak csapatai az első nagy csatát, a nagyszebeni ütközetet 1916. szeptember 26-28. között nyerték meg, majd a következő hetekben teljesen megtisztították Erdélyt a román csapatoktól. Novemberben a harcok már Havasalföldön és Dobrudzsában zajlottak. 1916. december 6-án a központi hatalmak csapatai elfoglalták Bukarestet.

Ferdinánd király állandóan segítségért ostromolta az antant-országokat. 1916-ban és 1917 legelején még az oroszok tudtak támogatásképpen néhány hadosztályt küldeni. 1916 november végén a király és a Brătianu-kormány Iasiba menekült, ahol december 25-én megalakult a Brătianu-Ionescu kormány. A háború első öt hónapjában a román hadsereg mintegy 250 000 katonát veszített, ebből valamivel több mint 100 000 a halottak száma.

A hadsereget végül a Szeret folyó mögé vonták vissza, s 1917 első félévében átszervezték. Az átalakítást és megerősítést Henri Mathias Berthelot francia tábornok vezette, s az irányításban körülbelül 500 francia és orosz tiszt vett részt. Elrendelték a fiatal korosztályok behívását, úgyhogy ismét 700 000-re duzzasztották a hadsereg létszámát, de ebből csak 460 ezer fő volt ténylegesen bevethető. A román csapatok Angliától és Franciaországtól hatalmas anyagi és fegyverzetbeli segítséget kaptak: csak 1917-ben 150 000 db Lebel-mintájú, 8 mm-es puskát, 1957 db géppuskát, 2736 db golyószórót, 1 300 000 gránátot, 84 tábori ágyút, 92 nehézágyút, 49 nehéztarackot, 50 repülőgépet és egyéb felszerelést. A nyugati antant-országok fegyverbeli támogatásának mértékét az mutatja a legjobban, hogy egy-egy gyalogezrednek legalább 24 géppuskája és 96 golyószórója volt, ami nagy tüzelőerőt képviselt. Továbbá a hadműveleti irányítást is francia tisztek vették át, akik a hosszabb békés periódusban elméleti és gyakorlati kiképző tanfolyamokat szerveztek.

A román hadsereg 1916-os veresége, majd 1917-es idegen hatalmak által történt újjászervezése és megerősítése azt bizonyítja, hogy a román nemzeti célok nagysága és azok megvalósításának a lehetősége egyáltalán nem álltak összhangban egymásnak. Kizárólag az antant-hatalmak gyors segítségének köszönhető, hogy Románia nem omlott össze már 1916 végén.

1917. július 1-jén az orosz csapatok megindították az úgynevezett Kerenszkij-offenzívát. Válaszként a német erők Moldvából ki akarták szorítani az orosz és román erőket, hogy az ott fölszabaduló egységeket a nyugati frontra vihessék. E nagyobb hadműveletek részeként került sor

azokra az ütközetekre, amelyekben a román és orosz csapatok megállították a német és osztrák-magyar erőket. A most már nem idegen területeken harcoló, hanem hazájukat védő román katonák, utolsó erejüket valóban hősiesen megfeszítve megvédték országuk utolsó darabját a megszállástól. Noha az évek óta egyfolytában harcban álló német-osztrák-magyar csapatok ereje is kifulladt, és Észak-Moldvát nem tudták megszállni, Románia fegyverszüneti tárgyalásokra kényszerült. December 9-én létrejött a fegyverszünet a központi hatalmakkal.

Ezidőt bomlottak föl a román területen lévő orosz egységek, de a román kormány arra számított még egy ideig, hogy az önálló Ukrajna fogja majd segíteni addig, amíg a nyugati országoktól ismét támogatást kap. Ezért húzódoztak oly sokáig a román politikusok a különbékétől, amelynek megkötése semmissé tette az antant Erdélyre és kelet-magyarországi területekre vonatkozó ígérését. Amikor azonban 1918. február 9-én Ukrajna is megkötötte a békét a központi hatalmakkal, Románia sem várhatott tovább. Ez az addigi román politika csődjét jelentette. Március 5-én Románia megkötötte a bukaresti békét a központi hatalmakkal.

A maradék román csapatok eközben megindultak Besszarábia elfoglalására. Románia ugyanis csak Németországgal és a Monarchiával – az 1914 előtti szövetségeseivel – kötött fegyverszüneti egyezményt, újabb szövetségeseinek Oroszországnak megtámadását azonban semmi sem gátolta. Románia egyszerűen megszállta annak az országnak a nyugati területeit, amelynek csapatai néhány hónappal azelőtt megvédték állami létét. A szövetségesi hűség ilyen üzletszerű felfogásának 1918 végén lett meg az eredménye, hogy egyes antant-politikusok minden román követelés elfogadásától húzódoztak. A román csapatok március 13-án elérték a Dnyesztort, majd Besszarábia fővárosában, Kisinyovban egy bábkormányt szerveztek, amely április 9-én kimondta Besszarábia „örök időkre” szóló csatlakozását Romániához.

1918 nyarától, amilyen mértékben gyöngültek a központi hatalmak, a vereséget szenvedett Romániában olyan ütemben növekedett ismét a nagyromán irredentizmus. Küldöttségek utaztak a világ minden tájára, hogy elhíreszteljék a „jogos” román aspirációkat az „ősi” területekre. Még 1917. április 18-án háromtagú küldöttség indult az Amerikai Egyesült Államokba azzal a céllal, az amerikai politikusokat Románia oldalára állítsák. 1918. január 17-től jelent meg Párizsban a *La Roumanie* című újság, amely a franciaországi nagyromán irredentizmus fő szócsöve lett. Április 30-án alakult meg Párizsban az Erdélyi és bukovinai románok nemzeti bizottsága elnevezésű csoport. Július 5-én Washingtonban, majd július 19-én Olaszországban jött létre egy román szövetség. A román területi célokért különösen sokat tett az 1918. szeptember 6-án Párizsban megalakított szervezet, A román egység nemzeti bizottsága. Vezetői, Take Ionescu, Vasile Lucaciu, Octavianu Goga a legsovinisztább politikusok soraiból kerültek ki.

1918. szeptember vége és november eleje között befejeződött az I. világháború. Szeptember 25-én Dobropoljénél az antant keleti hadserege áttörte a bolgár frontot, 29-én Bulgária Szalonikiben aláírta a kapitulációs egyezményt. Az angol hadsereg működése következtében október 15-én Törökország békét kért, s kivált a háborúból.

A Franchet d'Esperey vezette antant-hadsereg északnak, a Duna irányába fordult, hogy Szerbián átvonulva megszállja Budapestet, majd Németországba törjön. Létrehozták a Dunai Hadsereget, amelynek Romániába kellett hatolnia. A hadsereg parancsnoka a románbarát Berthelot tábornok lett.

Romániában a király Coandá tábornokot nevezte ki miniszterelnökké, aki politikájában a

liberális párt és Brătianu irredenta irányvonalát követte. November 9-én ultimátumban követelték Mackensentől, hogy csapataival együtt hagyja el az országot, majd 10-én, miután az antant-hadsereg átkelt a Dunán, a király proklamációjában parancsot adott hadseregének, hogy indítson támadást a központi hatalmak ellen. Románia ekkor kétszeresen is súlyosan megszegte a nemzetközi jogot, hiszen a Monarchia már november 3-án, letette a fegyvert, egyszersmind az 1916-os bukaresti titkos szerződés minden területi vonatkozása érvényét veszítette azzal, hogy Románia különbékét kötött az ellenséggel. A román hadsereg két hadosztálya mégis megkezdte az átkelést a Kárpátokon, hogy megszállja Kelet-Magyarországot, és – miután nem ütközött ellenállásba – megkezdje etnikai háborúját a magyar lakossággal szemben.

Eközben a magyar forradalmi kormány vezetője, Károlyi Mihály november 13-án Belgrádban katonai egyezményt kötött a balkáni antant-erők főparancsnokával, Franchet d'Esperey-vel. Az egyezmény félreérthetetlenül kimondta, hogy Magyarország területi integritása megmarad, az antant csapatok csak a Maros folyóig hatolhatnak az országba, illetve csak stratégiai pontokat foglalhatnak el. A kormányhatalom viszont a demarkációs vonaltól délre is magyar marad.

A románok e nemzetközi megállapodást követően sem hagytak fel a magyarországi előnyomulással. December 1-ig elérték a Marost, és mint antant-csapatok vették birtokukba a területeket. December 15-én Berthelot tábornok, messze túllépve hatáskörét, „engedélyezte” nekik a demarkációs vonal átlépését. Ezen a napon Berthelot táviratot intézett a főparancsnokhoz, Franchet d'Esperey-hez, melyben úgy állította be a román előnyomulást, hogy annak csak egyes stratégiai pontok (Máramarossziget, Nagybánya, Szatmárnémeti, Nagykároly, Dés, Kolozsvár, Nagyvárad, Arad) megszállása a célja. A főparancsnok természetesen azonnal megtáviratozta Berthelotnak és a francia kormánynak a hatásköri túllépést. Berthelot ennek ellenére sem állította le a jogtalan területfoglalást. Annak ellenére sem, hogy a Budapestre küldött antant katonai bizottság vezetője, Fernand Vix francia alezredes írásban jelentette, hogy a magyar kormány tiltakozásai és panaszai a román megszállással kapcsolatban jogosak és megalapozottak. A francia kormány végül karácsony előtt Berthelottal szemben a balkáni haderők főparancsnokának az álláspontját fogadta el. Erre Berthelot jelentette, hogy leállította a román előnyomulást. A román megszállók december 24-én valóban megkapták a parancsát, de ezt megszegve még aznap két ezreddel megszállták Kolozsvárt, ahol a magyar kormány legfontosabb államhatalmi és katonai szervei, a kelet-magyarországi főkormánybiztosság és a katonai főparancsnokság működtek. Nem sokkal később azt jelentették Budapestre, hogy román tisztek a hivatali helyiségekben a magyar feliratokat lovaglópálcájukkal verték le, majd a főkormánybiztost, Apáthy Istvánt, a világhírű biológus egyetemi tanárt, valamint több magyar püspököt letartóztattak és bebörtönöztek bolsevik tevékenység vádjával. Ezek után a román megszálló hadsereg minden akadály nélkül folytatta az előnyomulást Magyarországon, egyedül néhány magyar katonai egység bocsátkozott harcba velük.

Eközben a magyarországi románok számára a magyar forradalom, miután megszüntette a dualizmust, s nagy lépésekben haladt a magyar függetlenség megteremtése felé, szabaddá tette a szervezkedést. Azok az erdélyi román politikusok, akik a háború alatt Bukarestnek szinte feudális hűségnyilatkozatot tettek, 1918. november elején Aradon létrehozták a román nemzeti tanácsot, amely november 9-én levelet intézett a magyar kormányhoz, a román hatalomátvétel engedélyezését követelve csaknem a teljes Kelet-Magyarország fölött. És bár a Károlyi-kormány nevében Jászi Oszkár tárgyalásokba bocsátkozott vezetőivel és nagyarányú autonómiát ígért a magyarországi románoknak, azok elzárkóztak a megállapodás elől. Sőt 1918. december 1-jén

megrendezték a gyulafehérvári román nagygyűlést, ahol százezer román jött ott össze, nagyrészt parasztok, akik szociális helyzetük javítását várták. A nemzeti tanács és a román püspökök fölolvasták nekik és megszavaztatták velük a már előre elkészített gyulafehérvári pontokat, amelyekben mindenekelőtt kimondták Kelet-Magyarország „örök időkre” szóló csatlakozását Romániához. A határozatokba belefoglaltak még sok mindent, így például tiszta népuralmat a közélet minden terén, de ezt sem a királyi, sem az erélyi román vezetők nem gondolták komolyan. A nagy tömeggel megszavaztatott gyulafehérvári döntésre viszont hivatkozhattak Bukarestben a román politikusok, akik immár látszólag jogosan folytathatták az erdélyi kérdés erőszakos megoldását. Nagyon fontos annak a ténynek a megállapítása, hogy Kelet-Magyarország többi, ott élő népét, a magyarokat, a németeket, a szerbeket és a szlovákokat, akik számszerű többségben voltak, egyáltalán meg sem kérdezték a demokráciáról beszélő román nemzeti tanács vezetői. Nyilvánvalóan azért, mert ők a legkevésbé sem akartak Magyarországból kiválni és a Román Királyság balkáni viszonyai közé süllyedni.

December 2-án a Gyulafehérvárt egybegyűlt románokkal megválasztatták a román nemzeti tanács politikusaiból verbúvált kormányzótanácsot (Consiliul Dirigent), amelynek legfontosabb célja Erdély Romániába való beolvasztása lett. December végén a bukaresti hivatalos lap, a *Monitorul oficial* bejelentette Kelet-Magyarország és Románia egyesülését, ami fokozta az antanttal való ellentéteket, ugyanis ezt Bukarest önhatalmú lépéseként értékelték. Válaszként a román kormány siettetett csapatai előrehaladását Magyarország területén: mindenképpen kész helyzet elé akarták állítani az antantot. A román hadsereg 1919 januárjában már a Királyhágónál állt, ahonnan viszont már nem tudtak kijutni a Tiszántúlra, mert az időközben megszervezett székely hadosztály egységei megállították őket. Berthelot tábornok azt jelentette Párizsba: „Vagy megszerezük Romániát, mint gyarmatot, vagy elveszítjük.” Január 21-én azonban Franchet d’Esperey tábornok parancsot adott a román előrenyomulás megállítására. Január 28-án pedig Clemenceau határozott utasítást adott az erdélyi román csapatok megállítására: „Új rendelkezésig Magyarországon és Erdélyben semmiféle akciót nem lehet végrehajtani, a területi döntéseket majd a békekonferencia fogja kimondani.”

Hiába állították meg a román csapatokat, a történeti Erdély akkorra már román megszállás alá került. Minden elképzelhető eszközzel megindult és január-februárban be is fejeződött az erdélyi magyar államhatalmi szervek széttűzése. A román hadsereg tisztikarának irányításával erőszakosságokat, rablásokat, sőt gyilkosságokat követtek el a teljesen védtelen magyar és egyéb nemzetiségű polgári lakosság ellen. A Károlyi-kormány elhatározta, hogy könyv alakban fogja kiadni az ezekről az atrocitásokról készült dokumentumokat, így ezek – bár a könyv nem készült el – napjainkban is olvashatóak a budapesti levéltárakban. E forrásokból az is kiderül, hogy a román hadsereg a magyar lakosság nagy tömegeit romániai kényszermunkára vitte, leszereltette a kórházakat, igen sok helyen elrabolta a lakosok vagyontárgyait. Hihetetlen mennyiségű állami vagyont, vasúti anyagokat, terményeket szállítottak ki az országból. Megfigyelhető a rendelkezésre álló források alapján, hogy a román hadsereg tisztjei különös kegyetlenséggel léptek föl a szocialisták és a zsidók ellen. Bevezették az Európában akkor már csak Romániában érvényben lévő nyilvános botbüntetést: egy-egy magyarlakta helység megszállása rendszerint azzal kezdődött, hogy az összeterelt lakosok előtt a városi elöljárókat a főtéren nyilvánosan megbotozták. Sokan belehaltak a testi fenyegetésbe, még többen nyomorékok lettek. Az idegen megszállók elfoglalták a bányákat, megakadályozták a szén és a gáz Magyarország meg nem szállt részeibe szállítását. Jórészt leállt a budapesti fűtés és világítás. Erdély gazdag arany- és ezüstbányáinak

minden termékét Romániába hurcolták. A legsúlyosabb terrortól a színmagyar Székelyföld szenvedett. Azokat a tisztviselőket, akik nem tettek hivatali esküt a román államra, megbotozták, majd internálták.

A román hadsereg féktelen garázdálkodása azonban felszította az ellenállást. Hiába égették el nyilvánosan az Erdélybe bejuttatott magyar köztársasági újságokat, a *Világot*, a *Magyarországot* vagy a *Népszavát*, az új magyar hadseregszervezésről szóló hírek bejutottak a megszállási zónába. A lakosság több helyen megmozdult. A Zsil-völgyi bányavidék bányászai valóságos ütközeteket vívtak a román egységekkel. 1919 januárjában, amikor a székely hadosztály csapatai megállították a megszállókat, az erdélyi határhegyekben általános sztrájk tört ki. Válaszul a románok tovább fokozták a lakosság elleni terrort, amely olyan hatalmas méreteket öltött, hogy 1918 és 1922 között 197 000 erdélyi magyar lakos menekült Magyarországra.

Hasonló események játszódtak le Bukovinában is. 1918. november 28-án a bukovinai román nemzeti tanács kimondta a terület örök időkre való csatlakozását Romániához. Dobrudzsát is gátlástalanul birtokba vette a román hadsereg, s e területen is berendezkedett a román közigazgatás.

Ezek után kezdődött meg Párizsban 1919 január közepén a nemzetközi békekonferencia. Magyarországot meg sem hívták. Több román politikus a francia fővárosba utazott, hogy minden körülmények között legalább utólag elfogadtassák a nagyhatalmakkal a területfoglalásokat. Románia igényeit 1919. február 1-jén Brátianu terjesztette a konferencia elé, mégpedig oly módon, hogy Erdélyre vonatkozóan hamis etnikai adatokat közölt, amennyiben a román lakosság arányát 72%-ban jelölte meg a tényleges 53,8% helyett. Lloyd George kérdésére, miszerint az ott élő magyarokat miért nem kérdezték meg, amikor megszállták Erdélyt, azt válaszolta: „Románia azért harcolt, hogy akaratát rákényszerítse Erdélyben a magyar kisebbségre. Ezeknek a területeknek vissza kell kerülniük Romániához”.

Hosszas alkudozások után Végül kialakítottak egy demarkációs zónát, amely a Vásárosnamény-Debrecen-Békéscsaba-Szeged vonal és az ettől keletre lévő Nagykároly-Nagyvárad-Arad vonal közötti széles területsávról akarta visszaparancsolni a magyar csapatokat. Vix az erről szóló döntést 1919. március 20-án adta át Károlyi Mihálynak és kormányának. E megalázó döntés természetesen elfogadhatatlan volt, a kormány lemondott, és másnap kikiáltották a Tanácsköztársaságot.

A kommunista-szociáldemokrata hatalomátvétel nagyszerű érvként jött számításba Bukarest és a párizsi román delegáció számára. Románia ugyanis már hónapok óta a magyar „bolsevizmus” elleni fellépést sürgette, felajánlkozva ennek végrehajtására. Emellett már 1919 tavaszától a francia kormány egyre nagyobb mértékben számításba vette Románia részvételét az Oroszország elleni fegyveres támadásban is. Ahhoz pedig, hogy Románia nyugodtan fordulhasson kelet felé, biztosítani kellett nyugati határait. 1919 tavaszától a magyar-román határvonalat gyakorlatilag véglegesnek lehet tekinteni. 1919. május 8-án tárgyalta a külügyminiszterek tanácsa a román-magyar határ ügyét. Nagyjából a fent említett demarkációs terület keleti vonalát fogadták el államhatárként. Hogy a bizottságok mennyire hamis adatok alapján dolgoztak, jól mutatja, hogy Tardieu kijelentette: csak mintegy 600 000 magyar marad Romániában. Ezzel szemben a valós adat 1 670 000 magyar volt, nem beszélve a többi nemzetiségről. Május 12-én a Legfelsőbb Tanács jóváhagyta a román-magyar határt. Akkoriban indultak meg egyébként a romániai olajmezők francia és angol kiaknázásáról folyó tárgyalások is.

Románia hamar kialakította álláspontját a magyarországi Tanácsköztársasággal kapcsolatban. Egy héttel a kikiáltása után vállalkozott arra, hogy amennyiben nyugatról megfelelő támogatást kap, csapatait megindítja Budapest felé. Erre április 16-án került sor. Május 1-jén elérték a Tiszát, onnan júliusban folytatták az előnyomulást Budapest irányába. Augusztus 4-én – az antant hatalmak tiltakozása ellenére – elfoglalták el a fővárost, s az év végéig az országban maradtak.

A román királyi hadsereg tervszerűen kifosztotta Budapestet és Kelet-Magyarországot. Ennek hiteles forrásait őrzik a budapesti levéltárak. Maga Brátianu, a román miniszterelnök jelentette ki az országgyűlésben: „Magyarországot a lehető legjobban meg kell gyöngíteniünk.” Ennek érdekében valósította meg a román hadsereg Magyarország területén a fehérterrort és a lakosság kirablását.

A magyar-román határvonal nemzetközi jogi véglegesítésére – vagyis a román hadsereg kalandorhódításainak elismerésére 1920. június 4-én került sor, amikor Magyarországgal aláírták a trianoni békeszerződést. Románia keleti és délkeleti határai hasonló módon jöttek létre. Az Oroszország elleni fellépése jutalmául Románia megtarthatta Besszarábiát, amelyet 1918 tavaszán Németország és a Monarchia hallgatólagos beleegyezésével szerzett meg addigi szövetségeseitől, Oroszországtól.

Románia tehát, bár a frontokon katasztrofális vereséget szenvedett és kapitulációra kényszerült, egy a történelemben példa nélkül álló háborúban – amelyben a változó politikai status quóra azonnal és a legelvtelenebbül reagált, folyamatosan szerződést szegett, sovinszta propagandát folytatott, béketeremtő manipulációk örve alatt fegyverszüneti időszakban hajtott végre katonai intervenciókat, az általa megszállt területeket teljesen kifosztotta, a polgári lakosság ellen pedig a likvidálásokig fajuló etnikai terrorral lépett fel – területét szomszédjai rovására több mint kétszeresére növelhette.

Harry Hill Bandholtz: Román megszállás Magyarországon

– részletek –

A szerkesztő előszava: Harry Hill Bandholtz vezérőrnagy 1919 augusztus 11-én érkezett Budapestre, mint az antant tábornoki misszió amerikai tagja. A testület azt a feladatot kapta, hogy tartassa be Magyarországgal a fegyverszünet feltételeit, valamint hogy mérsékelje a Budapestet és Magyarországot jelentős részét – ugyane fegyverszüneti egyezmény durva megsértésével – megszálló, terrorizáló és gátlástalanul kifosztó román seregek működését, és azokat mielőbbi távozásra ösztönözze. Az amerikai főtiszt megbízatása során – decembertől már, mint az amerikai kormány képviselője – nem csupán szolgálati kötelességeinek vagy a fegyverbecsületnek felelt meg maradéktalanul, de a legkiemelkedőbb emberi méltóságról tett tanúbizonyságot. Az ő szövege – Orbán háborús

emlékművével és Horthy büsztségével ellentétben – méltó díszre a budapesti Szabadság-térnek. Bandholtz tábornok 1920 február 9-én hagyta el hazánkat.

1919. augusztus 16. Mardarescu tábornok (a Magyarországot a nemzetközi jog példátlan megsértésével megszálló román hadsereg főparancsnoka – a szerk.) és vezérkari főnöke 4 óra 30 perckor megjelent a Misszió színe előtt. A neki átadott dokumentum szövege a következő volt:

1. (a) Azonnal szüntessék be bármilyen készlet vagy tulajdon rekvirálását vagy eltulajdonítását, akármilyen természetű is legyen az, kivéve az ezen Misszió által erre a célra engedélyezett övezeteket, és akkor is csak olyan készleteket, amelyek a román hadsereg számára szükségesek és a Misszió kapjon tájékoztatást azokról a készletekről, amelyeket szükségesnek tekintenek.

(b) A román főparancsnok késedelem nélkül adjon át egy térképet, amelyen világosan kimutatja a rekvirálási övezeteket, és amely csapatai elhelyezését is mutatja.

(c) Azonnal szolgáltatassak vissza tulajdonosának az összes, jelenleg román kézben lévő magántulajdon, mint például személygépkocsik, lovak, hintók, amelyek magánszemélyek tulajdonában vannak.

(d) Szervezzék meg a vasúti, postai és távíróvonalak fokozatos visszaszolgáltatását a magyar kormánynak.

(e) Ne rekviráljanak további épületeket, raktárakat és ingatlanokat és a lehető leggyorsabban evakuáljanak minden iskolát, kollégiumot és más hasonló jellegű épületet.

(f) Azonnal hagyjanak fel gördülőeszközök, vagy bármilyen magyar tulajdon hajón Romániába vagy arrafelé történő szállításával, állítsanak meg és vigyenek vissza Budapestre minden úton lévő vagy külső állomásokon hagyott gördülőeszközt vagy magyar tulajdont.

(g) Korlátozzák a köz- és magánügyek felügyeletét a városban arra a szintre, amelyet ez a Misszió hagyott jóvá.

2. A román kormány legkésőbb augusztus 23-ig bezárólag szolgáltatasson teljes listát valamennyi hadi-, vasúti és mezőgazdasági anyagról, élőállat-állományról, vagy bármiféle tulajdonról, amelyet román erők tulajdonítottak el Magyarországon.

A románok mindezt tudomásul vették, beleegyeztek ezeknek az instrukcióknak a végrehajtásába és formálisan elismerték a Szövetséges Katonai Missziót, mint a Békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa meghatalmazott magyarországi képviselőjét. A találkozó során azt is közölték velük, hogy még román összekötő járőrök sem haladhatnak tovább Szegedre, és hogy ne terjesszék ki Magyarország megszállását. Be kellett venniük még egy néhány keserű pirulát, amelyeket látszólagos nyugalommal nyeltek le. Ma este megtáviratoztam a párizsi amerikai misszióknak, hogy

véleményem szerint a románok megtesznek minden tőlük telhetőt a dolgok késleltetése érdekében, hogy befejezhessék Magyarország kifosztását és hogy – amennyire én látom – a Legfelsőbb Tanács kívánalmainak teljesítésében mérlegük mind ez ideig inkább negatív volt, mint pozitív. [...]

1919. szeptember 17. Ma reggel Horowitz ezredesért küldtem, és előállítottam a Királyi Palota őrségéhez tartozó portást azzal a váddal, hogy megtagadta a belépést olyan személlyel szemben, aki Horowitz ezredesét kívánta látni, azzal az indokkal, hogy utóbbi zsidó. Ő ezt könnybe lábadt szemekkel tagadta, az ügyet pedig elejtettük.

Mivel Gorton tábornok (az angol delegált – a szerk.) távol volt Horthy tengernagy hadserege feletti szemléje miatt, ezért Graziani tábornok (a francia küldött – a szerk.) elnökölt a Misszió ülésén. Először azt vettem fel a Misszió előtt, hogy el kellene küldeni valakit, aki azonosítja azt a múzeumi tulajdont, amelyet a románok el óhajtanak vinni, ezt egyébként Serbescu tábornok kérvényezte. A Misszió úgy foglalt állást: mivel a románoknak azt mondták, hogy ne vigyenek el semmit, nincs ok arra, hogy elküldjük képviselőnket.

Arról is beszámoltam a Misszióknak, amit Diamandi úr (Románia magyarországi diplomáciai képviselője – a szerk.) mondott tegnap a románok kivonulásáról szóló jelentések cáfolatával kapcsolatban.

Graziani tábornok felolvasott egy táviratot Clemenceau úrtól, aki ismét azt a gyakran ismételt utasítást adta, hogy ne avatkozzunk be Magyarország belügyeibe, viszont arra utasított bennünket, hogy mind a magyarokra, mind a románokra nyomást gyakoroljunk a csendőrség azonnali megszervezésének szükségességéi illetően.

Ezt követően a Misszió elé terjesztettem a magyar pénzügyi kérdést, amely kritikus szakaszába kezd lépni, s amely azt bizonyítja, hogy román szövetségeseinknek olyan üzleti elképzeléseik vannak, amelyek Morgan kalóznak is becsületére válnának. Amikor a bolsevisták uralkodtak, kibocsátottak 3 és fél milliárd koronányi értékű pénzt, amelyet színe miatt fehér pénznek kereszteltek el. Ezt megelőzően egész Ausztria-Magyarország papírpénze kék színű volt, s így ezt a pénzt, amelyet Ausztriában, Magyarországon és Csehszlovákiában még mindig használnak, kék pénznek nevezik. Jelenleg 1 korona kék pénz 5 korona fehér pénzt ér.

Kedves jó barátaim, a franciák, saját érdekeiket nézve arra kötelezték a magyar kormányt, hogy fizessen francia személyeknek 300 000 koronányi kék pénzt ugyanilyen összegű fehér pénzért. Ennek eredményeként a románok rögvest azzal a követeléssel álltak elő, hogy a magyarok adjanak nekik 20 millió koronányi kék pénzt ugyanilyen összegű fehér pénzért.

Végül is ezt jóváhagyták, részben abban a reményben, hogy ezáltal a románok kék pénzt kapnak, amivel fizethetnek, amennyiben egyáltalán fizetnek. Végül azonban a dolgok úgy alakultak, hogy ez csak egy nyitószelep volt, s a románok ma azt követelik, hogy azonnal kapjanak 50 millió koronányi kék pénzt ugyanilyen összegű fehér pénzért, s hogy három héten belül kapjanak összesen 150 millió koronányi kék pénzt ugyanilyen összegű fehér pénzért. Ha ez megtörténik, kétségtelen, hogy tovább fogják folytatni ezt a procedúrát, mert az ember így néhány koronányi fehér pénzzel indulva váltások gyors egymásutánja révén napokon belül milliommossá válhat. Tiltakoztunk a román főhadiszállásnál tolvajlasi hajlamaik miatt, majd jelentettem az ügyet a párizsi amerikai bizottságnak.

Ma bejelentkezett nálam Shafroth százados, én pedig Loree ezredes alá rendeltem szolgálattételre.

Ma délután, amikor ebédről visszatértem irodámba, egy teljes század román katonát találtam fegyverrel a hátán a palota udvarának bejáratánál nyüzsögni (Bandholtz tábornok a budai vár királyi palotájában rendezte be irodáját – a szerk.). Minden előjáték nélkül, ostorommal kezében Loree ezredes ügyes segédletével, kiutasítottuk a betolakodókat az utcára, a palota bejáratán kívülre. Ezt követően megtudakoltam, hogy van-e itt a környéken egy román tiszt, ők pedig azt mondták, hogy bement a palotába. Elkaptam, felvonszoltam az irodámba, majd megkérdeztem tőle, mi az ördögöt akart, hogy megsértette a Szövetséges Katonai Missziót azzal, hogy egész század felfegyverzett katonát hozott magával a mi körzetünkbe.

Először azt állította, hogy értesülése szerint földalatti átjárók vannak a palotában, amelyeket fel kíván kutatni, majd később ezt megváltoztatva azt mondta, hogy sokat hallott a palotáról, s szerette volna, ha katonái távozásuk előtt megnéznék.

Elmondtam neki, hogy a románok aligha számolnának azzal, hogy egy század angol, francia vagy brit katona átmegy Mardarescu tábornok főhadiszállására, s anélkül, hogy egy szót is szóltak volna neki, elkezdenék felkutatni a környéket. Tájékoztattam továbbá arról, hogy túlságosan durván megszegte az etikettet. Felettébb szánalmas módon elnézést kért, majd olajra lépett. [...]

1919. október 6. Tegnap este alighogy felálltunk azon kitűnő lakomák egyike után, amelyekkel Goree százados táplál bennünket, bejelentkezett Horowitz ezredes és elmondta, hogy a románok egy egész konvojnyi teherautóval a Nemzeti Múzeumnál és készülnek elvinni számos művészeti alkotást.

A Katonai Misszió október 1-i találkozásán döntés született arról, hogy bár a románok azt állítják, számos, a Nemzeti Múzeumban található tárgy őket illeti meg, mivelhogy jelenleg ők Erdély urai, ne kapjanak egyet sem közülük, mielőtt azt jóvá nem hagyja bizottságunk, amelynek elnöke Shafroth amerikai százados. Még aznap tájékoztattuk döntésünkről a román főparancsnokot.

Loree ezredes és egy amerikai katona társaságában visszakísértem Horowitz ezredest a Múzeumhoz, amelyet szoros román őrség vett körül. Az egyik férfi megpróbált megállítani bennünket, de nem szereztünk neki nagy örömet, mi pedig bementünk az épületbe, s végül előkerítettük az igazgatót. Úgy körülbelül délután 6 órakor Serbescu tábornok, tisztok és civilek egy csoportja kíséretében megjelent a Múzeum előtt egy tizennégy kamionnyi konvojval és egy különítmény katonával. Kijelentette, hogy Mardarescu tábornoktól és Diamandi főbiztostól felhatalmazást kapott arra, hogy átvegye az Erdélyből származó tárgyakat és követelte a kulcsokat. Az igazgató tájékoztatta őt arról, hogy a Szövetséges Katonai Bizottság vette át a Múzeum felügyeletét, és hogy nem adja ki a kulcsokat. Serbescu tábornok ezt követően elmondta neki, hogy reggel visszajönnek és amennyiben a kulcsokat nem kerítik elő, erőszakkal viszik el a műtárgyakat.

Mindezért elkértem az igazgatótól a raktár kulcsát és egy darab papírt hagytam ott a következő szöveggel:

Annak, akit megillet –

Mivel a Szövetséges Katonai Bizottság felelős a Budapesti Magyar Nemzeti Múzeumban található valamennyi tárgyért, a kulcsot a soros elnök, Bandholtz tábornok, az amerikai képviselő vette magához.

Mindezt aláírásom követte. Ezt követően Loree ezredessel lepecsételtetem valamennyi ajtót, amelyekre a következőket írtam ki:

Ezt az ajtót a Szövetséges Katonai Bizottság parancsára pecsételték le

H. H. Bandholtz, soros elnök

1919. október 5.

Mivel a románok és minden európai kedveli a gumibélyegzős eljárást, és mivel más nem állt a rendelkezésünkre, egy amerikai postacenzúrázó bélyegzőt használtunk fel ehhez, amellyel bejelöltünk minden pecsétet.

A ma reggeli ülésről Mombelli tábornok (a katonai misszió olasz tagja – a szerk.) sajnálatos módon távol maradt, mivel elment Bécsbe, hogy találkozzék a feleségével, jómagam azonban előadtam kollégáimnak múlt esti élményemet és megkérdeztem: jóváhagyja-e a Misszió avagy sem.

Előre tudtam, hogy Gorton tábornok mellettem áll. Mivel a válasz némileg késlekedett, kijelenttem, hogy amennyiben a Misszió nem így tesz, személyesen vállalok magamra minden felelősséget és kijelenttem, hogy mindazt, amit tettem, amerikai képviselőként tettem. Erre Graziani tábornok nagyon gálánsan és rögvest szólásra emelkedett és kijelentette:

„Nem, én a kollégám mellett állok” – s ezzel az ügy le volt rendezve.

Ezt követően elküldtem Párizsba az amerikai bizottságnak egy nyilatkozatot arról, ami történt, s ezt a következő mondattal fejeztem be:

„Időközben az ajtók le vannak pecsételve, mi pedig várjuk a további fejleményeket.” [...]

1919. október 13. A Misszió ma reggeli ülésén, amelyen én elnököltem, sok volt a tennivaló. [...] elmondtam a Missziónak: véleményem szerint eljött az ideje annak, hogy a dolgot világosan a Legfelsőbb Tanács elé tálaljuk, s arra kértük ez utóbbit, hogy vagy kényszerítse a románokat az azonnali visszavonulásra és a lefoglalt tulajdon nagybani visszaszolgáltatására, vagy pedig mentse fel teendői alól a Szövetséges Katonai Missziót. Nagyon csekély vita után döntés született egy ilyen távirat megfogalmazásáról és elküldéséről, amit egyaránt én tettem meg, s amelynek szövege a következő:

Beköszön a hideg idő, s egynapos késedelem most súlyosabb, mint egyhetes késedelem lett volna két hónappal ezelőtt. A Szövetséges Katonai Misszió ezért a következő

ténymegállapításokat szeretné bemutatni a Legfelsőbb Tanácsnak a románok magatartását illetően, azonnali cselekvés kérésével. Olyannyira alaposan megtisztították az országot a gördülőeszközöktől, hogy nincs belőlük elég a helyi élelmiszer- és üzemanyag-szükségletek kielégítését szolgáló szállítások lebonyolításához. Közigazgatásuk a Budapestnek szánt élelmiszer-tartalékokat szeptemberi szintjük egyharmadára csökkentette. A magyar élelmezésügyi miniszter beszámolója szerint szükségtelen és kegyetlen restrikcíók vannak, amelyek megakadályozzák az élelmiszer eljuttatását Budapestről a peremvárosokba, amelyek lakosságát hatszázezerre becsülik. Beszámolók érkeztek arról, hogy a Dunántúl kiürítése során fogva tartott bolsevistákat bocsátottak szabadon, Budapesten pedig erőszakkal és írásos parancs nélkül ismételtengedtek ki bolsevistákat a börtönökből. Szolnokon, ahol a Misszió egyik bizottsága információkat szerzett a román expotról, több – erőfeszítéseinkben minket támogató – magyar vasutat tartóztattak le. Megakadályozták az egyetemi hallgatókat tanulmányaik folytatásában.

Még szeptember 26-án a román főparancsnok levelet küldött a Missziónak, amelyben azt állította, hogy a magyarországi ellátási szükségletek fedezésére a Duna-Tisza közét a magyar kormány rendelkezésére bocsátották; hogy e zónában nincsenek rekvirálások, kivéve azokat, amelyek a katonák ellátását szolgálják; hogy különösen Budapest városa miatt fenti zónát kiterjesztik a Tiszántúlra egy, a fent említett parancsnok által meghatározott határvonalig, de ennek ellenére október 5-én Rujinschi román ezredes 30 repülőgépmotort foglalt le Budapesten, amelyek aligha minősíthetők élelmiszerként. Október 10-én Budapesten a Schmidt és Társai nevű cégtől gépeket foglaltak le és távolítottak el, ami 2000 munkást tett munkanélkülivé. Számos hasonló, bizonyítható eset áll rendelkezésünkre. Válaszul a Misszió azon levelére, amelyben kifejezte azon óhaját, hogy a Bizottság általi intézkedésig ne nyúljanak a Múzeumban található tárgyakhoz, azt üzenték, hogy szándékukban áll magukkal vinni ezeket a tárgyakat, s hogy a levél aláírói, Mardarescu és Diamandi vállalják a felelősséget az ilyen cselekedetekért, amelyek a Szövetséges Katonai Misszióban képviselt nemzeteknek a megsértését jelentették tulajdonképpen. Az, hogy nem vitték el ezeket a tárgyakat, annak volt köszönhető, hogy az akkori soros elnök lepecsételtette az ajtókat, ők pedig féltek attól, hogy elmenjenek egészen a pecsétek feltöréséig.

Ma reggel 5 és 6 óra között kísérletet tettek Friedrich miniszterelnök letartóztatására, és letartóztattak két kormánytisztviselőt, aminek eredményeképpen a soros elnök személyesen adott át Mardarescu tábornoknak egy emlékeztetőt a Missziótól, amelynek szövegét a mai nap során táviratban megküldtük a Legfelsőbb Tanácsnak.

Főparancsnokukat, Mardarescu tábornokot és Diamandi főbiztost egy hétre Bukarestbe rendelték, így ezalatt az idő alatt egyetlen képviselőjük sem volt jelen, akivel el lehetett volna intézni az ügyeket. Bár augusztusban elismerték a Szövetséges Katonai Missziót, mint felettesük képviselőjét, viszonylag elhanyagolható kivételektől eltekintve a Misszió instrukcióinak egyikét sem hajtották végre, s mindig ragaszkodtak ahhoz, hogy úgy cselekedjenek, mintha Románia a Misszióban képviselt nemzetekkel egyenrangú, vagy fölöttük álló volna. Félrevezető jelentéseket küldtek Párizsba, amelyekben Magyarország megmentőjének állították be magukat, a magyarországi sajtót pedig olyan mértékű cenzúrának vetették alá, hogy a magyaroknak egyetlen hamis állítás megcáfolására sem nyílt módjuk. Szeptember 19-én Mardarescu tábornok azt írta a

Misszióknak, hogy minden szükséges intézkedést megtettek a foglyokkal való bánásmód kielégítővé tétele érdekében, s azt állította, hogy egészségügyi főnökének jelentése alapján egészségügyi szempontból különösen jók voltak a körülmények.

Október 11-én a Misszió közlést kapott a Nemzetközi Vöröskereszt képviselőjétől, aki azt írta, hogy Aradon végrehajtott vizsgálata során olyan körülményeket fedezett fel, amelyek annyira ellentmondanak a hadifoglyokkal való bánásmódról szóló egyezményeknek, hogy úgy érzi, e Misszióknak valamilyen lépést kellene tennie. Záró következtetései, amelyek alább olvashatók, egybecsengenek valamennyi ugyanerre a kérdésre vonatkozó beszámolóval, a románokét kivéve:

Kiderítettem, hogy ezeket a foglyokat nem a harctéren ejtették, hanem jó néhány nappal az ellenségeskedések beszüntetését követően; hogy a foglyok elhelyezési körülményei egészségtelenek; hogy az őket foglyul ejtett hadsereg egyáltalán nem törődik velük, nem látja el őket sem élelmiszerrel, sem ruhával, sem orvossággal, sem takaróval, egyáltalán semmivel; hogy fogságba esésük napja óta a foglyok semmilyen anyagi eszközzel nem rendelkeztek, s a többség még a hiányos táplálkozáshoz szükséges cikkeket sem tudja megvásárolni; hogy az orvosokat az 1906-os Genfi Egyezmény IX. cikkének ellentmondó bánásmódban részesítik. Hogy mindezek az emberek súlyos kóroknak vannak kitéve, hacsak nem kapnak azonnali segítséget; hogy az Aradi Vöröskeresztnek adott parancs a foglyok szükségleteivel való törődésre vonatkozóan teljesen jogellenes és semmilyen törvényre vagy nemzetközi egyezményre nem alapozható.

Dr. Munro, a Brit Élelmezési Bizottságtól és Brunier svájci százados, a Nemzetközi Vöröskeresztől éppen most tért vissza az alábbi városokban tett látogatásáról: Hatvan, Gyöngyös, Miskolc, Sátoraljaújhely, Nyíregyháza, Debrecen, Szolnok, Nagyvárad, Békés, Gyula, Arad, Temesvár, Szeged, amelyek mind permanensen Magyarországhoz tartozó városok, de a jelenleg román megszállás alatt lévő területeken található. Egy nyilatkozatot terjesztettek elő, amelyből az alábbi kivonat készült:

Valamennyi, románok által megszállt városban akkora elnyomást tapasztaltunk, hogy az elviselhetetlenné teszi az életet. Mindennapos a gyilkosság, verik a gyerekeket és a nőket, bírósági eljárás nélkül bebörtönzik, ok nélkül letartóztatják őket, s rekvirálás címén személyes tárgyakat tulajdonítanak el. Egy nyugat-európai számára, aki nem látta és hallotta a bizonyítékokat, továbbra is nehéz elképzelni ezeket a körülményeket. Az embereket arra kényszerítik, hogy felesküdjenek a román királyra; ha ezt megtagadják, üldöztetésnek vetik alá őket. A tapasztalt magyar kórházi igazgatókat tapasztalatlan román orvosokkal váltották fel. A román katonai hatóságok kérvényt követelnek minden átlépési engedélyért, szén vagy élelmiszer iránti kérés kielégítéséért. A kérvényeket román nyelven kell megírni, s román jogászokat igénybe venni, akik tetemes illetéket számolnak fel. Brád és Kétegyháza állomásfőnökét kegyetlenül megverték. A legutóbbi Nagypénteken a románok hirtelen előtörték Borossebesig, és 250 magyar katonát ejtettek foglyul. Ezeket a legbarbárabb módon ölték meg, meztelenre vetkőztették őket, majd oly módon döfködték őket szuronyaikkal, hogy minél

tovább életben maradjanak. A románok vámházakat állítottak fel minden faluban. Szállítási engedélyek csak nevetségesen magas összegek fejében kaphatók. Lehetetlen a kereskedelem. Az emberek hamarosan éhen halnak. A kórházaknak szándékosan minden nyilvánvaló katonai vagy politikai ok nélkül megtiltják olyan szén és famennyiség beszerzését, amelyért már fizettek. A kórházak pusztá léte függ a széntől. A kórházakat teljesen be kell majd zárni, ha azonnal nem segítenek rajtuk. Katasztrófálisak lesznek a következmények. Járványként fognak terjedni a különböző fertőző betegségek, így például a tífusz stb. [...]

1919. október 30. Ma reggel megfogalmaztam egy táviratot a Legfelsőbb Tanácsnak, délután átvittem Gorton, Mombelli és Graziani tábornoknak és mindegyikükkel jóváhagyattam. Mombelli tábornok félt egy csöppet attól, hogy megismételjük a Legfelsőbb Tanácshoz október 13-i üzenetünkben megfogalmazott ultimátumunkat, és bár ő jobban beszélt franciául, mint én, én viszont meggyőzőbben, s végül is aláírta, hogy véget vessek a vitának. Az elküldött távirat szövege a következő volt:

Fegyverszünet augusztus 2-i érvénnyel a román és magyar haderők között, azzal a kikötéssel, hogy a magyar tisztek rendelkezhetnek fegyvereik megtartásáról, a magyar katonák leszerelése után a tisztek kötelesek naponta jelentést tenni, de augusztus 7-én megegyezés ellenére egész Magyarországon számos tisztet letartóztattak és elküldték Aradra. A legtöbb úgynevezett hadifoglyot a fegyverszünet után ejtették foglyul, majd lefegyverezték őket, ahelyett, hogy egy bátor előretörés során ejtették volna őket foglyul. A foglyul ejtés helyéről a börtönbe szállítás alatt sokukat, tiszteket és katonákat egyaránt megverték, bántalmaztak és kiraboltak a román tisztek és katonák, a foglyok női hozzátartozóit pedig a foglyok meglátogatásakor bántalmazták.

A hadifogolytáborok kivizsgálására a Misszió által kiküldött bizottság látogatást tett az aradi citadellában, a brassói citadellában, a Bertalan-kórházban, a keresztény táborokban, a Rajnow-táborokban és Fogarason. A bizottság tagja volt: Raymond Sheldon amerikai ezredes, dr. Hector Munro, a Nemzetközi Kórházi Segélyező Társaságtól, Georges Brunier svájci százados és Francesco Braccio főhadnagy az olasz egészségügyi hadtesttől. A bizottság valamennyi jelentése egybehangzó volt és gyakorlatilag ugyanolyan, mint amit október 13-i táviratunkban idéztünk és általában hasonlított az Aradon, Brassóban és Fogarason internált civilekről szóló jelentés következő kivonatához:

„Aradon körülbelül 100 férfi és fiú foglalja el az erőd kazamatáit. Semmiféle előkészületeket nem tettek számukra. Nincs se ágy, se pad, amin aludhatnak. A padló betonból van. Nincs tűzhely, az idő esős és dermesztően hideg. Számos ablakot betörték, az élelmiszerről nem a románok, hanem a helyi Magyar Vöröskereszt gondoskodik a románok parancsai alapján.

A férfiak közül csak kevésnek volt felöltője, egyiknek sem volt takarója, s sokan voltak csizma s alsónemű nélkül. Sokan bekéültek a hidegtől; félig éhen haltak és aggódtak magánügyeik miatt. Néhányan egészen fiatalok voltak, az egyik tizenhat éves;

néhányan hatvan évnél idősebbek. A brassói citadellában 121 civil foglyot találtunk. A latrinák rendkívül egészségtelenek, és nem megfelelőek. A civil foglyok között hat nő található, az egyik nyilvánvalóan művelt nő, aki verseket írt. Egy 10x9 lábnyi szobában voltak elszállásolva. Fogarason 72 civil foglyot találtunk. Őket katonákkal együtt helyezték el, körülményeiket pedig már leírtuk. Ezek közül a foglyok közül soknak nem volt csizmája, alsóneműje, az egyiknek pedig nem volt nadrágja. Egy szőnyegből készült szoknyát viselt. Egyik sincs a téli időjáráshoz megfelelően felöltözve. Azzal vádolták a román katonákat s néhány esetben a tiszteket, hogy ellopják a ruhájukat, csizmájukat és magántulajdonukat. Találtunk négy fiút, akik közül kettő tizenhárom, kettő tizennégy éves. Van egy hetvenhat éves öregember. Sokan gyógyíthatatlan betegségben szenvednek.”

Mindazonáltal még mindig szövetségesei vagyunk egy nemzetnek, amely a fentebb leírt viselkedésben bűnös, amely továbbra is úgy bánik a Duna-Tisza közének lakóival, mint arról október 13-i táviratunkban jelentettünk, s amely ismételten figyelmen kívül hagyta vagy egyenesen visszautasította a Legfelsőbb Tanács képviselőinek kéréseit. A románok azt állítják, hogy számos fogoly bolsevik, de a foglyok tagadják ezt a vádat. Október 20-án Aradon a román parancsnokot felkérték a tiszti foglyok és a civilek azonnali szabadon bocsátására és hogy szervezze meg a magyar kormánnyal együtt a szabadlábba helyezést más táborokból is. Október 22-én pedig arra is kérték, hogy Szolnokról küldjön vissza Budapestre 43 kihasználatlan mozdonyt, amelyekre sürgős szükség van élelmiszer-elosztás céljából. A kérések egyikét sem követte intézkedés, még illendő válasz sem.

Déliab

Ady Endre: Emlékezés egy nyár-éjszakára

Az Égből dühödt angyal dobolt
 Riadót a szomoru Földre,
 Legalább száz ifjú bomolt,
 Legalább száz csillag lehullott,
 Legalább száz párta omolt:
 Különös,
 Különös nyár-éjszaka volt,
 Kigyúladt öreg méhesünk,
 Legszebb csikónk a lábát törte,

Álmomban élő volt a holt,
Jó kutyánk, Burkus, elveszett
S Mária szolgálónk, a néma,
Hirtelen hars nótákat dalolt:
Különös,
Különös nyár-éjszaka volt.
Csörtettek bátran a senkik
És meglapult az igaz ember
S a kényes rabló is rabolt:
Különös,
Különös nyár-éjszaka volt.
Tudtuk, hogy az ember esendő
S nagyon adós a szeretettel:
Hiába, mégis furcsa volt
Fordulása élt s volt világnak.
Csúfolódóbb sohse volt a Hold:
Sohse volt még kisebb az ember,
Mint azon az éjszaka volt:
Különös,
Különös nyár-éjszaka volt.
Az iszonyúság a lelkekre
Kaján örömmel ráhajolt,
Minden emberbe beköltözött
Minden ősenek titkos sorsa,
Véres, szörnyű lakodalomba
Részegen indult a Gondolat,
Az Ember büszke legénye,
Ki, íme, senki béna volt:
Különös,
Különös nyár-éjszaka volt.
Azt hittem, akkor azt hittem,
Valamely elhanyagolt Isten
Életre kap s halálba visz
S, íme, mindmostanig itt élek
Akként, amaz éjszaka kivé tett
S Isten-várón emlékezem
Egy világot elsüllyesztő
Rettenetes éjszakára:
Különös,
Különös nyár-éjszaka volt.

Egon Ervin Kisch: Vértürdő a Drinán

1914. szeptember 10.

Ezerfelől egyetlen üvöltésbe torkolló hang, ezer hang egyetlen végtelen üvöltése szaggatta a dobhártyánkat. Amint azt a visszavonulási parancs kiadása után szívdobogva előre láttuk, az átkelési szakaszon tökéletes káosz uralkodott. A dereglye közelében pedig végképp tetőfokára hágott a zűrzavar. Az embertömegről az átkelés helye teljesen leplezhetetlenné vált. A folytonos üvöltés és a belülről jövő félelem valamennyiünket megbénított. Miközben a tülekedés magába szippantott bennünket, a bágyadt holdfényben lassanként kezdtük felismerni a körvonalakat.

Az emberek a homokba hajították a hátizsákjaikat meg a fegyvereiket, és izgatottan kötözgették bakancsszíjaikat. Némelyek teljes menetfelszerelésben derékig álltak a vízben, hogy eljussanak a pontonhoz, mielőtt még az elérné a partot. Ezek sakálüvöltéssel és eszeveszett karlengetéssel mindenáron fel akarták hívni magukra az utászok figyelmét, és dulakodtak a mellettük állókkal, mivel azok még mértéktelenebb dühvel akarták elérni ugyanezt.

Másoknak az volt a szándékuk, hogy keresztülgázoljanak az egész áradaton, hogy akár nyakig a vízben állva, de előrébb jussanak. Én ezekhez csatlakoztam, és miközben nagyokat kaptam a fejemre, egyre furakodtam előre. Mivel azonban a puskám akadályozott abban, hogy a kezemmel megtartsam az egyensúlyomat, a fejemet a fegyverszűj alá szorítottam. Szakadatlan hátizsákokba és puskákba ütköztünk. A folyóáram közepén meg kellett állnunk. Bajtársaink visszafordultak: nem megy tovább, túl mély a víz, túl erős a sodor.

Egyszerre az egész tömeg egyetlen üvöltéssé vált: – A szerbek már itt vannak a partnáll!

És valóban, a golyók vízszintes esőfüggönyként süvítettek felénk. Már nem a fejünk fölött szálltak, hanem a vizet szaggatták. A mieink közül némelyek igyekeztek jobbra hátrálni, mert úgy látszott, hogy a szerbek csak bal felől támadnak, mások úszva igyekeztek elérni az osztrák partot. Ötlépésnyire rézsútosan magam előtt megpillantottam egy tisztet, amint energikus csapásokkal úszik. Úgy véltem, hogy Baték főhadnagy az. A nevéen szólítottam, de nem hallotta meg. Utána akartam úszni, de a feje eltűnt a víz alatt, és nem bukkant elő újra. Vagy eltalálta egy golyó, vagy szívroham miatt nyelte el a Drina.

Mindenütt ugyanaz a látvány: harminc fuldokló közül egy üvöltve, hörögve, levegő után kapkodva, fel-felbukkanva a víz alól igyekszik erős karcsapásokkal a felszínen tartani magát, és a semmibe kapaszkodva fennmaradni; lábak nyúlnak ki a víz fölé – remeg a kezem, mialatt mindezt leírom, szünetet kell tartanom.

Néhányan, akik nem tudnak úszni, igyekeznek az úszókba kapaszkodni, azok meg le akarják rázni őket, csapkodnak maguk körül, majd mindketten lesüllyednek a mélybe. A közelünkben állókat, akiknek a lába már nem éri a földet, megpróbáljuk kirántani, mivel nekünk sikerült még egy sorban talpon maradnunk; előrenyújtott karral próbáljuk magunkhoz húzni őket. Kettejüket én magam. Egyikük azonnal a part felé rohan. Másikuk liheg egy darabig, majd összeroskad, és eltűnik a mélyben.

Jobbra tartó mozgás hullámzik végig a soron. Három ponton közeledik arról felénk. Inam szakadtából tartok én is oda, már amennyire ez egyáltalán lehetséges, ha az embernek a nyakáig vagy éppen a szájáig ér a víz. Azt a pontot, melyet én is elértem, feltartóztatták, és most a parttal párhuzamosan vesztegel. Miközben a felújuló élethalálharcban mindenki igyekszik a mellette lévő oldalon felkapaszkodni a csónakra, én a távolabbi, az osztrák part felé eső széléhez igyekszem, és belecsimpaszkodom a ladik peremébe.

Egy másik ravasz fickó is ugyanezt teszi. Odaszólok valakinek, aki már felkapaszkodott: – Bajtárs, húzz be a csónakba!

Megragad, de nem sikerül átráncigálnia a magas peremen, én meg képtelen vagyok rá, hogy segítsek neki. Egy pillantást vetek a mellettem levőre, akinek minden erőfeszítése ellenére sem sikerül felhúzózkodnia, és azt tanácsolom a menekítőmnek, hogy előbb a másikat, aztán engem segítsen föl.

Úgy is tesz, a mellettem levő már fönn van.

A ponton már jócskán megtelt, kiáltások hallatszanak:

– Lelőkn! Senkit se engedjete fel!

Kérőn nézek lehetséges megmentőmre: most én következem, de az nem segít, az ott levők, akiket már fölsegítettek, úgyszintén nem, az meg, aki az előbb még mellettem volt, s nekem köszönheti az életét, a legkevésbé sem.

Eközben a vízi jármű általam szabadalmazott oldalán már vagy hatvan kétségbeesett kéz kapaszkodik. – Így nem tudunk evezni – üvöltenek az utászok, és ez a jeladás az ellenünk, kívülrekedtek ellen irányuló támadásra. Puskatussal csapnak a hajó oldalába görcsösen kapaszkodó ujjainkra, vagy öklükkel verik a kezünket, amíg csak nem ereszt a szorításunk. Aztán a karok a vízbe merülnek, hörgés hallatszik; van, aki kétszer, háromszor is alámerül, majd végleg eltűnik...

Egy fiatal fickó, akinek az arcát soha nem fogom elfelejteni, vállalta magára a feladatot, hogy engem levakarjon a csónak pereméről. Szalmaszőke hajtincs türemlik ki a sapkája alól, jócskán a halántéka fölött, a kilencvenegyeseke papagájzöld hajtókéjét viseli az egyenruháján, és hatalmas égszínkék, végtelenül jóságos szeme van, ám egyetlen pillantásra sem érdemesít, tárgyilagosan csak az ujjaimat nézi, melyek elkeseredetten csimpaszkodnak a ladikperembe.

Teljes léleknyugalommal letérdel, és elkezd a peremen összeszorítani az ujjaimat, mintha csak diót törne. Végül is a jobb kezemet illetően sikerrel jár, ám ugyanezt aligha fogja elérni a bal kezemmel, melyet a jobbom segítségével megerősítettem. Ennélfogva ez a módszer nem válik be. Elgondolkodik egy pillanatig, majd elkezd egyenként elkapni bal kezem kisujját, gyűrűsujját, középsőujját, mutatóujját, hüvelykujját. Én persze nem tűrhetem némán mindezt. Először azt ígérem neki, hogy egy életre hálás leszek, majd a bajtársiasságára hivatkozom, megesküszöm az anyja életére, és bizonygatom, hogy miattam nem fog a hajó felborulni. Őt mindez cseppet sem zavarja abbéli szándéka véghezvitelében, hogy engem a vízbe öljön, és tovább feszegeti az ujjaimat.

Könyörgéssel itt semmit el nem érek.

– Gazember – üvöltöm – ismerlek, tudom jól, ki vagy, ha kiérek, lógni fogsz, mint gyilkos!

Még az sem segít rajtad, ha engem lelöpsz, akkor majd a többiek bizonyítják rád a gyilkosságot!

Semmi hatás. Már sikerült teljesen meglazítania a bal kezemet, szorosan tartja a baljában, nehogy még egyszer megkapaszkodhassam a pontonban; szabaddá vált jobb kezével neki készül, hogy az eljárást a jobb kezem ellen megismételje.

A benn ülők jócskán felbőszültek azon, hogy én minden erőmmel ellenszegülök annak, hogy a vízbe vesszek:

– Lökjétek a fiút a vízbe!

Nem akarok továbbra is a terhükre lenni, és hagyom, hogy a vízbe taszítsanak.

Megpróbálok úszni. De egyetlen tempót sem tudok megtenni, mert a puskám, melyről időközben teljesen megfeledkeztem, elmozdult, és a fegyverszíj a nyakamat szorongatja. A kincstári csizma meg a felszerelés egyre csak húz lefelé. A fegyverszíjat nem sikerül leráncigálni a nyakamról. Eközben a ponton megfordult, és most már egy egészen mély szakasznál áll. Kétségbeesésemben fölemelkedem, majd fejemet a víz alá dugva megragadom a dereglye farát.

A fedélzeten eszeveszett ijedtség uralkodik, süvítenek a szerbek golyói, jajveszékelés, üvöltés, üvöltés és üvöltés tanúsítja, hogy célba értek.

Egyike a szerb srapneleknek – melyek ez ideig tőlünk jobbra és balra a Drinába szórták szét golyóikat vagy izzó gyújtófejeiket most a csónakunk alatt robban fel. Üvöltés, nyöszörgés, fájdalmas hörgések, szitkozódás és pánik.

– A hajó léket kapott! Tömjétek be a lyukat! Sátorlapokat kidobni! Köpenyekkel betömöködni!

Ezer és ezer ilyen hangot hallok, anélkül, hogy bármit is látnék. Mellettünk egy másik ponton közeledik, melyet egymás után két srapnel is eltalált. A hajó felborul, elfordítom a tekintetemet...

Az áramlás erősen elsodorta a szállító járművünket – jó kétszáz lépésnyire északra sikerült újra elérnünk az osztrák partot. Árkászok és gyalogságiak segítenek partra bennünket; a többieket sikerül kihajózni és kimenteni a golyózáporból, hátrahagyva a hajóroncsot, még mielőtt én a két karom erejéből a hátfalon felkapaszkodhatnék.

Megpróbálok kijutni a partra, ám a víz túl mély, és a sodrás itt különösen erős; segítségért kiáltok. Némelyek, akik már felfelé kapaszkodnak a töltésen, hátranéznek, ám vissza senki se fordul. Felismerem egyik századbéli bajtársamat. – Neumaier! – kiáltom neki.

Megfordul: – Ki szólt?

– Én, a Kisch.

Lejön, odanyújtja a puskáját, én megragadom, s ő kihúzza a partra. A part meredek és síkos, megcsúszom, súlyom folytán elveszítem az egyensúlyomat, visszahengeredem a vízbe. Neumaier utánam ugrik, hogy újra talpra tudjak állni. Mindketten nyakig vagyunk a vízben. Mögém kerül, erősen megragad a csípőmnél, és előretaszít a parttöltés felé. Végre talajt érzek a talpam alatt.

Mint Falstaff rongyosai, vonul az oszlop libasorban, szánalmasan és nyomorultul a töltés mentén. Katonák meztelenül, katonák alsónadrágban, katonák teljes menettfelszerelésben, katonák egyszál sátorponyvában – és csak menetelnek egykedvűen. Többen befurakodnak közém és Neumaier közé.

Balról egy hatalmas fa. Ez a százkettesek segélyhelye, villan eszembe, láttuk a

felvonulásunkkor, Turnovský doktor vagy Wollin doktor valamiképp segít majd rajtam. Befordulok hát, és öt percen belül ott vagyok a fánál. A fa ugyanolyan, mint az összes többi, a segélyhelynek se híre, se hamva. Vagy talán ott volt, a következő fánál? Egyetlen pillanat, és eltévesztem az irányt, egyedül bolyongok a lucernaföldeken, miközben a parton szakadatlan folyik a tölténytáruk párviadala, és a magányosan menekülő körül repkedő lövedékek jelentik az emberi lét egyedüli megnyilvánulását.

Harminclépésnyire előttem, az egyik bokorból rám kiált egy őrszem:

– Állj! Ki vagy?

Nem ismerem sem az ismertetőjeleket, sem a jelszót, minthogy minket zárt oszlopban szállítottak ide, de a bokorbéli őr ragaszkodik hozzá – talán még agyon is lőne. Szerencsére eszembe jut, hogy ma reggel a hetvenhármasok tábori őrsői errefelé foglaltak állást, és a nyelvjárásukat utánozva igyekszem a földijének mutatkozni:

– A hetvenhármasoktól gyűssz? Valamék parancsnokkal szeretnék beszélni.

Ketten odavezetnek egy hadnagyhoz, aki rám förmed:

– Megléptél a harcvonalból, mi, te nyomorult lógós?!

Még semmit, sem tud az általános visszavonulásról, mivel az őrhelye mellett eddig egyetlen csapat sem haladt el. Végül is elenged, és megmutatja az utat Velino Selo felé. Tíz perc múlva rátalálok a Velino Seló-i útra. Több ezer katona táborozik ott, ingeit levetve, hogy a szélben megszártva újra magukra húzzák majd.

Végre megpillantok egy épületet, egy kis csendőrkaszárnyát, a körülötte lévő katonák a szerelvényeiket igazgatják. Kinyitom a kenyérzsákomat – a tartalék adag kétszersültem nedves pépként tapad a zsák fenekéhez. A leveleim és a lapjaim összeragadt papírfecnik, s ugyanilyen a minden eshetőségre magammal vitt újságom is; a naplóm, amit tintaceruzával írtam, teljesen elkenődött és szétázott; a tintaceruzám használhatatlanná vált, a bél felolvadt benne. Nadrágsebemben kinyílt a bádogdoboz, és az azonosítási jegyem olvashatatlanná vált. Bárki közönyösen, mint X- et, vagy Y-t temethetne el.

A csendőrkapitányság előtt találkozom megmentőmmel. Dohányzik.

– Neumaier, adj egy slukkot!

– Még mit nem! – utasít vissza.

Dolni Brodač előtt, a régi táborhelyünkön, katonák várakoznak, és minden elhaladót ismerőseik tartózkodási helye felől faggatnak.

A század elhelyezkedik, fel kell mérni a veszteségeket.

– A mi hadoszlopunk szépen összezsugorodott – fordulok gépiesen a rajparancsnok-helyettesemhez, aki a beosztáskor mindig ott állt mellettem. Egy másik felel.

– Hát Czeschka káplár is hiányzik. Fel volt terjesztve kitüntetésre, mert két héttel ezelőtt a járőrünk megmentése érdekében az ellenséges tűzben átúsztta a Drinát. Hogy örült a medáliájának!

Az én cimboráim közül több mint húszán nincsenek meg. A többi században még nagyobbak kell lennie a veszteségnek. Hát még a hadosztályunk többi ezredében!

Egész reggel minden ok nélkül zokogok, majd délután, minden átmenet nélkül nevetni kezdek, teljesen infantilis lettem. Az iszonyatos fáradtság és a meleg ellenére képtelen vagyok elaludni. Valamennyien ilyen hangulatban vagyunk.

Elmegyek a negyedik szakaszunk mellett, amelynek különösen nagyok a veszteségei; az egyik csoport szomorúan, teljesen magába roskadva ül ott.

– Hallottad már? A szürkénk is odavan.

Igen, tudom már, hogy a hadfelszerelést szállító lovunk is vízbe fúlt.

Egynéhány tisztos, aki a Písekből történő mozgósítás zűrzavarában már nem tudott a rangjelzésére csillagot vásárolni, tintaceruzával az inggallérjukra rajzolta. A Drina vizében aztán ezek a csillagok jó nagyra megnőttek. Most aztán a többiek majd halálra röhögik magukat.

– Odanézz, micsoda hatalmas csillagja van! Most aztán csak büszkélkedjék vele, hogy őrvezető lett!

Én is elégedetten vigyorgok magamban.

Egon Ervin Kisch: A flotta első és utolsó kifutása

– *részletek* –

Vasárnaponként a páncélhajó belseje, de még valamennyi lövegtornya is teljesen elnéptelenedik. Ám itt olyan találékony technikát alkalmaztak, a tömeggyilkosság olyan szerkezeteit vonultatták fel, hogy az még így, kihaltságában is megrázza az embert, aki kis idő múltán megrendültén szemléli az irtóztató csodát. A dreadnought, a csatahajó jelmondata ez lehetne: „Hajózni szükséges – élni nem”. A brémai kereskedők, akik a bölcs latin mondást felírták céhházuk oromzatára, másképp értelmezik ezt, ám a DREADNOUGHT, napjaink ezerszeresen borzalmasabb Klaus Störtebekkerje számára – amely páncéllal és törvényekkel övezve maga az új tengeri szörny – e szavak könyörtelenül korszerűek, és e szavak szellemében jár el, amikor kifut: hajózni szükséges önmaga számára, miközben elragadja mások életét, mivel az számára szükségtelen.

Milyen jól fel van fegyverezve saját léte védelmében s a mások élete ellenében! Négy sima lövegtorony emelkedik ki szürkén az úszó erődről. Nem túlságosan magasak – a figyelőhelyről jó messzire el lehet látni felettük, a hajókémények magasabbra nyúlnak ki. Ám az igazság az, hogy nem állítunk valótlan, ha azt mondjuk, hogy ezek a tornyok belülről magasabbak, mint kívülről, minthogy mélyen benyúlnak a hajótörzsbe, le hét emeletnyi mélységbe. Egészen lent, szinte már a hajófenéknél helyezkedik el a forgótalp, amelyre a mozgatható szerkezetet illesztették, fölötte a

lövedékek szintje, az utána következő szinten lévő rekeszből húzzák fel a lövedékeket, azután következik az oldalsó emelőrekesz, a középső emelőrekesz és a rakodóter, az oromzat manzárdablakaiból pedig három küklopsz kémleli a szárazföldet és a tengert: a 305 milliméteres lövegek. A tizennégy méter hosszú és egyenként 53 000 kilogramm súlyú ágyúcsövek párhuzamosan merednek előre a páncélzatból, és olyannyira egyformák, akár a hármassikrek. A parancsnoki hídról egyenként is, együttesen is vezérelhetők; ott mérik be a célt, távirón adják meg a lövegkezelőknek a távolságot és az oldalirányú elmozdulási szöveget, a számok egy táblán jelennek meg, és a lövegkezelő parancsnoknak csupán az a feladata, hogy mechanikusan célozzon, és megnyomja a villamos indítógombot. Huszonhat másodpercre van szükség két kilövés között, egy-egy toronyból percenként hat lövést lehet leadni, négyszázötven kilós lövedékekkel.

Egy percen belül kétszázhetven fokos fordulatot lehet végrehajtani a hat emelet mély berendezéssel, mely a legkisebb sebességnél ugyanannyi idő alatt fordul meg a tengelye körül, mint a föld a sajátja körül: huszonnégy óra alatt.

A páncélkalóz nemcsak felülről okád pusztulást – derékszíjából oldalfegyverek meredeznek: egy tucat 150 milliméteres ágyú, hat belső erődítmény jobboldalt, hat baloldalt. A fedélzeten a könnyűtüzérség helyezkedik el: gyorstüzelő-, partraszálló- és léggömbgyújtó lövegek, mind 70 milliméteresek (L/50 Skoda típusúak) és géppuskák. A tizennégy lőszerraktárból minden toronyhoz öt lőszerfelvonó vezet.

A torpedóhelyiségbe lépcső visz lefelé; a torpedók, ezek a barna óriás-szivarok állványokon sorakoznak, az egyik már benne is van a szivarszipkában, melyet tengerészeti nyelven torpedó vetőcsőnek neveznek. Egy-egy lövedék hatszázhuszonöt centiméter hosszú, ötvenhárom centiméter széles, és meglehetősen tekintélyes súlyú: hatszáz kilogramm; az acél borítólemez alatt kilencven kilogramm lögyapot. Hermetikusan zárva, mint egy keszon, három méterrel a tengerszint alatt, ahol nincs szükség se célzásra, se indításra. Fent távol és magasan áll a tiszt a parancsnoki hídon, elektromos irányítással mozgatja a csövet, és elektromos irányítással tüzel. Azelőtt itt lent távolították el a csősapkát, a tengervíz beáramlott a torpedóvetőcsőbe, és így a csőben a torpedót víz fogta körül. Most egyetlen gombnyomásra sűrített levegő áramlik be, és löki maga előtt a lövedéket a tengerbe. A torpedóvető készülék belső csöve védőburokként nyúlik előre a lövedékkel együtt, hogy megóvja azt attól az eltérítéstől, melyet a hajóoldalaknál fellépő víznyomás idézhetne elő.

A torpedó csupán akkor kezd önmagában haladni – mint önálló hajó, mint egy legénység nélküli tengeralattjáró –, saját vezérlőerejével és saját gépezetével három méterrel a tengerszint alatt, mintegy harmincnégy mérföld sebességgel a nemritkán hatszáz méternyire lévő célpont felé, amikor eléri a vezetősárnyat, és túlhalad a hajófal oldalán. Amikor nekicsapódik az ellenséges hajónak (mely úgyszintén páncélozott), az elsütőcsap rácsapódik a gyújtófejre, s ettől a robbanótöltet felrobban. A belső cső azonban, miután a torpedót kikísérte a kapuig visszatér, becsukja maga mögött az ajtót, és a következő barna vendég elektromos vezérléssel máris ott terem...

Ezen a hajón négy torpedóvető van, egy-egy a két oldalon, egy a hajóorrban és egy a hajófarban. Minden egyes torpedóhelyiségbe rézcsövek vezetnek a légkompresszortól, melyeken keresztül százötven atmoszféra nyomására töltik fel a torpedókat és a torpedóvető tárolót, vezetékek kötik össze a parancsnoki hidat a torpedóhelyiséggel, a torpedóhelyiségeket egymással, a szivattyúkkal és a segédberendezésekkel, a tüzérségi műhelyekbe pedig szócsovek és

hangosanbeszélő telefonok továbbítják az utasításokat.

Rettentő borzalmat áraszt ez a dreadnought, száz halállal fenyeget, s ez a százszoros halál magával viheti a hajó egész legénységét is. Ez azonban nem izgatja túlságosan sem őt, sem az ellenfeleit: *Navigare necesse est, vivere non necesse est!*

Este kilenckor kihajózunk Tajerból, reggel fél nyolckor horgonyt vetünk Slanónál, Calamotta csatornájában, valamivel északra Ragusától. Egy csaknem kör alakú tavacska közepén fekszik a hajónk. A parton körben bozót, tuskók, mandulafenyők, olajfák, egy kis templom harangtoronnyal, vakolatlan kis kőházak – ám a sziklás háttér szürkességéből csak a tetőcserepek pirosnak elő, s azok is csak elmosódottan, mivel a hajókémények füstje beborítja az egész halványzöld- halványszürke tájat. A *Tátra*, *Balaton*, *Orjen* és *Uzsok* torpedónaszád-rombolók, a 82-es, 86-os, 89-es, 91-es és 95-ös torpedónaszádok horgonyt vetettek, hogy szenet rakodjanak át tőlünk. Ezek a hajók kettős torpedó vető készülékkel vannak ellátva, ezek – a víz alatti berendezésektől eltérően – torpedóikat nem sűrített levegővel, hanem lőportöltettel lövik ki. A tisztek feljönnek a fedélzetre és megbeszélik a szükséges intézkedéseket. Ma éjjel hát bekövetkezik [...]

Reggel négykor kapjuk a jelentést, hogy a *Szent István*, amely előttünk halad, találatot kapott; a torpedó becsapódásakor ötven méteres vízoszlop csapott a magasba.

A fedélzeti korlátok mentén és valamennyi kilátópontonál nyüzsögnek a tisztek és a tengerészek – valamennyien a tengeralattjárókat kémlelik; a kísérőhajók páncéltöltözetként veszik körül a *Viribust*, nehogy ugyanarra a sorsra jusson, mint a *Szent István*, az osztrák-magyar haditengerészet legnagyobb és legmodernebb csatahajója. Hogy fogja ez a csatahajó átvészelni a hajókárt? Amióta dreadnoughtok léteznek, még egyiküket sem érte torpedótalálat. Vajon üzemképes marad-e?

Egy órával később elhaladunk a sebesült óriás mellett. A hajógépei nem működnek, a hajótest megdőlt, felborulása elkerülhetetlen. De Horthy ellentengernagy ügyet sem vet rá, nem gondol a segítségnyújtásra. Kiadja a parancsot: mindenki köteles a fedélzeten maradni, hogy üzemképessé tegyék a hajót. Mi nem szakíthatjuk meg az utunkat. Mert ha mi, a zászlóshajó is találatot kapnánk, akkor ünnepelnének csak az olaszok!

Tisztjeink távcsővel szemlélik a sebesült hajót.

– Vízbe fúlnak valamennyien – mormogja halkan, elrakva tábori látcsövét az öreg hajó gépész. A *Tegetthoff* farában ott áll a filmfelvevőnél a tüzérségi mérnök, és csak tekeri a gépet, megörökítve a süllyedő *Szent Istvánt*, kétségbeesetten ide-oda rohangáló legénységével egyetemben.

Zára magasságában kapjuk a hírt, hogy a *Szent István* már süllyed. Csak reggel hatkor, amikor a folyamat már nyilvánvalóan megindult, hangzik el a „Le a hajóról!” parancs, ám a hajótest olyan hirtelen dőlt meg, hogy csupán néhányan tudtak a fedélzetről a vízbe ugrani, a legtöbb egyszerűen belerepültek a tengerbe. Őket a torpedórombolók és a *Tegetthoff* menekítette ki. Négy tiszt és a legénység vagy száz tagja eltűnt – vagy a tengerbe fúltak, vagy a felborult hajótest temette őket maga alá. Mi akartunk átvágni az olaszokon, és az olaszok vágtak át minket.

A tiszti gyűlésünkön mindenki porig volt sújtva. Mindenki azt mondja, a mai nappal a dreadnoughtok sorsa megpecsételődött.

A flotta szégyenletes visszavonulása, a száz matróz vízbefúlása, és mindenekelőtt a félmilliárdért felépített hajó megsemmisítése ennek a gigantikus fegyvernek a tökéletes hasznavehetetlenségét bizonyítja. Megállapíthatatlan, mint is történhetett, hogy nem tartottak ki a válaszfalak, hogy egyetlen találat következtében a víz alá merült az egész kolosszus. A szállítási megbízások körüli korrupciót emlegetik. Hogy rossz minőségű volt az alapanyag, meg más efféléket.

Este háromnegyed hét van. Amikor elhajózunk a pulai kikötőben a *Szent István* elárvult bójája mellett, minden tekintet arra szegeződik.

Kosztolányi Dezső: Az ezredesné sebe

A háborúban, amikor az emberek úgy elhányták tagjaikat, mint a rendetlenül vetkőzők a kabátjukat, cipőjüket – egy fejet itt, egy felsőkart, egy combot amott –, az ezredesné is megsebesült.

Ez a tűzvonal mögött történt.

A katonák a hegyi patakból néhány pisztrángot fogtak, s az ezredesnek adták.

Délelőtt az ezredesné tisztogatta a halat, a konyhakés véletlenül beleszaladt gyűrűsujjába, mély sebet szántott a húsába.

Az ebédnél az ezredorvos látta, hogy az ezredesné liliomkezét csúf rongykötés ékteleníti el, s már átszivárog rajta a megfeketedett vér.

Azonnal kezébe fogta a könnyű, szinte súlytalan kezét. Kibontotta a kötést. Nézegette a sebet. Így szólt:

– Ezt kezelni kell. Rendesen be kell kötni. Ebéd után majd jöjjön át hozzám.

A rögtönzött hadikórház, mely egy parasztkunyhó földes, gerendás szobájában székelt, teljes segédlettel várta az előkelő sebesültet. Ápolók, orvosok sorakoztak föl vigyázzban. Az ő sorfalaik között vonult be az ezredesné. Magas, fiatal asszony volt, szénfekete hajjal, sötétkék szemekkel.

Az ezredorvos még egyszer megvizsgálta a sebet. Mindenekelőtt lehúzta az ezredesné ujjáról a jegygyűrűt, mert ez vérkeringési zavart okozhat, s így a seb gyógyulását késleltetheti. El is tiltotta egy időre a jegygyűrű viselésétől. Az ezredesné a jegygyűrűt kistáskájába csúsztatta.

Aztán az ezredorvos annak rendje és módja szerint a seb kezeléséhez látott. Megfürdette éterben az ujját, mint valami csecsemőt, majd pólyát készített gézből, vattából, gyöngéden bekötözte, rózsaszín tapasz-szalagokkal ragasztva le a pólyát.

– Holnap majd megint jöjjön át – mondta az ezredesnének.

Az szorgalmasan járt a kezelésre, minden áldott nap délben.

Egy ütközet után súlyos sebesülteket hoztak a tűzvonalból. Az ezredorvos reggeltől estig operált. Este a főorvos jelentkezett:

– Ha megengedné, méltóságos asszonyom, ma én kezelném.

Máskor, egy reggel, az alorvos – sötét bőrű, kun fiú – katonásan összeverte előtte bokáit.

– Alázatos tisztelettel jelentkezem a kezelésre, mert tízkor előremegyünk.

Később már naponta háromszor kötötték át sebé: reggel az alorvos, délben az ezredorvos, este a főorvos. Negyedikül egy orvosnövendék is följánlotta szolgálatát, egy félénk, szőke fiú, alig huszonhárom éves. Ez rendszerint vacsora után, éjjel tízkor helyezte rá a kötést.

Mindegyik ragaszkodott a maga szerzett jogához, s az ezredesné sokkal nyájasabb volt, semhogy megsértse őket, s visszautasítsa figyelmüket.

Hetek múltak el, három hét, négy hét. Azok a katonák, akik egy hónappal ezelőtt mell-lövést kaptak, föllábadtak, ismét jelentkeztek az ezrednél, sokan elestek közülük, de az ezredesné még mindig kötést hordott a gyűrűsujján, kifogástalan, patyolatfehér orvosi kötést.

Az ura deresedő, sovány férfi volt, ötven év felé járó, hallgatag és szórakozott. Egyszer a felesége ujjára tekintett.

– Mi az – mondta –, a te ujjad még mindig nem gyógyult meg?

– Rossz helyen van a seb – magyarázta az ezredesné –, a hajlító izomnál, a felső ujjperc savós hüvelyénél. Az ilyen sebek lassabban hegednek.

– De már több, mint egy hónapja – tűnődött az ezredes, s az ezredorvosra tekintett. – Te, nincs itt valami fertőzés? Nem kellene tetanuszoltást adni?

Az ezredorvos föltárta az ujját, hogy a férj is lássa: a seb tiszta volt, rózsás és friss, de a sarjadzás folyamata még meg sem indult.

Mégis nyugtalanította a dolog az ezredest. Amikor a tűzvonalon csend volt, áthajtatott egy közeli városkába, egy rendes hadikórházba, egy kőkorházba. Ott megmutatta felesége sebé a főtörzsorvosnak.

A főtörzsorvos, aki a békében sebészeti klinikát vezetett, öregember volt, túl a hatvanon. Száraz kezében oly tárgyilagos közönnyel tartotta az ezredesné ujját, akár egy közvitéz ujját.

– Hát igen – mondta –, semmi baj. Meg fog gyógyulni. Kötötték?

– Hogyne – válaszolta az asszony mohón –, mindennap többször is.

– Hányszor?

– Háromszor. Néha négyszer is – dadogott az asszony.

– Úgy – szólt a főtörzsorvos. – Dobja le a kötést, és hagyja szabadon. Legjobb nem törődni vele. Legjobb nem nyúlni hozzá. Engedje meggyógyulni ezt a szegény sebet. Mert tessék megjegyezni, méltóságos asszonyom, hogy az emberi szervezet csodálatosan szívós, ellenálló, kibír az mindent, srápnellszilánkot, fertőzést, dumdum-golyót is, de ennyi kezelést, ennyi – hogy is mondjam csak? – figyelmet már nem bír el.

Mosolygott a főorvos, s a férjre pillantott. Az lesütötte szemét.

Hazafelé hajtottak a szeptemberi alkonyatban. Egy vén póttartalékos ült a bakon. Ők hátul, egymás mellett, tisztiköpennyel takaródzva. Egy szót se szóltak.

Az ezredes a félúton, amikor már egészen besötétedett, ezt mondta:

– Legjobb nem törődni vele, fiam. Legjobb nem nyúlni hozzá.

– Igen – felelte az asszony egy kis szünet után, és valahová nézett.

Az őszi csillagokra nézett, melyek messze-messze, elérhetetlen magasságban ragyogtak feje fölött.

Este a vacsoránál már nem volt ott ujján a kötés. Mindnyájan észrevették ezt, az ezredorvos, a főorvos, az alorvos, az orvosnövendék is. De nem beszéltek erről. Az ezredes és ezredesné is hallgatott. Vacsora után az orvosnövendék mandolinozott.

Harmadnap a seb begyógyult. Negyednap aztán feltűnt az ezredesné ujján – szomorú aranyfényel – a karikagyűrű.

Karinthy Frigyes: Kezek és lábak

Olvasom:

Egy francia orvos fertőtlenítőszerrel talált ki, mely fölöslegessé teszi a végtagok eltávolítását olyan esetekben is, ahol eddig nem lehetett másképpen megmenteni a sebesültet. A fertőzött seb megtisztul, gyógyulásnak indul, az orvos teljes épségben adja vissza betegét a társadalomnak...

Olvasom, és két perc múlva csodálkozva vallom be magamnak, hogy nem örülök, sőt, valami zavart nyugtalanság van bennem, kellemetlen íz, levert érzés, mintha... igen, tudom már, mintha új robbanószer felfedezéséről lenne szó, ami nagyobb területen rombol és öl.

Épségben adja vissza a társadalomnak...

De mi ez, hát én komisz és erkölcstelen vagyok, nem örülök annak, hogy embertársaimat megmenti a diadalmas tudomány? Lássuk csak, hiszen jó embernek ismertem magam. Nem is arról van szó, úgy látszik, hogy megmentik őt, az rendben volna. Csak a „társadalomnak való visszaadás” körül van egy kis baj.

Emlékszem, a román háború kitörése előtt volt egy ehhez hasonló nyugtalan érzésem. Hír jelent meg valamelyik román lapban, hogy előkelő hölgyek védnöksége alatt megalakult a román vöröskereszt, serényen munkához lát, kórházakat épít. Még szó se volt hadüzenetről, ultimátumról, a követek barátságosan diskuráltak, „fogadja nagyméltóságod legmélyebb...” írták egymásnak, „biztosíthatom nagyméltóságodat kormányunk legbarátságosabb...” ezt írták, de a

jótekonyság, a csontos könyökű vén kisasszony már készülődött, fehérneműt varrt, tépést gombolyított, operálóasztalt sikált, vetette az ágyakat katonáknak, akik még egészségesen és sértetlenül járkáltak akkor, de a jótekonyság előrelátó szeme már látta rajtuk a tátongó és véres lyukakat. A háború aludt még, szuszogva és mélyen, de a jótekonyság ott sürgölődött már körülötte, keményen kopogó papucsban késeket zörgetett, csörömpölt a tányérokka – most már fölébredhet, mondta hangos önérettel, készen várom őt, a szoba ki van takarítva. Mint a régi viccbe a két utazóügynök, úgy ülnek egymással szembe Jótekonyság és Szerencsétlenség, és a Jótekonyság így szólt: Fogadjunk tíz forintba, hogy én tudom, mit akar maga. Halált akar és jajgatást, rettentő sebeket akar, levágott lábakat, felhasított beleket. És a Szerencsétlenség átadta a tíz forintot, „eltalálni ugyan nem találta el, de egy jó ideát adott”.

Vannak igazságok, amiket csak egy hazugsággal lehet megközelíteni. És vannak gonoszságok, amiket az erkölcs és önzetlenség tesz lehetővé: a naiv erkölcs és önzetlenség, mely rajongva és lelkesen megy előre, utat tör, fáklyát visz, s nem veszi észre, hogy a gonoszság számára taposott ösvényt, gyújtott világosságot, hogy benne garázdálkodják.

Ó, bölcs, nagyszerű tudomány, ki az igazságot és életet keresed, és a szemed a messze csillagokba lát, ó messze látó tudomány, nézz magad körül, tekint a lábad elé, vigyázz! Ó, rajongó francia orvos, kinek kezében boldog izgalomtól remeg a csodatevő szer, amit felfedeztél – állj meg egy percre, mielőtt a kórházba rohansz, hogy elkiáltsd: „kegyelem a szegény lábnak és kéznek! Boldogtalan sebesült, állj fel és járj és élj!” Mert a kéz és láb feltámad, és megindul: de a fej s benne a gonosz indulat kiragadja a kezedből, és viszi őt vissza a pokol dühébe, hogy most már fejestől bukjon a kaszabörtönbe, amit magának ásott. És visszakapod őt, most már holtan – és a rajongó, vak tudomány dolgozni kezd újra, és talán kitalál egy új szert, amivel feltámasztja őt halottaiból. Feltámasztja a kezét és a lábat és a fejet és a fejben a gonoszságot és ostobaságot, és az egész bolond gép zakatolni és száguldani kezd újra, és visszaroohan a halálba.

Rajongó tudomány, az a baj, hogy te csak kezét és lábat és fejet látsz, és nem látod az egész embert. Meg tudod mondani, mire valók a testrészek, de nem tudod megmondani, mire való az egész ember.

Ne a kezét és ne a lábat mentsd meg: mentsd meg az embert, ó, tudomány! Jöjjön már a Te országod, embernek fia, aki talán mégiscsak visszatérsz mihozzánk végre, szerényen és egyszerűen, nem kérkedve azzal, hogy Názáretből jössz, akármilyen néven akármilyen formában: talán valami szerény és szorgalmas tudós ruhájába öltözve, aki a tömeglélektan fontosságára hívja fel a figyelmünket. Jöjj el, és fedezz fel valami szert, ami fertőtleníti a beteg és pusztuló lelket: értesd meg velünk, hogy vannak kóresetek, ahol ki kell szűrni az egyik szemet, hogy a másik szem látni tanuljon – és le kell vágni a lábat és kezét, hogy egészben maradjon az, amit magunkban embernek nevezünk.

1916

Karinthy Frigyes: Szellemi hadseregszállítók

Egy német könyv került a kezembe, a címe: *Selbsterziehung zum Tod für Vaterland*, magyarul: *Önnevelés a hazáért való halálra*. Még nem olvastam el, csak a címét, nincs róla különösebb véleményem, csak éppen szerényen és csendesen azt mondom: nono. A német békejegyzék emberi és őszinte vallomása után, mely végre is elismerte, hogy a háború nem az elképzelhető legjobb jótéteménye az emberiségnek, úgy érezzük, felszabadult néhányunkban, akik három év alatt nem tudtunk megfedkezni arról, hogy egy nemzetközi birodalomnak, a gondolat birodalmának polgárai is volnánk egy kicsit – felszabadult valami csendes, de intenzív undor némely íróársunk iránt, akik egészen hívatlanul és kéretlenül ajánlották fel lelki cókmojkukat a hadseregnek, és nagy buzgalmukban Heródesebbek akartak lenni a Heródesnél. Bátran lehet beszélni róluk, mert hiszen a hadvezetőségnek, mely a maga dolgát maga végezte el, semmi szüksége nem volt a szellemi hadseregszállítókra. Most már lehet és kell is mosolyogni a derék riporteren, aki egyik cikkében még a háború elején, a csatatéren megőrült katonákról írván – pontosan emlékszem rá – így lelkesedik egy helyen: „...ezután egy másik katonát mutattak be nekem, aki a harctéren megőrült, azonkívül beszélőképességét is elvesztette, és így csak jelekkel tudja az orvosok tudtára adni, hogy mennyire szeretne visszatérni a harctérre...” Mert ilyeneket olvastunk és egyebeket, egy német haditudósító valamelyik könyvében például azt írta, hogy a katonák miután négy napig lelkesen és lángoló hazaszeretettel dideregtek a jeges esőben, egészen elszomorodtak, mikor negyednapra kisütött a nap, és ők már nem szenvedhettek tovább a hazáért.

Meg vagyunk győződve róla, hogy a hadvezetőség, ha észrevette őket, éppen úgy undorodott e szegény stréberektől, mint a jó ízlésű tanár, mikor az iskolai dolgozatok közt, amit az osztálynak feladott, a szorgalmas jó tanulóé kerül a kezébe, aki nem elégszik meg azzal, hogy tárgyát alaposan kimerítse, hanem a sorok közt néhány hízelgő jelzőt kockáztat meg, ilyenfélét, „mint ahogy nagyra becsült tanár urunk olyan gyönyörűen elmagyarázta nekünk a múlt órán...”

Kicsiny osztályunknak, azok közösségének, akik abból és ezért élnek, vagy kellene, hogy éljenek, hogy a világról való gondolataikat és érzéseiket elmondják, e „jó tanulói”, kik a nagy vizsgán feleltek helyettünk, és kéretlenül köszöntötték fel nevünkben a tanár urat – ezek a túlbuzgó író urak hallgassanak most már el, és ne „tolmácsolják” tovább „az osztály érzelmeit”. Mi többiek, akik hallgattunk és tanultunk, majd csak elmondjuk érzelmeinket, ha a rettenetes vizsga lezajlott, s az élet számon kéri tőlünk, amiért elhivatott bennünket: az érett férfilelek elmével átgondolt és szívvel megérezett igazságát.

Krúdy Gyula: Szüreti dal

Miért piros az őszi reggel?

Szüretelnek Magyarországon, veres bort és habos vért. Az egyiknek öt-hat korona az ára literenkint, a másikat úgy adják, mint hajdan a bort, ingyen, jó szívvvel, papnak, csósznek, vándorlegénynek. Ez a véres szüret eltart már negyedik esztendeje. Harmadszor szedik meg a szőlőt a gazdák, mióta ömleni kezdett az emberi must. Azóta a tőke is kedvet kapott. Az idén termett ugyanannyi bor az országban, mint amennyi vér kiömlött. De tudja-e pótolni a bor a vért, a bor megnövekedett értéke a vér drágaságát? Van-e annyi vidámság, mámor, nótázó habzás a legjobb borunkban is, amely el tudná felejtetni a testvér szenvedéseit, a magyar vér felhószakadását? Ha minden gyűszűnyi vérért gönci hordókkal hálálkodnának megvédelmezett hegyeink és lugasaink: akkor sem volna meg az arányosság a két érték között. Ha egy aranyba kerülne egy búzaszem, ha egy ökörért adnának egy ital bort, ha egy paripáért egy falat ételt: nem térülne vissza egypercentnyi érték sem a veszteségekből. Azért nem kell irigyelni a gazdákat, hogy búzájuk, boruk jól fizet. Nincsen annak a bankónak a régi erőssége, megbízható kedve és szilárd alapja. Hiányzik belőle a kifolyt vér. Sápadt, átlátszó lett a papír, még a legnagyobb bankó sem tud táncolni. Sok víz lefolyik a Dunán, amíg annyira megizmosodik ismét a vérevesztett bankó, hogy a régi örömből valamit visszahozzon, a régi erővel támassza az ország falát. Most a vér volna az erőnk. De már nagyon sokat elhullajtottunk. Azért csak halkan szüreteljünk.

*

Harmadszor piroslik az ősz Magyarország felett, midőn nem lehet megkülönböztetni az erdők lehullott sárga levelén a vérfoltot a rozsdától.

A szentimentális évszak, amelynek gyermekéül szívesen vallotta magát az érzelgős ember, lejárta magát, mint egy ritkult fürtű, bajuszpedrős lírai költő. Mint általában az évszakok valamennyien megbuktak három esztendő alatt, gyermekkoriasan andalgó örömeiket elfelejtették magukkal hozni a kalendáriomba, csupán gondjaikat: az ősz is egy kopott, kiállhatatlan öreg rokon lett a háznál, aki már nem tud egyébről beszélni, mint a régi gazdagságáról, dicső ismeretségeiről és hazug sikereiről, közben pipabűzös, remegő kezével felszedi a papírhulladékot, hogy legyen miből fidibuszt csinálni.

Visszanézve innen, e reménytelen úrból az elmúlt szeptemberekre, ködfoszlányként elröpült októberekre, csaknem szégyenpír borítja el magányos arcunkat, hogy mennyire hazudtunk, képzelődtünk, ábrándoztunk a világról, ismerőseinkről és önmagunkról.

Jött egy szél, amely elfújta minden gyertyalángot. Tömlöcbe jutottunk, amelynek nedves, kietlen falai között van elég időnk gondolkozni az igazságról. Ábrándozásaink közepette farkasverembe zuhantunk, hiába ordítunk torkunkszakadtából, nincs menekvés. Úr és paraszt egyformán árdrágítással foglalkozik a környéken. Van eszében egy rendzavaró vándorlegényt a napvilágra vonni.

Itt maradtunk magunkra, egyedül, mint az ujjam, mint a haldokló, mint az akasztott ember a szélben. Mindenki a maga szakállára lop és rabol, suttyomban, a kabát alatt viszi az élelmiszert,

mint a csempész, lefüggönyözött szobában olvasgatja pénzét, csillapítja éhségét, és suba alatt készen tartja a kését, hogy a szomszédját ledöfje. A titkolózók, a bujkálók, a susogva csalók városa ez. Éjfélkor elsötétedik a város, mintha Hentzi ágyúí volnának szegezve Pestre. A hűvösködő őszi éjszakában az utcasarkon összeség két alak. Csalók vagy betörők. Már senkin sem lehet csodálkozni, ha reggelre letartóztatják valamely görbe munka miatt, mert jóformán nem érdemes dolgozni a munkabérért. Már összezavarodik a bűn és ártatlanság. A legbecsületesebb emberek sem riadnak vissza a törvénytelen úttól, hogy maguknak élelmiszert, fűtőanyagot, ruhát szerezzenek. A feltalálók zsenije arra szorítkozik, hogyan lehet mindennap jóllakni. A tanultság, műveltség, ötlet abban merül ki, hogyan lehet a kamrát télire ellátni. A bölcs bíró azon töri fejét, hogyan szerezzen cipőt. Az orvostudományok tudósa búsul, hogy nem tanulta meg a szabóságot. A repkedő fantáziájú költő maholnap az utcasarokra áll, hogy verseit árusítsa. A nők, szegények, végleg két táborra szakadtak, inkább, mint valaha. Az egyik táborban a gondtalan ledérek seprik az utcát, kihívóan és szemérmetlenül, holott nem mindegyiknek van meg a rendőri engedélye. A másik oldalon... a másik oldalt nem is látni már. Csak sejteni lehet, hogy elfehéredett arcú anyák, letört feleségek és fáradt munkáslányok rejtőznek a homályban. Hej, hogy dühöngtünk egyszer a posztócsalókra. Pedig ők nem tettek egyebet, mint megelőzték korukat. Alig fordult egyet az esztendő: annyi csaló nőtt ki a földből, hogy a rendőrségnek nincs annyi keze, hogy utolérje őket. Falra hányt borsó a börtönbüntetés, amelytől úgy rettegtek még nemrég az emberek, mint a megsemmisüléstől. Közössé válott szégyent könnyű elviselni. Csak Budapesten minden második embert bezárnak, ha még soká tart a háború. Mily arcátlan tévedéseket hozott ez az időszak. Majdnem a szószékről prédikálták, hogy nem kell búsulni a háború viszontagságai miatt, mert a kiállott szenvedésekből fakad az emberiség megváltása. Az első télen Krisztus-szakállt viselt mindent katona, és a templomok tele voltak hívekkel. Az egyház szervezkedett, hogy összetereli háború utánra a juhokat, mikor mindenki megtört, és Istenhez menekül. Erre következett még két esztendő, amely alatt végképp elmorzsolódott az erkölcs. A háború olyan fertőt zúdított az emberiség nyakába, hogy nagyon sokáig kell tanítani az iskolákban a mosakodást. Posványvá változott a világ, rablók, hamispénzverők országa lett a föld. A csaták mögött erőteljesebben fosztogat a békés lakosság, mint az oláhok Erdélyben.

Ez volt az a világ, amelyben éltünk?

Bizony mindig ilyen volt, csak nem láttuk őt ily világosan. Mindenféle hókuszpókuszok, társadalmi szokások, illemlények és főként az egykor félelmetes büntetőtörvények tartottak rendet itt a szenvedélyeken. De elkezdett korogni a has.

Elrémülve nézek széjjel ismerőseimen. Miért gazdagodott meg az egyik, miért lett nyomorult szegény a másik? Végzet volt ez, amely előre meg volt írva?

Magamra nézek. És nem ismerem meg többé magamat sem a régi fotográfiáról.

*

Csak halkán szüreteljünk, akármilyen bő a termés.

Tengernyi vér és elveszített becsület az ára a hatkoronás bornak. A sorsnak olyan országába jutottunk, ahol az öröm többé nem öröm, hanem minden csak bánat.

Ha a sürgönypóznákról is dús szőlőfürtök csüngenének, akkor sem lehetne többé jókedve senkinek Magyarországon.

Krúdy Gyula: Néma Magyarország

A varjak többször nyugtalankodnak ez idő tájt, mint egyébkor. A húsvéti fák (amelyek oly halkán, észrevétlenül rügyeznek, mint a gyermekszerlem), az ő hangjukkal, fészükkel, baljóslatú fekete figurájukkal vannak díszítve. Bozontos tanyájuk a fatetőn úgy leng a szélben, mint a Bleak House környékén egykor az angol regényben. A napsugár, amely déltájban oly meleg, mintha minden erejével kezdeni, meghódítani, ráerőszakolni akarná a tavaszt az elhitványult világra, érdektelenül hintáztatja a fekete madarakat magas állomásaikon. Az elcsöndesedett, elnéptelenedett falusi tájon csak a varjak, csókák élnek régi életüket. Fészket raknak, feltűnően hangosak, tojásaik miatt nyugtalankodók, míg az emberek, akik a nyurga, kopasz fák alatt elhaladnak, oly csendesek, hogy az is meghallatszik, ha két csirke a szomszéd udvaron összevész, a favágók munkája nagy messziségből jelt ad, míg a hajóács köznapi kalapálása olyan feltűnőség az elhalkult tájon, mint régi időben a gyorsvonat szédületes robogása. A varjak élnek, és céltalanul piros szoknyában néhány nő, aki már igazán csak azért viseli a tarka köntöst, mint a bujdosló cinke színes mellénykáját. A nap süt. Erőszakosan, tavaszt, életet, megújítást, gyönyörű ifjúságot a németek gránátjainál hatalmasabb erővel diktál a gyászba borult, öltözködni se kívánó földbe. Ismét fordul egyet az emberi élet a megfiatalodás, kiszellőzködés, újrügyezés és szerelem felé; bármit írnak is az újságok. Tavasz van, ifjúság, új élet, remény és friss kedv van, ha a földgolyó közepéig fölszántják a föld hátát a kietlen lövegek, mindenáron gyönyörűséges a napsugár, szagos a fenyőfa levele, fehér a réti virág, és lepke jön a déli szél hátán az ismeretlen tartományból, amely az álmodó embernek a homlokára száll. A hadseregek kimeríthetik izomzatuknak végső erejét, forgácsá lőhetik az ágyúk csövét, meghalhat még egypár millió ember: az évszak, amelynek ideje elkövetkezett, oly ártatlanul, nyugodtan jött át a nedves réteken, mint egy inges gyermek. Az emberek legfeljebb nem látják meg az új rügyeket, ifjú füveket, zsendülő szeleket, friss vízáramlásokat, amelyek az évszak beköszöntével a világra elkövetkeznek. Nem figyelik meg az emberek, hogy a folyók gyorsabban futnak, a kakasok más hangon kiáltanak, a csendességnek hangja, a felhőknek színe, a napáldozatnak tüneménye: más már, mint tegnap volt. Legfeljebb csak az emberek nem törődnek azzal, hogy az erdőnek különös illata kezd lenni; a hegyek elmerengenek a látóhatáron, mint terhes fiatal nők; a hold kora délután felkúszik a nyárfák hegyére, mint titkolózó szerenádnak, hogy lássa szerelmese búcsúzó képmását a napnyugati határon; csatában járt katona hosszadalmasan fekszik szülőföldje mezőjére, és halkán kotyog a bor a kiszáradt kulacsban, mintha a zordon téllal elmúlt volna az ő érdagasztó bátorsága is; ódon szagú könyvek és vénséget lehelő pincegádorok, régi hordódongák és a téli estéken százszor telerajzolt hadi térképek, tavalyi rögeszmék és vég nélküli szomorúságra beállított óramutatók a családi órán: – mind idejüket múlták, midőn a konok, háborúba zsinogelt, szégyenpadra tett, a becstelenségek kalodájába zárt emberiség még mindig nem akarja látni, hogy tavasz van, máskor áhítatos, fiatalságot, új boldogságot, drága reményt, szitakötőszárnyú terveket ígérő tavasz... Az évszak

azonban semmibe sem veszi az embereket, csinálják ők tovább a maguk dolgait, mint megőrült ácsok az akasztófákat: az évszak, a gyönyörű, eljött a fáknak, folyóknak, réteknak, madaraknak, jelentéktelen kis füveknek, egy tisztásnak a fenyveserdőben s egy orgonabokornak a kedvéért. Eljött, mert szereti reggelenként új festékekkel díszíteni a háztetőket, friss harmatokkal a park bokrait, új nedvekkel a réteket és jó szaggal a magános kutakat. Neki az a fontos, hogy a pusztai vadmadár az azúrnak új tükrében fürösztesse meg tollait, az akácfa nagyot nyúljon, mint virágvasárnap a növendékleány, a varjú jajgató káromással űzze egymást a pusztaház körül, és a bokron kékes álomfoslány maradjon reggelre a virágokkal álmodott éjszaka után.

Mi köze a tavasznak az emberekhez?

Még annyi sem, mint a visító malacoknak a kukoricához, amelyet kiscsirkéinek szór a gazdasszony az ól előtt.

A tavasz eljön és drága, erőszakos, rendbontó ölekezését az emberek helyett majd kiscsirkéken, énekes madarakon, néma nagy fákon, hallgatag réteken és a maguk nyelvén beszélő vizeken próbálja meg. Néki mindig kedvesebb lehetett egy vadrózsabokrot megcsókolni, mint egy unalmát űző embert.

*

Nézzük a falut, amely oly néptelen, mint a régi tölgyfaerdőség, ahonnan elköltöztek a bajszos cincérek, serény harkályok és élettelmes disznókondák. A kakasok oly messziről beszélgetnek, mintha egy másik tartományból közölnék mondanivalóikat, ahol béke és csendesség van, s a nők oly halkán mennek a házak fala mellett, mintha elveszítették volna minden bátorságukat az élethez az elmúlt három esztendő alatt. Még a házörző ebek is gyávábbak lettek, és a kovács nagyszerű kalapálása, amely faluvégi hangba könnyen elképzelhette a merengő: ősei megérkezését, utazását, kis terjedelmű tennivalóját, étvágyát és utazókabátját, a kalapálás oly fáradtan hangzik, mintha megunt volna a fegyverek készítését; patkót, kerékszöget szeretne csinálni az a kalapács.

A falusi ember élete nagyjában hasonlít a régiek életéhez, amelyről gyermekkorában hallgatott az unoka, a szabadságharc utáni magyar életről.

Itt foglalkoznak titkosírással, amellyel nagyapáink leveleztek, midőn a vagabundok mindenféle hamis hírlélésekkel férkőztek vendégszeretetükbe. Akkor a közlegő Klapkáról meg a bujdosó Kossuthról írtak egymásnak titkos leveleket a szomszédos faluba, amelyet kalapja alá rejtett a cigány postás. Most még ártatlanabbak e levelek a régi jámbor óhajtásoknál. „Bözsikém, vasárnap Pesten leszek, remélem, megkapom az ígért két pusztit...” - írja valaki egyiptomi hieroglifekkel. A tél és a háború hosszú. A dob kutyabőre esténként várja a titokzatos ábécé jeleit. A falusi úriember úgy el távolodik a „modern” életből (amelyhez már javában közelgett), mint azok a régi muszka regényhősök, akikről a halhatatlan Turgenjev *Vadásziratai* című könyvét írta... Az esték végtelenül hosszúak, úgy halkul el az élet, mint a mécses lángja. Örülni többé nem lehet a farsangi álarcoknak. Elvitték a magtár javát. Az ősapák félszeg olajfestményei olyan ijedten néznek alá a falról, mintha ők, a másvilágiak sem tudnák, hogy mi következik ezután. Az öreg cselédek hosszasan bámolnak az estébe. A fák különöset sóhajtanak. A földesúr titkosírással levelet ír egy ismeretlen nőnek.

És hosszan, szinte másvilágias tekintettel néznek egymásra az emberek, ha találkoznak. Már nem szokás beszélgetni sem a háborúról, mint valamely családi szerencsétlenségről. Már

megszokta mindenki, hogy olyan csend veszi körül, mint a tengerfenéken. A boltban mindennap elfogy valamely régi portéka, amit többet nem lehet kapni. Senki sem csodálkozik. Mindenki nyugodt, mintha ez volna a természetes rendje az életnek. A nagypénteki kereplőt forgatja ily egyhangúsággal a harangozó, mint amilyen mostanában a falusi ember élete.

Napközben fotografáltunk a réten, mint a színészeket „felveszik” Pesten, pattant a kis masina, izgatott volt a lencse előtt a nő és férfi, és a nap eltelik azzal is, amíg a napsugárból papiroskép lesz. Régi regénykönyvek – a nagymama olvasmányai – lekerülnek a padlásról.

Pesten tán másképpen éltek – mondja a falusi uraság, itt meg kell elégedni gyertyával. Az eleim gondos emberek voltak. Eltették a gyertyakoppantót.

*

Tavaszi éj van, holdjárta utcákra bámulok, a láthatatlan rügyek kibújnak a gallyak tetejéből, a földből egy kis fű nyújtogatja a nyakát. Hová szöktél, tavasz, az emberek előtt?

Erich Maria Remarque: Nyugaton a helyzet változatlan

– részlet –

Mielőtt Kemmerichhez indulunk, összepakoljuk a holmiját; útközben hasznát veheti majd.

A tábori kórházban nagy a forgalom; most is, mint mindig, korból-, genny- és izzadságszaga van. A barakkokban sok mindent megszokik az ember, de itt mégis inába szállhat a bátorsága. Addig kérdezősködünk, míg el nem jutunk Kemmerichhez; egy teremben fekszik, s az öröm és a gyámoltalan izgalom gyöngé kifejezésével fogad bennünket. Amíg öntudatlan volt, ellopták az óráját.

Müller a fejét rázza:

– Mindig mondtam neked, hogy ilyen jó órát nem hoz magával az ember.

Müller kissé tapintatlan és okvetetlenkedő. Máskülönben befogná a száját, hiszen a vak is látja, hogy Kemmerich nem kerül ki többé ebből a teremből. Egészen mindegy, hogy megtalálja-e az óráját, legfőljebb haza lehetne küldeni.

– Hát hogy vagy, Franz? – kérdi Kropp.

Kemmerich lecsüggeszti a fejét.

– Vagyogatok, csak átkozottul fáj a lábam.

Ránézünk a takarójára. A lába drótkosárban van, vastagon borul fölėje az ágytakaró. Müllert lábszáron rúgom, mert képes volna megmondani Kemmerichnek, amit nekünk már odakünn elbeszéltek a szanitécek: hogy Kemmerichnek nincs már lába. Tőből levágták.

Rettentő színben van, sárga és fakó, arcán már ott vannak azok az idegen vonások, amiket oly pontosan ismerünk, mert már százszor láttuk. Tulajdonképpen nem is vonások, inkább jegyek. Bőre alatt már semmi élet nem lüktet; kiszorították a felszínre, belülről a halál küszködik egyre kijebb, a szemén uralkodik is már. Itt fekszik Kemmerich bajtársunk, aki még nemrégén lóhúst sütött, és a gránáttölcsérben kuksolt velünk együtt – még ő az, és már mégsem ő, a képe elmosódott, határozatlanná vált, mint egy fényképlemez, amelyre két fölvételt csináltak. Még a hangja csengése is a hamura emlékeztet.

Visszagondolok az elutazásunkra. Anyja, egy derék kövér asszony kísérte ki a pályaudvarra. Szakadatlanul sírt, arca földuzzadt, megdagadt a sírástól. Kemmerich szégyellte; hogy éppen az ő anyja tudta legkevésbé megőrizni a nyugalma, valósággal szétfolyt, zsírrá és vízzé. Amellett kiválasztott engem, minduntalan megragadta a karomat, és könyörgött, hogy vigyázzak odakinn Franzra. Igaz, Franznak is olyan arca volt, mint egy gyereknek, s olyan puha csontjai, hogy négyheti borjúviselés után lúdtalpa lett. De hát hogy lehet a harctéren vigyázni valakire!

– Most hát hazakerülsz – mondja Kropp –, szabadságra még legalább három-négy hónapig kellett volna várnod.

Kemmerich bólint. Nemigen tudok a kezére nézni, olyan, mint a viasz. Körme alatt a lövészárkok szennye, kékesfekete, mint a méreg. Eszembe jut, hogy ezek a körmök még sokáig fognak továbbnőni kísérteties pincenövények gyanánt, amikor Kemmerich már régen nem lélegzik többé. Magam előtt látom ezt a képet: dugóhúzóvá görbülnek össze, s csak nőnek, nőnek, s velük együtt a haj is, a szétporladó koponyán, mint a fű a jó földben, éppen, mint a fű, hogy is lehetséges ez...?

Müller lehajol.

– Magunkkal hoztuk a holmidat, Franz.

Kemmerich a kezével int.

– Tegyétek az ágy alá.

Müller odateszi. Kemmerich ismét az órát kezdi emlegetni. Hogy is nyugtassuk meg, anélkül, hogy gyanút ébresztenénk benne!

Müller felbukkan az ágy alól egy pár pilótacipővel. Nagyszerű angol cipő, puha, sárga bőrből, térdig ér, s végig be lehet fűzni – kívánatos dolog. Müllert föllelkesíti ez a látvány, összeméri a cipőtalpát a maga kapcsos bakancsa talpával, s azt kérdi:

– Magaddal viszed ezt a cipőt, Franz?

Mind a hárman ugyanazt gondoljuk: még ha meggyógyulna is, csak egyet használhatna, tehát semmit sem érne ezzel a cipővel. De ahogy most áll a dolog, isten ellen való véték, hogy itt marad; mert a szanitécek természetesen tüstént elcsórják, amint Kemmerich lehunyta a szemét.

Müller megismétli:

– Nem akarod itt hagyni?

Kemmerich nem akarja. Ez a legjobb holmija.

– Kicsérélhetnök – indítványozza ismét Müller –, idekinn hasznát veheti az ember ilyesminek.
– De Kemmerich rendíthetetlen.

Lábára lépek Müllernek; húzódozva ismét az ágy alá teszi a szép cipőt.

Beszélünk még egyről-másról, aztán elbúcsúzunk.

– Sok szerencsét, Franz.

Megígérem neki, hogy holnap visszajövök. Müller is erről beszél: a fűzős cipőre gondol, s ezért akar résen lenni.

Kemmerich nyög. Láza van. Odakünn megállítunk egy szanitécet, s kérjük, hogy adjon injekciót Kemmerichnek.

Nem hajlandó.

– Ha mindenkinek morfiumot akarnánk adni, hordó számra volna belőle szükség.

– Te bizonyára csak tiszteket szolgálsz ki – mondja harapósan Kropp.

Gyorsan közbelépek, s mindenekelőtt egy cigarettát adok a szanitécnek. Elveszi. Aztán megkérdem:

– Szabad egyáltalán injekciót adnod?

Megsértődik.

– Ha nem hiszitek, minek kérdezősködtök?

Még néhány cigarettát nyomok a kezébe.

– Tedd meg nekünk ezt a szívességet.

– No jó – mondja. Kropp bemegy vele együtt, nem bízik benne, látni akarja. Mi odakünn várunk.

Müller megint a cipőt kezdi emlegetni.

– Nagyszerűen illenék nekem. Ezekben a csónakokban folyvást felhólyagzik a lábam. Gondolod, hogy holnap szolgálat után még életben találjuk? Ha éjjel elpatkol, színét se látjuk többet a cipőnek.

Albert visszajön.

– Gondoljátok, hogy ... - kérdi.

– El van intézve – zárja le Müller a vitát.

Visszamegyünk a barakkjainkba. Én arra a levélre gondolok, amelyet holnap kell írnom Kemmerich anyjának. Borzongok, szeretnék egy ital pálinkát. Müller fűszálakat tép, s azokat rágyja. A kis Kropp egyszerre csak eldobja cigarettáját, vadul tapod rajta, körülnéz, bomlott, zavart tekintettel, s azt dadogja:

– Átkozott, piszok népség, átkozott, piszok népség.

Továbbmegyünk jó darab ideig. Kropp megcsendesedett; ismerjük már, ez a frontláz,

mindenki keresztülmegy rajta.

Müller megkérdi:

– Mit írt neked tulajdonképpen Kantorek?

Fölkacag:

– Hogy mi vagyunk a vasifjúság.

Mind a hárman dühösen nevetünk. Kropp káromkodik; örül, hogy beszélhet.

Igen, így gondolkodik, így gondolkodik az a százezer Kantorek! Vasifjúság. Ifjúság! Egyikünk sincs több húszesztendősnél. De hogy fiatalok volnánk? A fiatalság rég volt. Öregek vagyunk.

2

Különös elgondolnom, hogy odahaza, íróasztalom egyik fiókjában van egy elkezdett dráma, *Saul*, meg egy csomó költemény. Sok estét töltöttem el ilyesmivel, hiszen majdnem valamennyien csináltunk valami effélet; de oly valószínűtlenné vált előttem az egész, hogy már elképzelni is alig tudom.

Amióta itt vagyunk, előbbi életünk le van vágva, anélkül, hogy nekünk valami részünk volna ebben. Megpróbáljuk néha áttekinteni és megmagyarázni a dolgot, de nemigen sikerül. Éppen előttünk, húszévesek előtt homályos minden – Kropp, Müller, Leer meg énelőttem, előttünk, akiket Kantorek vasifjúságnak nevez. Az idősebb emberek mind szilárdan össze vannak kötve a régebbi dolgokkal, van valami alapjuk, van feleségük, gyermekük, hivatásuk, s vannak érdekeik, amik már oly erősek, hogy azokat a háború sem szakítja szét. Nekünk, húszéveseknek, csak szüleink vannak, s némelyikünknek kedvese. Ez nem sok, mert a mi korunkban a leggyöngébb a szülők ereje, a kedvesünk pedig még nem uralkodik rajtunk. Ezeken kívül nálunk nemigen van egyéb; egy kis rajongás, egy-két kedvtelés, meg az iskola: ennél tovább még nem ért el az életünk. És mindebből nem maradt semmi.

Kantorek azt mondaná, hogy mi éppen az élet küszöbén álltunk. Hiszen ilyenformán van valahogy a dolog. Még nem vertünk gyökeret, a háború elmosott bennünket. A többiek, az idősebbek számára a háború: félbeszakítás, gondolatban túl tudnak látni rajta. Minket azonban magával ragadott, s nem tudjuk, mi lesz ennek a vége. Egyelőre csak annyit tudunk, hogy valami különös, szomorú módon eldurvultunk, ámbár szomorúak is ritkán vagyunk már.

Ha Müller szeretné is megkapni Kemmerich cipőjét, azért nem kisebb részvéttel viseltetik iránta, mint valaki, aki fájdalmában gondolni sem merne erre a cipőre. De Müller tud különbséget tenni a dolgok közt. Ha Kemmerich hasznát vehetné a cipőnek, akkor Müller inkább meztől szaladna keresztül a drótkerítésen, mintsem azt fontolgassa, hogyan juthatna hozzá. Így azonban a cipő olyasvalami, aminek semmi köze Kemmerich állapotához, ellenben Müller jó hasznát vehetné. Kemmerich meghal, mindegy, ki kapja meg a cipőt. Miért ne vetné magát utána Müller, hiszen több jussa van rá, mint egy szanitécnek! Ha Kemmerich már meghalt, késő minden. Ezért vigyáz már most.

Elvesztettük az érzékünket más összefüggések iránt, mert mesterségesek. Ránk nézve csak a

tények igazak és fontosak. A jó cipő pedig ritka.

Azelőtt ez is másképpen volt. Amikor a kerületi parancsnoksághoz mentünk, húsz fiatalemberből álló osztály voltunk, s hetykén megborotvákoztunk mindnyájan – sokan először életünkben –, mielőtt a kaszárnya udvarára léptünk. Nem voltak határozott terveink a jövőre, a karrier és hivatás gondolata alig volt még valakinél gyakorlatilag oly határozott, hogy életformát jelenthetett volna; ehelyett tele voltunk bizonytalan eszmékkal, amelyek az életnek és a háborúnak is valami idealizált és majdnem romantikus jelleget kölcsönöztek a szemünkben.

Tíz héten át katonai kiképzést kaptunk, s ez az idő döntőbben átalakított bennünket, mint az iskolai élet tíz esztendeje. Megtanultuk, hogy egy kipucolt gomb fontosabb, mint négy kötet Schopenhauer. Eleinte csodálkozva, aztán elkeseredve és végül közömbösen ismertük föl, hogy nem a szellem a fontos, hanem a vikszelőkefe, nem a gondolat, hanem a rendszer, nem a szabadság, hanem a fegyelem. Lelkesedéssel és jóakarattal lettünk katonák; de mindent megtettek, hogy ezt kiverjék belőlünk. Három hét múlva már nem volt fölfoghatatlan előttünk, hogy egy paszomántos levélhordó nagyobb hatalommal rendelkezik velünk, mint valamikor a szüleink, nevelőink és a kultúrának valamennyi köre Platóntól Goetheig. Fiatal, éber szemünkkel megláttuk, hogy tanítóink klasszikus hazafogalma itt egyelőre az egyéniség olyan feláldozásában valósul meg, aminőt a legalantasabb cselédttől sem mert volna elvárni az ember. Tisztelgés, vigyázzállás, díszlépés, fegyverprezentálás, jobbra át, balra át, bokacsattogtatás, káromkodás, ezerféle zaklatás, másként képzeltük el a feladatunkat, s rájöttünk, hogy úgy készítenek elő a hősiességre, mint holmi cirkuszi lovakat. De hamarosan megszoktuk ezt is. Sőt azt is megértettük, hogy ezeknek a dolgoknak egy része szükséges, más része tökéletesen fölösleges. A katona hamar megorrontja az ilyesmit. [...]

Ott ülök Kemmerich ágya mellett. Az állapota egyre rosszabbodik. Körülöttünk nagy sürgés-forgás. Kórházvonat érkezett, és kiválogatják a szállítható sebesülteket. Kemmerich ágya mellett elmegy az orvos, még csak rá sem néz.

– Majd legközelebb, Franz – mondom én.

Könyökére emelkedik a párnák között.

– Levágták a lábamat.

Ezt hát tudja már. Bólintok és azt felelem:

– Örülj, hogy így megúsztad.

Hallgat. Tovább beszélek:

– Levághatták volna mind a kettőt is, Franz. Wegeler a jobb karját vesztette el. Az sokkal rosszabb. Meg aztán haza is kerülsz.

Rám néz.

– Azt hiszed?

– Hát persze.

Ismétli:

– Azt hiszed?

– Az bizonyos, Franz. Csak szedd össze magad az operáció után.

Int, hogy jöjjenek közelebb. Föléje hajolok, s azt suttogja:

– Én nem hiszem.

– Ne beszélj bolondokat, Franz, egy-két nap múlva magad is belátod. Ugyan, nagy dolog is az, hogy az embernek levágják a fél lábát; itt külön dolgokat is helyrehoznak.

Magasra emeli egyik kezét.

– Nézd meg ezeket az ujjakat.

– Ez az operáció miatt van. Csak egyél rendesen, majd összeszeded magad. Van-e rendes ennivalótok?

Rámutat egy tálra, amely még félig tele van. Megharagszom.

– Franz, muszáj enned. Az evés a fődolog. Hiszen ez egészen jó.

Elutasító mozdulatot tesz. Kis szünet után lassan mondja:

– Valamikor főerdész akartam lenni.

– Az még mindig lehetsz – vigasztalom. – Vannak most nagyszerű művésztagok, észre sem veszed, hogy hiányzik valamid. Odacsatolják az izmokhoz. A műkéznek az ujjait is lehet mozgatni, dolgozhat vele az ember, akár még írhat is. Amellett napról napra új dolgokat találnak ki.

Egy darabig csöndben fekszik. Aztán azt mondja:

– A fűzős cipőmet elviheted Müllernek.

Bólintok és elgondolkozom: mit mondhatnék neki, amivel felvidítanám. Ajkát mintha eltörölték volna, szája megnőtt, a foga mintha krétából volna. A hús szétolvad, a homlok erősebben kidomborodik, a járomcsontok kiugranak. Kezd előtűnni a csontváz. A szeme beesik. Néhány óra alatt vége lesz.

Nem ő az első, akit ilyen állapotban látok; de együtt nőttünk fel, s ez mégiscsak más. Lelopkodtam a dolgozatait. Az iskolában többnyire öves, barna ruhát viselt, kifényesedett ujjakkal. Ő volt az egyetlen köztünk, aki a nyújtón az óriásforgást meg tudta csinálni. A haja ilyenkor úgy hullott az arcába, mint a selyem. Kantorek büszke volt rá ezért. De a cigarettát nem bírta. Bőre nagyon fehér volt, egyáltalán volt benne valami leányos vonás.

Lenézek a bakancsomra. Otromba, kapcsos jóság, a nadrág belégyűrve; ha az ember föláll, kövérnek, erősnek látszik ezekben a széles csövekben. De ha fürödni megyünk és levetkőzünk, egyszerre ismét vékony a lábunk, keskeny a vállunk. Nem vagyunk többé katonák, hanem úgyszólván fiúk, s el sem hinné az ember, hogy elbírjuk a borjút. Különös látvány a meztelenségünk: ilyenkor civilek vagyunk, s körülbelül úgy is érezzük magunkat.

Franz Kemmerich kicsinek, vékonynak látszott a fürdőben, mint egy gyerek. Most itt fekszik – miért is? Az egész világot ide kellene vezetni ehhez az ágyhoz, azt mondani: „Ez itt Franz

Kemmerich, tizenkilenc és fél esztendő, nem akar meghalni. Ne engedjétek meghalni!” A gondolataim összekavarodnak. Ez a karbolos, üszkös levegő elnyálgásítja a tüdőt, olyan, mint egy fojtogató, nyúlós pép.

Besötétedik. Kemmerich arca elsápad; oly sápadt, hogy derengő fényével kiválik a párnák közül. Szája lassan megmozdul. Közelebb hajlok hozzá. Azt suttogja:

– Ha az órámot megtaláljátok, küldjétek haza.

Nem tiltakozom. Hiábavaló már. Nem lehet meggyőzni. Nyomorultnak, tehetetlennek érzem magamat. Ez a beesett halántékú homlok, ez a száj, amely már nem egyéb fogsornál, ez a hegyes orr! És odahaza a kövér, síró asszony, akinek írnom kell. Csak túl volnék már ezen a levélen.

Szanitécek járnak körül, üvegekkel és vödrökkel. Egyik odajön, kutató pillantást vet Kemmerichre, és ismét eltávozik. Látszik, hogy vár valamit, valószínűleg szüksége van az ágyra.

Egészen közel húzódok Franzhoz, s beszélek, mintha bizony ez megmenthetné.

– Meglehet, hogy a klosterbergi üdülőtelepre kerülsz, Franz, a villák közé. Ott az ablakból a mezők fölött elláthatsz addig a két fáig a látóhatáron. Most van a legszebb idő, amikor a gabona érik, az esti napsütésben olyan a mező, mint a gyöngyház. És a nyárfasor, a Kloster patak mellett, ahol durbancsokat fogtunk! Megint berendezhetsz egy akváriumot, és halakat tenyészthetsz, ki-be járhatsz, nem kell kérdezned senkit, s még zongorázhatsz is, ha akarsz.

Odahajlok árnyékba vesző arca fölé. Halkan lélegzik még. Az arca nedves, sír. Szamárságot csináltam ezzel a sok ostoba fecsegéssel!

– Ugyan, Franz – átkarolom a vállát, s arcához tapasztom az arcomat. – Akarsz aludni?

Nem felel. A könnyek lecsorognak az arcán. Szeretném letörölni, de nagyon piszkos a zsebkendőm.

Eltelik egy óra, izgatottan figyelve ülök, figyelem minden arcvonását, nem akar-e még valamit mondani. Csak legalább kitátná a száját és kiáltana! De csak sír, félrehajtva a fejét. Nem beszél anyjáról, testvéreiről, nem szól semmit, ez mind mögötte lehet már; most egyedül van, a maga kis, tizenkilenc esztendő életével, és sír, mert ez az élet elhagyja.

Ez a legtehetetlenebb, legsúlyosabb búcsú, amelyet valaha láttam, ámbár nehéz eset volt a Tiedjené is, aki az anyja után bömbölt, erős fickó volt, mint a medve, s kimeredő szemmel, rettegve, oldalfegyverével tartotta távol ágyától az orvost, amíg csak össze nem roskadt.

Egyszerre felnyög Kemmerich, és hörögni kezd.

Felugrok, kibotorkálok s kérdezem:

– Hol az orvos? Hol az orvos?

Amint a fehér zubbonyt megpillantom, megállítom.

– Jöjjön gyorsan, mert Franz Kemmerich meghal.

Kiszabadítja magát, s megkérdezi egy ott álló szanitéctől:

– Mi ez?

– 26-os ágy, felső comb amputálva - feleli az.

Az orvos ráhorkan:

– Mit tudhatok én róla, ma már öt lábat amputáltam – azzal félretol engem, s azt mondja a szanitécnek: – Nézzen utána – és rohan a műtőbe.

Reszketek dühömben, amint a szanitéccel megindulok. Az rám néz, és így szól:

– Egyik operáció a másik után, reggel öt órától fogva, csak a mai napon tizenhat halott volt megint, a tied a tizenhetedik. Húszra még bizonyosan felvisszük...

Elgyöngülök, egyszerre csak nem bírom tovább. Nem akarok már káromkodni, nincs értelme, szeretnék összeesni, és sohasem kelni fel többé.

Ott állunk Kemmerich ágya mellett. Meghalt. Arca még nedves a könnyektől. Szeme félig nyitva, sárga, mint a régi csontgomb.

A szanitéc oldalba bök.

Elviszed a holmiját?

Bólintok.

– Tüstént el kell vinnünk – folytatja –, szükségünk van az ágyra. Odakünn már a folyosón hevernek.

Összeszedem a holmit, és lekapcsolom Kemmerich azonossági jegyét. A szanitéc a zsoldkönyvet keresi. Nincs itt. Azt mondom, hogy bizonyosan az irodában lesz, s azzal megyek. Hátam mögött már sátorlapra rángatják Franz testét.

A kapu előtt megváltásnak érzem a sötétséget és a szelet. Lélegzem, ahogy csak a tüdőmtől telik, s arcomon oly melegnek és lágynak érzem a levegőt, mint még soha. Leányok, virágos rétek, fehér felhők képe surran át hirtelen a fejemen. Lábam magától mozog a bakancsban, gyorsabban megyek, szaladok. Katonák haladnak el mellettem, beszélgetésük felizgat, anélkül, hogy megérteném. A földben erők keringenek, s a talpamon át belém áradnak. Elektromosság pattog az éjszakában, a front tompán dübörög, mint egy dobverseny. Tagjaim hajlékonyán mozognak, ízületeimet erősnek érzem, lihegek, fújok. Az éjszaka él, és én is élek. Éhséget érzek, erősebbet a gyomor éhségénél.

Müller a barakk előtt áll, és vár rám. Odaadom a cipőt. Bemegyünk, és felpróbálja. Pontosan illik a lábára.

Kotorász az enivalói közt, s megkínál egy szép darab szafaládéval. Forró rumos tea is van hozzá.

Guillaume Apollinaire: Az utas

Fernand Fleuret-nek

Nyissátok ki az ajtót sírva zörgetek

Az élet változó akár Euriposz

Egy vastag fellegrajt figyeltél ép alászállt
Jövendő lázálmok felé egy elhagyott hajóval
És mind e sok panaszra e bűnbánatra mind
Emlékszel-é

Hullámok felcsapó halak a tengersizint virágai
Egy éj ez volt a tenger
S beléömöltek mind a nagy folyók

Ó emlékszem én emlékszem arra még

Szomorú fogadóban szálltam meg egyszer este
Luxemburghoz közel
A terem mélyén egy Krisztus függött szinte szállt a teste
Az egyik férfinak menyétje volt
A másik sündisznót szorongatott
Kártyát keverték
S te elfeledtél akkor engemet

Emlékszel-é a pályaudvarokra hosszú árvaházak
Átkeltünk városok során naphosszat mind forogtak
S kiokádták éjjel a nappalok tüzét
Ó matrózok szomorú asszonyok s ti társaim
Emlékezzetek reá

Két matróz együtt élt és együtt tékozolt
Hogy egyetértsenek nem kellett sok beszéd
S kidőlt az ifjabb és egyszerre vége volt

Ó drága társaim
Villamos csengők a pályaudvaron marokszedő leányok éneke
Egy mézáros szánkója utcák töméntelen sora
Hidakon átkelő lovasság alkoholtól ólmos éjszakák
A városok én láttam őket úgy éltek mint az eszelősek

A határokra s a tájak panaszos nyájaira emlékszel-é

A ciprusokra rásütött a felkelő hold

Egy epedő és folyton izgatott madár
Fütyölt az éjben és őszbe hajlott már a nyár
Zúgott egy nagy folyó örvényes és sötét volt

De míg a pillantások mind mind halni készen
A sziszegő fövény felé gurultak ott
Az elhagyott fenyéres part csak hallgatott
S szemközt a hegy fala világos lett egészen

S lélek se moccan akkor ott és nesztelen
A hegy felé lélegző árnyak lépegettek
Felénk fordultak és rémülten ránkmeredtek
S megmozdult hirtelen lándzsájuk árnya fenn

A hegy függőleges falán a testes árnyak
Fölálltak néha majd guggoltak csüggeteg
Szakálluk volt és sírtak mint az emberek
S a megvilágított hegyen csúszkálva jártak

Kit ismersz fel e régi megkopott fényképeken
Emlékszel-é a napra még mikor egy méh a tűzbe hullt
Épp akkor búcsuzott a nyár emlékszel-é

Két matróz együtt élt és együtt tékozolt
A vénebb vas nyakán vasláncot hordozott
S a fiatal varkocsba fonta szőke nagy haját

Nyissátok ki az ajtót sírva zörgetek

Az élet változó akár Euriposz

Radnóti Miklós fordítása

Guillaume Apollinaire: A búcsúzás

Sírásuk szállt csak vészesebben

S az arcuk volt megtört fehér

Mint tisztaszirmu hó ha lebben
Vagy két kezed A sok levél
Csókomra hullt a rőt ligetben

Radnóti Miklós fordítása

Babits Mihály: Fortissimo

Haragszik és dül-fül az Isten
vagy csak talán alszik az égben,
aluszik vagy halott is épen –
ki költi őt föl, emberek?
Anyák, sírjátok hangosabban:
akit föl nem ver annyi ágyú,
rezzenti-é gyenge sírástok?
És ne is könnyel sírjátok,
mert a könny mind csak földre hull
hanggal sírjátok föl az égre,
sírjátok irgalmatlanul:
ne oly édesen mint a forrás,
ne oly zenével mint a zápor,
ne mint a régi Niobék:
hanem parttalan mint az árvíz,
sírjátok vagy a görgeteg
lavina, sírjátok jeget,
tűzet sírjátok mint a láva!
A drága fiúk hullanak
vérben a hóra napra-nap.
Ne hagyjatok aludni senkit:
ki ma csöndes, gonosz vagy gyáva,
de érdemes-e félni még?
és érdemes-e élni még?
Ó, mért nem hallani hangotok?
Menjete a piacra sírni,

sikoltsatok a templomokban
vadak asszonyai, vadakká
imuljatok őrijtő, őrült
imában!

És ha hasztalan
ima, sírás: – mi káromolni
tudunk még, férfiak! Ma már
hiszünk káromlani-érdemes
alvó magasságot a Sorsban.
Hányjuk álmára kopogó
bestemmiáknak jégesőjét!
Mért van, ha nincs? Mért nincs, ha van?
Tagadjuk őt, talán fölébred!
Cibáljuk őt, verjük a szókkal!
mint aki gazda horkol égő
házban – a süket Istenét!

Süket! Süket!...

Ó ma milyen jó
volna süketnek mint az Isten!
Süket a föld, nem érzi hátán
hadak alázó dobogását.
Jó volna süketen csirázni
mint virághagyma föld alatt:
minden süket, földben, Istenben
csak az ember szakadt ki a
süket Istenből iszonyokra
kikelt belőle féreg-módon,
Isten férgének, viszkető
nyüzsgésre, fájni – mert ami
nem süket Isten: fájdalom,
míg az Istenbe visszahal!

Tóth Árpád: Katonasír

(A kárpáti harcok idejéből)

Magányos sír a keskeny, elhagyott
Völgyben, keresztje ferde már, veszendő,
De gyapjas hó a vállát – enyhe kendő –
Szelíden védi, s rojtul ráfagyott

Kis jégcsapok gyémánt dísze ragyog:
Míg lent a néma bíborban derengő
Mélységben zárt szemekkel és merengő
Arccal nyujtózik egy ifjú halott.

Ha véres szemmel s arany nap-sisakban
A hajnal újra a hegyekre csattan,
Pihenj, kedves, nem kell már harcra szállnod,

Sírod felett még bús moraj lebeg,
De te feledd az ágyút már, – te álmodd:
Hazaértél, s ugat vén, hű ebed...

Ballai László: A Redl-mesék

Ha valaki Ocskay László kuruc brigadérosról olyan regényt írna, amelyben azt bizonygatná, hogy a főtitest tulajdonképpen nem is árulta el Rákóczit, csupán azért pártolt át egész ezredével a császári hadakhoz, hogy ott előretolt őrszemként a magyar érdekeket még erőteljesebben képviselje, mint addig, az alighanem közfelháborodás, de legalábbis közneveltség tárgya lenne.

Ocskay nevét mindenki ismeri, hitvány cselekedete ott áll a tankönyvek lapjain. De ugyan ki hallott Redl ezredesről? Nála még Dreyfus kapitány is ismertebb. Pedig a Redl-ügy legalább egy lapot érdemelne minden, az I. világháborút, a Habsburg Birodalom bukását és a történelmi Magyarország felbomlását ábrázoló könyvben. A tárgyban publikáló honi történészeink azonban nem szentelnek figyelmet a kérdésnek, amelyről az *I. világháború* című nagy ívű monográfiájában John Keegan így ír: „1913-ra Oroszország Alfred Redl osztrák ezredes személyében rendelkezett egy beépített ügynökkel, aki eladta neki a Monarchia mozgósítási terveit, e tervek pedig minimálisra látszottak csökkenteni az Ausztria elleni hadműveletekben előre számításba vett veszélyeket.”

Míg Ocskay árulása a külső és belső okok miatt vereségre ítélt kuruc hadsereg bomlásának jeleként értékelhető – dacára annak, hogy embereinek java visszazökött Rákóczi zászlaja alá –,

addig Redl ezredes merénye rettentően súlyos következményekkel járt az osztrák-hadsereg az I. világháború kezdeti időszakában. „Keleten viszont az oroszok okoztak meglepetést, akik titokban mozgósított haderejükkel az augusztus 5-i hadüzenet idejére teljes erejükkel felsorakoztak a Monarchia határán – írja Romsics Ignác *A Magyarország története a XX. században* című könyvében. – Az osztrák-magyar haderőnek így egyszerre kellett volna a szerb hadsereget megvernie és az oroszot feltartóztatnia. Ez meghaladta az erejét. Az 1,8 milliós kezdő hadi létszámból a háború első hónapjaiban vívott szerbiai és galíciai harcokban több mint 1 millió pusztult el, sebesült meg vagy esett fogságba, amit a Monarchia többé sohasem tudott teljesen kiheverni.”

Mármost egy alig ismert, de a magyar nemzet sorsára drasztikus hatással lévő személység ábrázolásakor különös felelősség terheli a történelmi regény íróját, hiszen nem polemizálhat az olvasóival és nem állíthat parabolát eléjük. A legszigorúbb tényszerűségekre kell hát törekednie. Dobai Péter Alfred Redlről szóló regénye, *A birodalom ezredese* az első közelítésben meg is felel ennek a követelménynek. Hatalmas mennyiségű ismeretanyagot közöl a Monarchia fegyveres erőiről – teljes részletességgel a flottájáról –, az európai országok I. világháború előtti stratégiai helyzetéről és expanziós törekvéseiről, sőt, munkájában helyet kap jó néhány művészettörténeti, filozófiai és irodalomesztétikai tárca is. Ez az információhalmazó írástechnika olykor egészen figyelemre méltó gondolatmeneteket eredményez:

„Gondolja meg, őrnagy, milyen közel vannak ezek az épületek, ezek a mennyezetmozaikok, ez az arany és ezüst színű tér, ez az archaikus torzó és vele együtt egész Bécs: a Balkánhoz, Zágrábhoz, Belgrádhhoz, Bukaresthez, Szófiához, Szarajevóhoz...” – mondta Redl, majd később tűnődve tette hozzá: „És milyen őrző messzeségben van a Balkántól Róma, München, Párizs!” „Hadászati érte ön ezt a közelséget, ezredes úr?” – kérdezte akkurátus közömbösséggel hangjában Malaparte őrnagy. „Ó, nem föltétlenül... hogy úgy mondjam, valami baljós heraldikai közelség ez, őrnagy, és ezek a bécsi címerpajzsok már repedeznek... más szóval: miközben a Balkán itt van Bécsben, Bécs nincs a Balkánon, csak a hadserege állomásozik Lembergől le Szarajevóig...”

Csak hogy ez az író gondolata a XX. század végéről, amikor a századelejei események menete és mozgatórugói már világosan látszanak, a kortársai közül azonban még a legnagyobb gondolkodók, Nietzsche, Bergson, G. B. Shaw vagy Thomas Mann, vagy sem láthatták előre, hogy az európai nagyhatalmak a szó szoros értelmében el fogják pusztítani saját kontinensüket, pláne nem egy K & K vezérkari tiszt. De ez még semmi. Dobai Redlje kitűnően zongorázik, a kisujjában van az egész klasszikus és modern repertoár, kiválóan ért a hangszerekhez, igen otthonos az építészet, a képzőművészet, a filozófia, az irodalom, na és persze a gasztronómia világában is. És valóban ilyen végtelen műveltségű, kifinomult ember lett volna Redl ezredes? Mindennek ellentmond a következő, végtelenül ízléstelen italsor: „Redl a lakosztályába rendelte fel az ebédet, hozzá magyar bort, egri vöröset, soproni kékfrankost, édesnek tokaji bort, az étkezés elé aperitifnek: Campari Bittert, Cynart, étkezés utánra egy kis gyomorkeserűt: Fernet Brancát, valamint jegelt francia pezsgőt.”

Ám semmi sem utal arra a műben, hogy ezt a szerző főhőse karikatúrájának szánta volna és nem pedig saját ínyes ismereteiben való gyönyörködésnek. Az viszont történelmi tény, hogy amikor Alfred Redl lakását átkutatták, az csupa ízléstelen holmival volt tele, és semmi nem utalt arra, hogy az ezredes magasabb szintű, vagy akár csak középszerű szellemi tevékenységet folytatott

volna. Az pedig irodalmi tény, hogy Dobai maga sincs tisztában azzal, kit is akar ábrázolni: „Redl pedig azok közé tartozott, akik önmagukon keresztül éltek a világot, vagy fordítva: csak azt tette, amit a »világ«, melyben élt, megengedett, szinte kijelölt neki?” Ha valakinek ez nem lenne világos, Dobai ezredese voltaképpen nem más, mint a pompeji katona: „Redl realizmusa ilyenkor, noha ez általában nem volt jellemző rá, elkalandozott bizonyos történelmi analógiák, párhuzamok felé: Rómát a barbárok ellen végül is nem voltak képesek megvédeni a légiók.”

Hogyan? A Habsburg Birodalom lenne az antik Római újkori megfelelője? De hiszen Rómát a jog, a minden polgára részére biztosított szabadság tette naggyá, a Habsburgok ellenben eleve a zsarnokságra rendezkedtek be, amelyben mindegyre a római szabadok számának csekély töredékét kitevő rendek jogainak eltiporására, sőt, birtokaik elpredálására törekedtek, mint Rudolf, I. Lipót és Ferenc József uralkodása idején. A hamis történelmi párhuzam után a történelmi Redl cselekedeteinek kiforgatása következik:

„Redl terve az volt, hogy – egyik tehetséges közvetítő embere útján, a maga személyét fedve-fedezve – Przemysl erődjének átépítését, az ütegállások megerősítésének és átcsoportosításának, valamint tűzcsapásuk erejének e munkálatok által elért fokozását tartalmazó valamennyi – a Galíciában működő ügynökei révén – kezéhez került dokumentumot átadja – *megmászva*, nem a tényleges állapotnak és adatoknak megfelelően, csak »közelítően« ahhoz, vagyis katonai szempontból: használhatatlanul – Arkagyij Antonovics Ajvaszovszkij orosz alezredesnek, ennek a cinikus tisztnek, aki ellen Redl számos kompromittáló, sőt pressziós anyaggal rendelkezett ahhoz, hogy a Przemysl birodalmi határerőd korszerűsítésének és ezáltal megnövekedett stratégiai jelentőségének tényét dokumentáló – hamis, nem az erőd erejét tükröző – anyagokért: Ajvaszovszkij alezredestől megszerezheti az orosz hadsereg mozgósítási ütemtervét egy föltételezhető balkáni háború esetére.”

Redl valójában épp ellenkezőleg járt el, hiszen miközben kiszolgáltatta az oroszoknak a Monarchia mozgósítási terveit, megakadályozta, hogy az orosz tervek az osztrák vezérkar kezére jussanak, még hozzá olyan aljas módon, hogy a saját beépített ügynökeit adta fel a cári titkosszolgálatnak. Sorolni lehetne tovább a hamis tényeket és feltételezéseket, de kár vesztegetni rájuk az időt, mint ahogy Dobai regényének egyéb gyengéire is: az időkezelésre, a nyelvezetre és a cselekményszövésre. Mert miképp Thoreau írja, ha egyszer megértettünk valamit, kár újabb és újabb példákat felhozni. Már pedig mindenképp föltettük meg a *Birodalom ezredese* című könyvből, hogy annak írója egy végtelenül kifinomult, művelt, széles látókörű, a Habsburg birodalom sorsáért aggódó, jellemes férfiút akar faragni Alfred Redlből, aki valójában egy utolsó, még egy Ocskaynál is alávalóbb gazember volt. És nem csupán azért, mert árulásával kevesebb, mint egy év alatt fél millió ember halálát okozta – annyiét, amennyit a Rákóczi-szabadságharc alatt veszített Magyarország –, hanem mert míg Ocskay azért állt át az ellenséghez, hogy így biztosítsa további előmenetelét, Redl képes volt kiszolgáltatni a legérzékenyebb hadi információkat az ellenségnek azért, hogy a hazájában zavartalanul építhesse tovább a karrierjét.

Redlt ugyanis a homoszexualitásával zsarolta meg a cári titkosszolgálat. Ha ez a hajlama kiderült volna, Ferenc József vezérkarából, sőt még a hadseregéből is haladéktalanul távoznia kellett volna. Ha mármost az ezredesben csak a szikrája lett volna annak a jellemnek, amelyet Dobai felépített a számára, a zsarolást követően lőtte volna főbe magát – és ha Dobai történelmi parabolát vagy fantáziát akart volna írni, abban is. Csakhogy erről szó sincs. Túlságosan is sok történelmi ténnyel zsúfolta tele a regényét ahhoz, hogy végül Redlt egyszerűen fantáziálgatása

tárgyává tegye. Továbbá, a történelemben nem létezik Redl-kérdés, mint például Görgey-kérdés.

Mire törekedhetett hát Dobai, amikor teljesen elfaragta Redl alakját? A K & K hangulatának megragadására? De hiszen azt éppen a szoldateszka jellemtelen, kiüresedett, felelősségérzet nélküli figuráinak – leginkább Redlnek – a pontos ábrázolásával lehetett volna a legjobban megragadnia. Mert a bürokrácián, a katonaságon és a vasúton kívül semmi nem mutatott egységes képet a Monarchiában – Bécs, Prága, Lemberg, Budapest vagy Szarajevó légköre teljesen más volt. Vagy annak az illusztrálására, hogy ez a szegény ezredes végül is a század eleji sajátos körülmények miatt bukott el? De hát minden ember a maga korának az áldozata. Talán a késő Kádár-kor bátor kritikájáról lenne szó? Ennek egyetlen allúzió sem felel meg. Azt hiszem, nincs szó egyébről, mint egy sikertelen vállalkozásról, amellyel a szerző egy hatalmas művet akart letenni az asztalra, és mindenáron szenzációt kelteni vele, nem átváltoztatva felrúgni a történelmi regényírásának alapvető etikáját sem.

*

Szabó István *Redl ezredes* című filmje – amelynek forgatókönyvét a rendező Dobai Péterrel közösen írta – igazán jó időtöltés a mozilátogató számára. Remekül fel van építve, kitűnőek a szereplői és látszólag hitelesen ábrázolja az Osztrák-Magyar Monarchiát. De csak látszólag. Mert egy konkrét történelmi helyzetben, valós szereplőkkel a film közepe táján elkezd történelmi parabolát játszani, amennyiben bemutat nekünk egy dualizmus korabeli Rajk-per-t.

Korántsem az a hiba, hogy Bacsó *Tanúja* óta ez a téma foglalt lenne. Sőt, annak kitűnő korekázójában nem kap hangsúlyt az a tény, hogy a célkeresztbe állított belügyminiszter korábban maga hajtotta fel vádlóinak kész örömmel az áldozatokat. Az sem cáfolható, hogy a Habsburg mimikri a kiegyezés bárányszőnyegét magára öltve is megőrizte – az aradi gyilkosságokkal bevezetett neoabszolutizmusban szabadon tomboló – ordas természetét, hiszen akkor nem került volna sor a Szerbia elleni hadüzenetre. A Habsburg terror csakugyan könyörtelen, cinikus és átfogó volt – így az általa fenntartott birodalom méltán tűnt el a történelem süllyesztőjében –, csak hogy nem volt totalitárius terror. A Habsburgok – és minden európai középkori hatalom – működését mégiscsak korlátozták a rendi és a dinasztikus szabályok. Több mint hatszáz éves regnálásuk során előbb-utóbb mindig felekedtek országaik rendi alkotmányaira, családi viszállyaik pedig még beháborúkhöz sem igen vezettek, a mamelukokra, az oszmán törökökre vagy az orosz cárokra oly jellemző testvérgyilkosságra soha nem vetemedtek. Mármost a kommunisták a koncepciók pereik során nem egyszerűen az ellenségeiket, vagy az alattvalóikat, hanem a maguk fajtáját, a társaikat – a pártszellemük értelmében – a saját testvéreiket is kiirtották!

Egy a Monarchia viszonyai közé helyezett Rajk-per tehát nem egyszerűen anakronizmus, hanem képtelenség. A hitelesen ábrázolt környezet és a történelmi főszereplő viszont magát a parabolát kérdőjelezi meg. Ha például a főhőst Niedl ezredesre keresztelték volna el, azzal – a fenti súlyos hibával együtt is – sokat nyert volna a filmművészet. Ellenben azzal sokat veszített, hogy Redl – történetileg cáfolhatatlan és az osztrák magyar hadseregnek milliós áldozatot okozó – hazaárulásának tényét elfátyolozta, az ezredes lebukásának véletlen körülményeit – hogy a postán felvett egy kompromittáló borítékot, illetve, hogy a taxiban felejtette a zsebkése bőrtokját – a vezérkar kiszámított machinációjának állította be, végül hogy a címeres gazemberből nem hogy áldozatot, de egyenesen hőst csinált, mert ilyenformán Szabó hamis történelemképet festett.

Húrok

Kimegyek a doberdói harctérre

Kimegyek a doberdói harctérre,
feltekintek a csillagos nagy égre.
Csillagos ég, merre van a magyar hazám,
merre sirat engem az édesanyám?

Én istenem, hol fogok én meghalni?
Hol fog az én piros vérem kifolyni?
Itália közepébe lesz a sírom,
édesanyám, arra kérem, ne sírjon.

Feladom a levelem a postára,
rátalál az édesanyám házára.
Olvasd anyám, vérrel írott leveletem,
Doberdónál hagyom az életemet.

Édesanyám nem írok több levelet,
puskagolyó lőtte el a szívemet.
Eltemetnek az erdei gyöngyvirágok,
megsiratnak a falumbeli leányok.

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Filler u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marcius15.hu

Webmester: webmaster@marcius15.hu

www.marciustizenotodike.hu - © 2010-2014 Marczius Tizenötödike. Minden jog fenntartva!